

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення обласної ради

12.12.2019 № 134

**СТРАТЕГІЯ
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ
НА ПЕРІОД ДО 2027 РОКУ**

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АЗПСМ – амбулаторія загальної практики сімейної медицини.
АТ – акціонерне товариство.
ВВП – валовий внутрішній продукт.
ВДВ – валова додана вартість.
ВЕД – вид економічної діяльності.
ВПО – внутрішньо переміщені особи.
ВРП – валовий регіональний продукт.
ДНЗ – дошкільний навчальний заклад.
ДСТУ – державні стандарти України.
ЄС – Європейський Союз.
ЖКГ – житлово-комунальне господарство.
ІТ – інформаційні технології.
КП – комунальне підприємство.
ОЗ – місто обласного значення.
МОП – Міжнародна організація праці.
НОК – Національний олімпійський комітет.
ОТГ – об'єднана територіальна громада.
ПАТ – публічне акціонерне товариство.
ПДФО – податок на доходи фізичних осіб.
ПЗ – пункт здоров'я.
ПЗФ – природно-заповідний фонд.
ПрАТ – приватне акціонерне товариство.
РФ – Російська Федерація.
СНД – Співдружність Незалежних Держав.
ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю.
ТПВ – тверді побутові відходи.
ФАП – фельдшерсько-акушерський пункт.
ФП – фельдшерський пункт.
ЦПМСД – центр первинної медичної допомоги.
ЦРЛ – центральна районна лікарня.
JRC – Центр спільних досліджень Європейської комісії (Joint Research Centre).
TEN-T – Транс'європейська опорна транспортна мережа (Trans-European Transport Network).

ЗМІСТ

I. ВСТУП.....	6
II. СТИСЛИЙ ОПИС ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ	10
1. Географічне розташування, суміжні території	10
2. Ландшафтні особливості рельєфу, характеристика ґрунтів та гідрологія	11
3. Природно-ресурсний потенціал, кліматичні умови	12
4. Адміністративно-територіальний поділ та формування об'єднаних територіальних громад	13
5. Наявність містобудівної документації регіону	15
6. Демографічна ситуація, ринок праці	16
7. Економічний розвиток регіону	20
1) Тренди економічного розвитку	20
2) Промисловість.	24
3) Агропромисловий комплекс.	27
4) Підприємницьке середовище	31
5) Малий бізнес.	32
6) Інфраструктура підтримки підприємництва	34
7) Капітальні інвестиції.	36
8) Зовнішньоекономічна діяльність	37
9) Прямі іноземні інвестиції в Запорізьку область.	39
8. Сфера досліджень та інновацій	41
1) Наукова діяльність.	41
2) Інноваційна діяльність підприємств.	43
9. Види економічної діяльності, які володіють інноваційним потенціалом	45
10. Розвиток міст та сільських територій	48
11. Розвиток інфраструктури	51
1) Транспортна інфраструктура та інфраструктура зв'язку.	51
2) Енергетична інфраструктура.	54
12. Соціальна сфера та соціальна інфраструктура	55

1) Освіта.....	55
2) Охорона здоров'я.....	57
3) Культура.....	60
4) Туризм.....	61
5) Фізична культура і спорт.....	64
6) Молодіжна політика.....	64
7) Соціальний захист.....	65
13. Житлово-комунальне господарство.....	67
14. Фінансово-бюджетна сфера.....	69
15. Екологічна ситуація.....	75
1) Атмосферне повітря.....	75
2) Водні ресурси.....	76
3) Екологічний стан Азовського моря.....	77
4) Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування національної екологічної мережі.....	78
5) Земельні ресурси і ґрунти.....	79
6) Відходи.....	80
16. Урахування гендерного компонента в процесах економічного та соціального розвитку регіону.....	81
17. Результати досягнення прогнозованих індикаторів діючої стратегії.....	83
III. ГОЛОВНІ ЧИННИКИ І СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ОБЛАСТІ.....	85
1. SWOT-аналіз соціально-економічного становища Запорізької області.....	85
2. SWOT-матриця.....	88
3. Порівняльні переваги, виклики й ризики розвитку області.....	93
1) Порівняльні переваги (визначені в результаті аналізу сильних сторін і можливостей).....	93
2) Виклики (визначені в результаті аналізу слабких сторін і можливостей).....	94
3) Ризики (визначені в результаті аналізу слабких сторін і загроз).....	94

4. Обґрунтування вибору сценарію розвитку області.....	95
1) Демографічний прогноз.	95
2) Економічні тренди.	97
3) Гармонізація просторового розвитку.....	99
IV. СТРАТЕГІЧНЕ БАЧЕННЯ І МІСІЯ.....	101
V. СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ (ПРІОРИТЕТИ), ОПЕРАТИВНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ.....	101
1. Стратегічна ціль 1. Розвиток людського капіталу та підвищення якості життя населення	105
2. Стратегічна ціль 2. Конкурентоспроможна економіка регіону(яка розвивається на засадах смарт-спеціалізації) у національному та глобальному просторі	115
3. Стратегічна ціль 3. Гармонійний просторовий розвиток	128
4. Стратегічна ціль 4. Екологічна безпека та збереження природних ресурсів	137
VI. ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ.....	143

I. ВСТУП

Запорізький край – один з найбільш економічно розвинених регіонів України, центр технологічного й інтелектуального потенціалу нашої держави, історична перлина України, колиска першої у світі демократичної республіки, заснованої запорізькими козаками.

Запорізька область сьогодні має низку конкурентних переваг, зокрема: освічений і креативний людський капітал, традиції промислового та сільськогосподарського виробництва, багаті природні та рекреаційні ресурси. Рациональне використання усіх цих переваг є запорукою прискореного розвитку економіки області та гарантією стабільного покращення якості життя мешканців у майбутньому.

Водночас, сучасні виклики глобального, національного та локального масштабів, з якими стикається регіон у процесі соціально-економічного розвитку, вимагають перегляду стратегічних пріоритетів на середньострокову перспективу. Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року має стати основним документом, який визначатиме напрями подальших дій у сфері реформування економіки регіону, розробки і фінансування регіональних та місцевих програм соціально-економічного розвитку.

За вимогами чинного законодавства регіональні стратегії розвитку розробляються обласною державною адміністрацією після прийняття обласною радою відповідного рішення. Обласною радою прийнято рішення від 14.03.2019 № 33 «Про розробку Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року».

Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року (далі – Стратегія) розроблена, зокрема:

на підставі законів України «Про засади державної регіональної політики», «Про стимулювання розвитку регіонів»;

з урахуванням положень та завдань Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Програми діяльності Кабінету Міністрів України (постанова Кабінету Міністрів України від 29.09.2019 № 849);

згідно з вимогами Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів (постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 № 932, із змінами) та Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації (наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31 березня 2016 року № 79, із змінами, далі – Методика).

При розробці Стратегії враховано результати, досягнуті при реалізації попередніх стратегічних документів, насамперед, Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року (затверджена рішенням обласної ради від 25.02.2016 № 1)¹.

З метою координації зусиль усіх інституцій для розробки Стратегії створено:

Керівний комітет з розробки Стратегії (склад затверджено розпорядженням голови облдержадміністрації від 15.03.2019 № 128), для прийняття зважених рішень у рамках роботи над проектом Стратегією;

Робочу групу з розробки Стратегії (склад ухвалено на засіданні Керівного комітету 27.03.2019). На базі Робочої групи було сформовано 12 тематичних робочих підгруп за відповідними напрямками діяльності, до складу яких увійшли представники місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарської діяльності, установ, організацій, міжнародних проєктів і програм, наукових установ, органів місцевого самоврядування. Загалом до складу Робочої групи та тематичних робочих підгруп увійшло понад 250 осіб, з них представники органів влади – 49 %, громадськості – 51 %.

Задля розроблення з науковим підходом якісної та дієвої Стратегії (за результатами проведення відкритих торгів у системі «Prozorro») **залучено Державну установу «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України», який і є одним із головних розробників Стратегії.**

При розробці Стратегії вперше закладені принципи смарт-спеціалізації регіону, що дозволить сконцентрувати спільні зусилля представників бізнесу, науково-освітнього середовища та органів влади на розвиток у інноваційно активних сферах економічної діяльності.

За ініціативою облдержадміністрації Запорізька область була обрана пілотною, де процес запровадження смарт-спеціалізації здійснюється за підтримки Спільного дослідницького центру Європейської Комісії (JRC).

Як проміжний результат, при визначенні економічного та інноваційного потенціалу Запорізької області в рамках підходу смарт-спеціалізації були використані матеріали, які підготовлені експертною групою «Смарт-спеціалізація у країнах Програми розвитку та інтеграції» Управління Спільного дослідницького центру Європейської комісії (JRC) та Дирекції з розвитку та інновацій.

Крім того, за ініціативою облдержадміністрації до процесу розробки Стратегії було залучено представників Директорату регіонального розвитку Мінрегіону України (натепер – Міністерство розвитку громад та територій України) та Мінекономрозвитку України (натепер – Міністерство розвитку

¹ відповідні щорічні звіти розміщено на офіційному вебсайті облдержадміністрації – <https://www.zoda.gov.ua/article/2285/zviti.html>

економіки, торгівлі та сільського господарства України), експертів Групи радників з впровадження державної регіональної політики Програми «U-LEAD з Європою», Команди підтримки реформ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, проєкту «Партнерство для розвитку міст» (ПРОМІС).

При розробці Стратегії також була врахована гендерна складова та міжнародні зобов'язання України щодо реалізації гендерної політики в країні. Зокрема, у розробці Стратегії взяли участь експерти Структури ООН Жінки; питання «Інтеграція гендерної складової в стратегії регіонального розвитку. Міжнародні зобов'язання України щодо реалізації гендерної політики в країні» розглянуто на спільному засіданні Керівного комітету та Робочої групи з розробки Стратегії (16.09.2019).

Громадське обговорення матеріалів, напрацьованих у рамках підготовки Стратегії, проводилися у декілька етапів.

Попередньо, проєкти стратегічного аналізу, бачення і місії, SWOT-аналізу та стратегічних напрямів розвитку області до 2027 року обговорені за участі усіх зацікавлених суб'єктів регіонального розвитку у рамках роботи тематичних робочих підгруп (загалом проведено більше 50 засідань підгруп).

На спільному засіданні Керівного комітету та Робочої групи з розробки Стратегії 17.07.2019 було проведено презентацію та обговорення: стратегічного аналізу; SWOT-аналізу; видів економічної діяльності, які доцільно включити до стратегічної цілі на засадах смарт-спеціалізації; проєкту структури можливих стратегічних цілей та бачення розвитку Запорізької області до 2027 року.

Другим етапом стало залучення до обговорення напрацьованих матеріалів мешканців місцевих громад. Задля цього протягом липня-серпня 2019 року проводилося масштабне громадське обговорення, у тому числі інтерактивне опитування мешканців області. Зокрема, оголошення про громадське обговорення було розміщено: на сайтах облдержадміністрації, обласної ради, міст обласного значення; друкованих засобах масової інформації («ВЕРЖЕ», «МИГ»). За результатами цього етапу громадського обговорення опрацьовано понад 4 тис. анкет.

Структура стратегічних та оперативних цілей, місія та бачення розвитку регіону до 2027 року (доопрацьовані за підсумками громадського обговорення) 16.09.2019 презентовані на спільному засіданні Керівного комітету та Робочої групи з розробки Стратегії.

Згідно з вимогами вищезазначеної Методики, зокрема сформовано:

стратегічне бачення розвитку регіону на період до 2027 року, що являє собою бажану картину майбутнього регіону, яку ми хочемо досягти в процесі реалізації стратегічних цілей і завдань;

стратегічні цілі розвитку області, які було визначено в найзагальніших рисах на основі порівняльних переваг регіону з урахуванням викликів, а також можливих перешкод і ризиків на шляху розвитку;

оперативні цілі, які було визначено як пріоритетні на шляху досягнення стратегічних цілей, передбачають реалізацію необхідних заходів з метою досягнення відповідних стратегічних цілей.

Також, відповідно до положень Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» за підтримки проєкту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (ПРОМІС), що впроваджується за фінансової підтримки Уряду Канади, розроблено Звіт про стратегічну екологічну оцінку (далі – Звіт про СЕО). Звіт про СЕО до Стратегії розміщено на офіційному вебсайті облдержадміністрації, подано до Міністерства енергетики та захисту довкілля України, Міністерства охорони здоров'я України, а також пройшов громадське обговорення (з 24.10.2019 по 23.11.2019) шляхом надання письмових зауважень та пропозицій.

Реалізація Стратегії полягатиме у здійсненні комплексної системи заходів, які зможуть забезпечити досягнення стратегічних цілей та створити безпечні умови та високу якість життя в регіоні, в якому гармонійно поєднуюватимуться високотехнологічна промисловість, розвинена транспортно-логістична інфраструктура, екологічне сільське господарство, відпочинковий та історичний туризм та безпечне довкілля. При цьому основним критерієм результативності Стратегії є зростання добробуту кожного мешканця Запорізької області.

II. СТИСЛИЙ ОПИС ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ²

1. Географічне розташування, суміжні території.

Запорізька область розташована на південному сході України. Область межує: на заході – із Херсонською; на півночі – із Дніпропетровською; на сході – із Донецькою областями; на півдні – виходить до акваторії Азовського моря.

Територія області займає 27,2 тис. км², що становить 4,5 % території України. Протяжність з півночі на південь становить 208 км, зі сходу на захід – 235 км, тобто є достатньо територіально компактною. Адміністративний центр – м. Запоріжжя, яке розташоване у північно-західній частині регіону, тобто близько половини території області знаходиться поза 100-кілометровою зоною його досяжності. Водночас до переваг забезпечення інтегрованості регіону слід віднести відсутність значних перепон природного характеру та наявність виходу до Азовського моря.

У межах обласного центру розташований острів Хортиця – місце історичної Запорізької вольниці.

Відстань від м. Запоріжжя до столиці України м. Києва: залізничним сполученням – 715 км, шосейними дорогами – 618 км.

Рис. 1. Міжнародні транспортні коридори через територію України

² повна версія Стратегічного аналізу соціально-економічного розвитку Запорізької області розміщена на офіційному вебсайті облдержадміністрації – <https://www.zoda.gov.ua/news/45047/informatsiya-shodo-rozrobki-proektu-strategiji-2027-ta-planu-zahodiv-na-2021-2023-roki-z-jiji-realizatsiji.html>

Україна включена в Транс'європейську опорну транспортну мережу (TEN-T) і є важливим учасником розвитку стратегічного транспортного коридору Європа – Азія. Через Запорізьку область проходить транспортний коридор Бухарест – Одеса – Миколаїв – Маріуполь (рис.1). Через військові дії на Сході України державна розбудова транспортних коридорів (які мали проходити через територію Донбасу) неможлива, що безумовно негативно впливає і на розвиток транспортної інфраструктури Запорізької області. Однак перевагою є те, що область знаходиться поблизу міжнародного транспортного коридору Європа – Азія. Також, позитивною характеристикою геостратегічного становища Запорізької області є наявність виходу до моря.

Водночас географічне розміщення області створює певні обмеження щодо рівномірного розвитку її територій. Крім цього, зважаючи на територіальну близькість, у найближчій перспективі негативний вплив на розвиток регіону матимуть військові дії в межах частини Донецької та Луганської областей, а також анексія Криму.

2. Ландшафтні особливості рельєфу, характеристика ґрунтів та гідрологія.

Запорізька область розташована в степовій зоні з характерним рівнинним ландшафтом з домінуванням чорноземних ґрунтів (70 % площі області), на 10 % площі області – солонцюваті каштанові і темно-каштанові ґрунти (південь і південний захід). Площа, яку покривають ліси, складає 1,15 тис. км², або 4,31 % території області.

Водний фонд Запорізької області складають ріка Дніпро, розташовані на ній Каховське (18,2 км³) та Дніпровське водосховища (3,3 км³), 3 середніх, 62 малих річки (довжиною більше 10 км), на яких створено 28 водосховищ та 1205 ставків.

По північно-західній частині області протікає головна водна артерія – ріка Дніпро. Загальна довжина р. Дніпро в межах області складає 167,5 км. Гідрографічна мережа області розділена лінією водорозділу, яка йде із сходу на захід, на два водозбірні басейни – р. Дніпро і Північного Приазов'я.

До північної групи водотоків рік Придніпров'я відносяться притоки річки Вовчої (р. Гайчур та р. Верхня Терса), р. Конка, р. Янчекрак, р. Карачекрак, р. Велика Білозерка та інші – всього 25 річок.

До південної групи річок Приазов'я відносяться річки Великий та Малий Утлюк, Молочна, Берда, Обіточна, Лозоватка, Джебельня, Домузла, Корсак та інші – всього 40 річок.

Південні кордони області омиваються водами Азовського моря, берегова лінія якого в межах області перевищує 300 км. Уздовж узбережжя простягаються численні довгі вузькі піщані коси, намиті морем. Найбільші з них Федотова, Обіточна, Бердянська. На території області розташовані 4

лимани: Білозерський, Утлюкський, Тубальський та Молочний, загальна площа водного дзеркала яких становить 655,5 км².

Фактична водність малих і середніх річок області у 2014-2017 роках була дещо нижчою від норми і в основному визначалась природними факторами і склала у середньому – 0,364 км³/рік.

Експлуатаційні запаси підземних вод складають 302,309 тис. м³/добу.

За рахунок стоку р. Дніпро водозабезпеченість області досить висока і в перерахунку на 1 особу становить 30,5 тис. м³ на рік, водозабезпеченість місцевим поверхневим стоком – 0,195 тис. м³ на рік, підземними водами – 0,063 тис. м³ на рік.

Незважаючи на достатні запаси поверхневих та підземних вод, водні ресурси розподілені в межах території області вкрай нерівномірно.

3. Природно-ресурсний потенціал, кліматичні умови.

Запорізька область щедро наділена розмаїттям геологічних споруд та потужними мінеральними ресурсами. За різноманітністю та багатством мінерально-сировинних ресурсів область займає одне з провідних місць в Україні. Займаючи площу 27,2 тис. км² (4,5 % території України), область спроможна забезпечити державу рудами марганцю та заліза, гірничо-хімічними корисними копалинами, нерудними корисними копалинами для металургії, будівельними матеріалами. Є лікувальні грязі та мінеральні води.

Частка регіону в сумарних запасах мінеральної сировини в Україні складає: пегматит – 88 %, апатит – 63,4 %, марганцева руда – 69 %, вторинні каоліни – 22,9 %, залізняк – 10 %, вогнетривкі глини – 8,6 %. Для розробки перспективними видами корисних копалин є руди марганцю, апатит, фтор, графіт, скляна сировина (пісок кварцовий) та інше.

Клімат – помірно-континентальний, характеризується чітко визначеною посушливістю, що обумовлена пануванням на більшості території області сухих східних вітрів. Умовно область поділяється на три природно-сільськогосподарські зони: зону степу (50,8 %), степну посушливу (34,8 %) та сухостепну (14,4 %) зони.

Зима коротка, малосніжна; весна коротка напівзасушлива; літо тривале, дуже тепле і посушливе; осінь середньо тривала напівзасушлива. На рік у середньому припадає 225 сонячних днів.

Середньорічні температури: літня – «+ 22°C», зимова – «-4,5 °C».

Вітри переважно північні та північно-східні з середньорічною швидкістю до 4 м/сек.

Середньорічна кількість опадів в північних районах області – 400-450 мм, в південних – 350 мм. Протягом року опади випадають нерівномірно: більше – у червні і липні (53-62 мм), мінімальна кількість – у січні-лютому (20-29 мм).

Такі природно кліматичні умови дозволяють вирощувати в області майже всі сільськогосподарські культури, а також максимально сприяють

розвиткові курортно-туристичної діяльності та рекреаційному потенціалу узбережних територій.

4. Адміністративно-територіальний поділ та формування об'єднаних територіальних громад.

До початку реформи децентралізації на території Запорізької області існувало 20 районів, 950 населених пунктів, 5 міст обласного значення та 299 місцевих рад, з них: сільських – 263, селищних – 22, міських – 14.

Відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р) було розроблено Перспективний план формування територій громад Запорізької області (схвалено рішенням обласної ради від 07.07.2015 № 1 та затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України № 938-р від 16.09.2015, із змінами).

Рис. 2. Перспективний план формування територій громад Запорізької області

Перспективним планом охоплено 100 % території області та запроєктовано створення 76 спроможних територіальних громад, з урахуванням міст обласного значення (рис. 2).

За даними Моніторингу процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування, який проводить Міністерство розвитку громад та територій України, Запорізька область у п'ятірці лідерів серед регіонів у Рейтингу областей щодо формування ОТГ.

Таблиця 1

ОТГ Запорізької області³

Район	Частка площі району, зайнятої ОТГ	Рік створення	ОТГ	Чисельність населення	Площа	Кількість рад, що об'єдналися	Створена навколо міста/села/селища
Бердянський	85,8	2015	Берестівська	4657	498,2	3	селищна
		2016	Осипенківська	7676	419,6	3	сільська
		2018	Бердянська	115414	248,4	3	міська
		2019	Андрівська	3350	356,8	2	сільська
Білямацький	100,0	2015	Комиш-Зорянська	6264	371,1	5	селищна
		2015	Смирновська	3334	317,6	3	сільська
		2018	Новоукраїнська	2041	230,3	2	сільська
		2019	Білямацька	9919	389,61	5	селищна
Василівський	11,8	2017	Підгірненська	2188	190,5	2	сільська
Великобілозерський	100,0	2017	Великобілозерська	7879	469,3	5	сільська
Веселівський	88,6	2015	Веселівська	12657	438,3	3	селищна
		2017	Новоуспенівська	3683	296,2	4	сільська
		2017	Чкаловська	3329	265,8	5	сільська
Вільнянський	35,8	2017	Павлівська	3589	144,4	2	сільська
		2017	Петро-Михайлівська	2889	148,8	2	сільська
		2018	Михайлівська	6618	161,9	2	сільська
Гуляйпільський	87,9	2017	Воздвижівська	2320	176,9	3	сільська
		2017	Гуляйпільська	19297	653,3	10	міська
		2019	Малинівська	2731	313,9	4	сільська
Запорізький	74,7	2016	Біленьківська	9915	363,0	3	сільська
		2016	Долинська	5777	170,0	2	сільська
		2017	Широківська	11027	378,3	6	сільська
		2019	Новоолександрівська	4921	160,7	2	сільська
Кам'янсько-Дніпровський	87,7	2017	Благовіщенська	4640	232,4	2	сільська
		2017	Водянська	12076	365,2	3	сільська
		2017	Кам'янсько-Дніпровська	20824	436,9	2	міська
Мелітопольський	72,5	2017	Новобогданівська	5147	198,4	2	сільська
		2018	Мирненська	4071	87,3	2	селищна
		2019	Новенська	4302	187,2	2	сільська
		2019	Семенівська	9569	591,9	4	сільська
		2019	Костянтинівська	14760	229,9	2	сільська
Михайлівський	96,3	2017	Плодородненська	3524	216,3	2	сільська
		2018	Михайлівська	16513	573,1	3	селищна
		2018	Роздольська	4242	238,3	3	сільська
Новомиколаївський	28,1	2019	Любичька	1683	155,3	3	сільська
		2019	Тернуватська	2029	101,6	2	селищна
Оріхівський	100,0	2015	Преображенська	5587	367,1	5	сільська
		2016	Комишуваська	12930	530,6	8	селищна
		2016	Малотокмачанська	3128	172,0	2	сільська
		2016	Таврійська	4355	184,3	2	сільська
		2017	Оріхівська	19214	345,1	7	міська
Пологівський	69,2	2015	Воскресенська	5588	264,7	2	сільська
		2019	Пологівська	23271	390,1	4	міська
		2019	Федорівська	3370	274,9	2	сільська

³ за даними сайту <https://decentralization.gov.ua> станом на 15.10.2019

Район	Частка площі району, зайнятої ОТГ	Рік створення	ОТГ	Чисельність населення	Площа	Кількість рад, що об'єдналися	Створена навколо міста/села/селища
Приазовський	53,9	2016	Ботіївська	2146	138,6	2	сільська
		2016	Гірсівська	2043	271,6	3	сільська
		2017	Приазовська	8199	271,6	3	селищна
		2018	Олександрівська	1387	189,8	2	сільська
		2018	Степанівська Перша	2996	178,2	4	сільська
Приморський	39,6	2016	Приморська	15698	346,6	3	міська
		2017	Новоолексіївська	2268	206,9	2	сільська
Розівський	85,5	2019	Розівська	7666	521,5	7	селищна
Токмацький	34,3	2016	Остриківська	2858	267,6	2	сільська
		2019	Новомиколаївська	2949	227,9	2	сільська
Чернігівський	100,0	2017	Чернігівська	16822	1200,0	11	селищна
Якимівський	92,5	2017	Кирилівська	6748	661,6	3	селищна
		2017	Якимівська	23991	1055,4	10	селищна

Натепер на території області створено 57 ОТГ, що становить 68,6 % від загальної кількості рад базового рівня (1 місце рейтингу).

Площа, охоплена громадами становить 19 тис. км², або 69,8 % від загальної площі області (1 місце). Чисельність населення спроможних громад (ОТГ, МОЗ) складає 1491,3 тис. осіб, або 87,4 % до загальної чисельності населення області (3 місце).

Із 20 районів Запорізької області 4 райони повністю покриті об'єднаними територіальними громадами (Більмацький, Великобілозерський, Оріхівський, Чернігівський), із них 2 – мають формат «1 район – 1 громада» (Великобілозерський та Чернігівський), в 11 районах – площа покриття територіальними громадами районів складає 50-99 %, в 5 районах – 1-49 %.

5. Наявність містобудівної документації регіону.

На початок 2019 року в адміністративно-територіальних утвореннях області наявна містобудівна документація наступна:

Схема планування території Запорізької області (затверджена рішенням обласної ради від 29.12.2011 № 4; на даний час цей документ має гриф обмеження доступу «Для службового користування», що суттєво знижує рівень відкритості містобудівної документації Запорізької області). У зв'язку з реформою децентралізації, в тому числі зміною адміністративно-територіального устрою Запорізької області, законодавчої бази та соціально-економічних відносин та показників, заплановано внести зміни до Схеми планування території Запорізької області;

схеми планування територій усіх районів області, які на цей час є застарілими. Крім цього, у зв'язку зі змінами адміністративно-територіального устрою існує необхідність розробки нових схем планування територій районів області та планів об'єднаних територіальних громад, але після внесення змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» та оновлення Схеми планування території Запорізької області (за період 2015-2019 років плани об'єднаних територіальних громад не розроблялись);

генеральні плани 585 населених пунктів області (61,5 % до загальної кількості), у т.ч. генеральні плани 5 міст обласного значення.

З початком реформи децентралізації передача повноважень органам місцевого самоврядування підвищила темпи розроблення містобудівної документації. Так, протягом 2015-2018 років було затверджено: 78 генеральних планів населених пунктів; 77 планів зонування територій; 54 детальних плани територій.

Для підвищення ефективності просторового планування в регіоні, забудови та іншого використання найбільш інвестиційно-привабливих територій, ведеться робота щодо створення системи містобудівного кадастру на основі використання сучасних геоінформаційних технологій (зокрема, за рахунок коштів обласного бюджету у 2014 році розроблена концепція створення містобудівного кадастру Запорізької області та затверджені технічні завдання; у 2017 році придбано технічний комплекс та частину базового програмного забезпечення для містобудівного кадастру регіонального рівня).

6. Демографічна ситуація, ринок праці.

За станом на 01.01.2019 в Запорізькій області проживало 1 705,8 тис. осіб (регіон характеризується високим рівнем урбанізації – 77,3 %). Жінки становлять більше половини населення області - 54,34 %⁴.

Протягом останніх 25 років в області спостерігається стійка тенденція скорочення чисельності населення. За підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року чисельність населення області у період 2001-2018 років зменшилася на 225,4 тис. осіб, або на 11,6 % (в Україні⁵ – на 13,4 %), у тому числі міського населення – на 143,3 тис. осіб (9,7 %), сільського – на 82,1 тис. осіб (17,3 %) (рис. 3). Останні 5 років темпи скорочення чисельності населення області коливаються у межах 0,5-0,9 % щорічно.

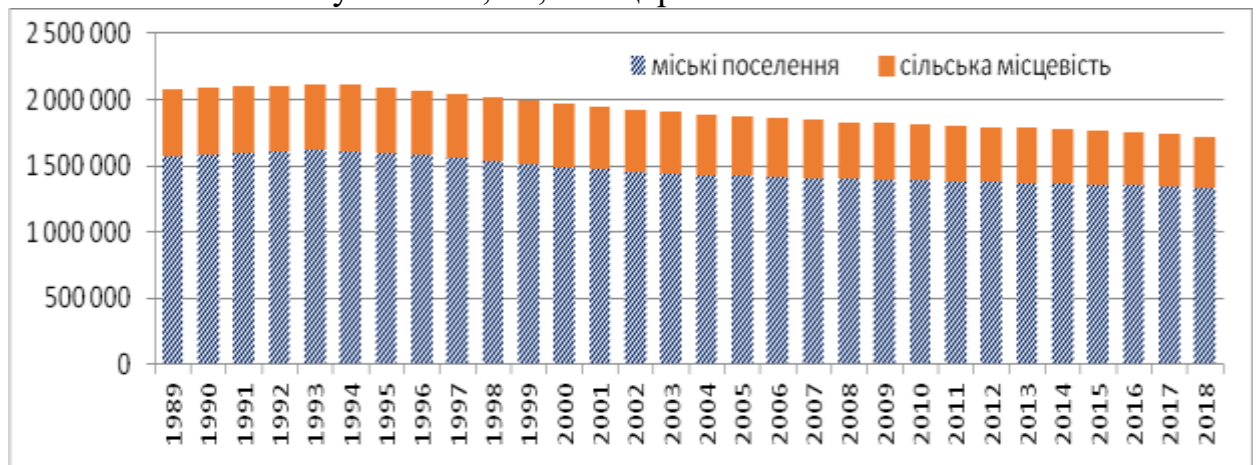

Рис. 3. Динаміка чисельності населення Запорізької області (за станом на 01 січня відповідного року), осіб

⁴ За даними гендерного профіля Запорізької області - <https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/zaporizka.pdf>.

⁵ Без тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м.Севастополя.

Головними індикаторами демографічної ситуації в регіоні є характер процесів природного та механічного руху населення. У регіоні низький сумарний коефіцієнт народжуваності – змінюючись у діапазоні 1,3-1,5 народжень в середньому на 1 жінку, у 2017 році він опустився до 1,25. Внаслідок цього Запорізькій області властиве істотне переважання чисельності померлих над чисельністю народжених (в абсолютному вираженні – на 8,4-13,6 тис. осіб щороку протягом останніх 5 років), 2/3 з яких – за рахунок міського населення. При цьому коефіцієнт народжуваності за останні 5 років зменшився з 10,2 ‰ до 8,2 ‰. Наявна вікова структура пояснює незначне зростання рівня смертності – від 14,9 ‰ у 2013 році до 16,0 ‰ у 2018 році. Відповідно коефіцієнт природного приросту за цей період в абсолютному відношенні зріс від -4,7 ‰ до -7,8 ‰.

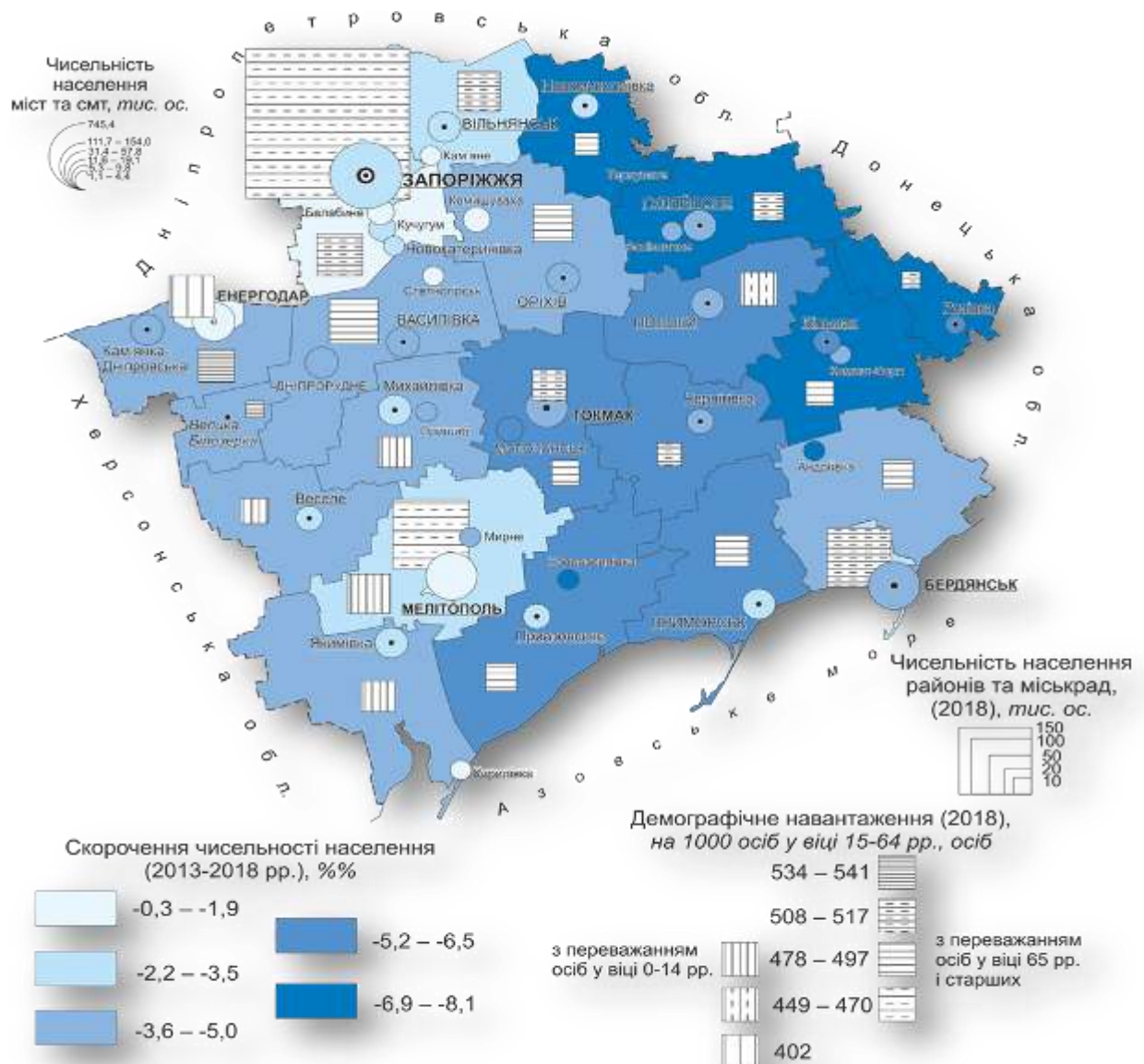

Рис. 4. Чисельність населення, динаміка її скорочення та демографічне навантаження у Запорізькій області

Помітні суттєві відмінності у відносних показниках скорочення чисельності населення в період 2013-2018 років у розрізі міських поселень та сільського населення адміністративних одиниць. Вони порівняно низькі в Запоріжжі (-3,3 %) та довколишніх містах і селищах (-1,2 – -2,9%), інших містах обласного значення та прилеглих до них районах, районних центрах півночі та південного заходу області (рис. 4). Найвищі темпи депопуляції властиві для сільського населення північно-східних районів (-6,9 – -8,1%), меншою мірою центральних та південних районів разом з невеликими селищами (-5,2 – -6,5%).

В економічному сенсі процес старіння населення відображається на показникові демографічного навантаження. Його найвищий рівень характерний для північно-західних і північних районів, а також більшості міст обласного значення, причому у них осіб у післяпрацевдатному віці суттєво більше, ніж у допрацевдатному. Натомість у південно-західних районах, Енергодарі та Пологівському районі серед когорти непрацевдатних переважають особи у віці до 14 років.

Негативним є також міграційне сальдо (зокрема, на сьогодні в області існує проблема відтоку кваліфікованих робітників за кордон), однак роль міграції у скороченні чисельності населення області суттєво нижча.

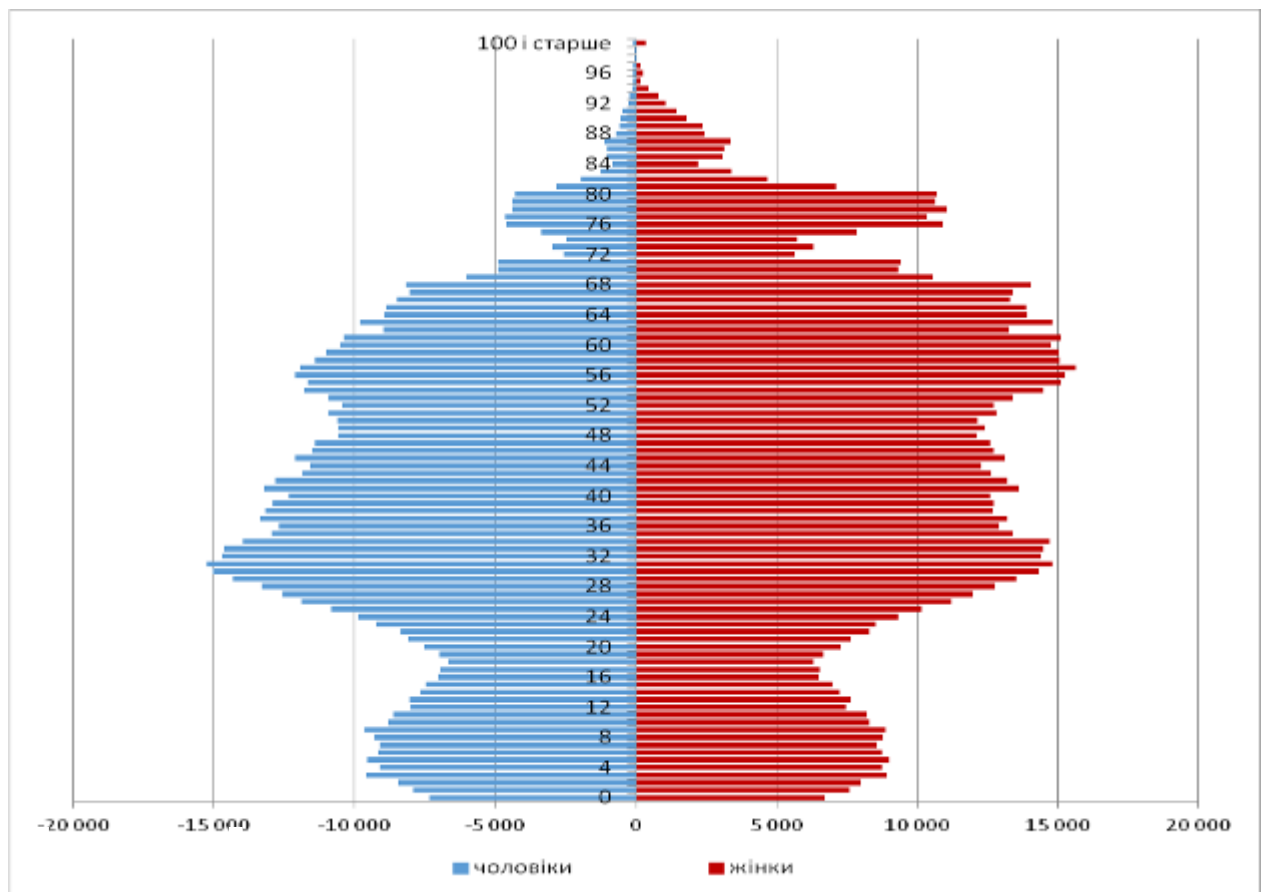

Рис. 5. Розподіл населення Запорізької області за статтю та віком (за станом на 01.01.2018), осіб

Скорочення чисельності населення області яскраво ілюструє статевовікова піраміда населення (рис. 5), на якій помітне домінування середніх та старших вікових когорт населення над молодшими. Середня очікувана тривалість життя чоловіків на 10 років менша, ніж у жінок.

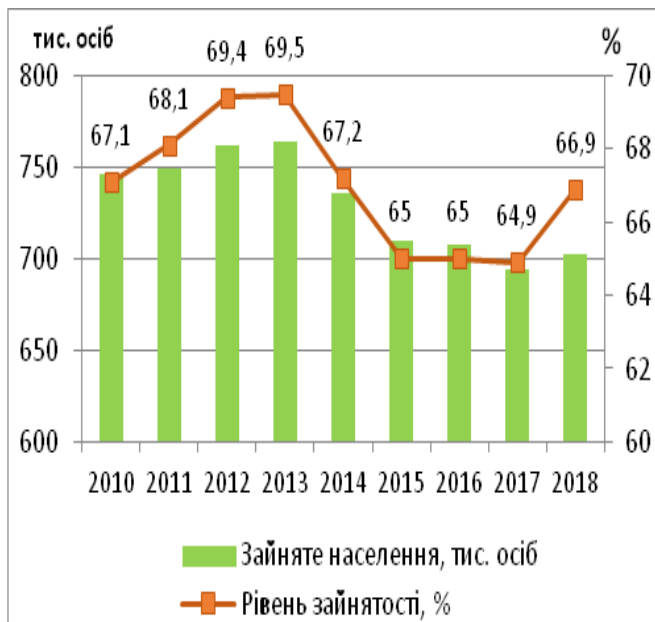
Загалом для Запорізької області характерна сприятлива в економічному відношенні поточна вікова структура населення. Майже 2/3 населення області перебувають у працездатному віці (15-70 років), з них 66,9 % (702,7 тис. осіб) – зайняті в економіці області, 25,5 % (477,8 тис. осіб) – економічно неактивні.

Протягом 2014-2017 років чисельність зайнятих в області скоротилася на 69,7 тис. осіб (відповідно, рівень зайнятості працездатного населення зменшився на 4,6 %).

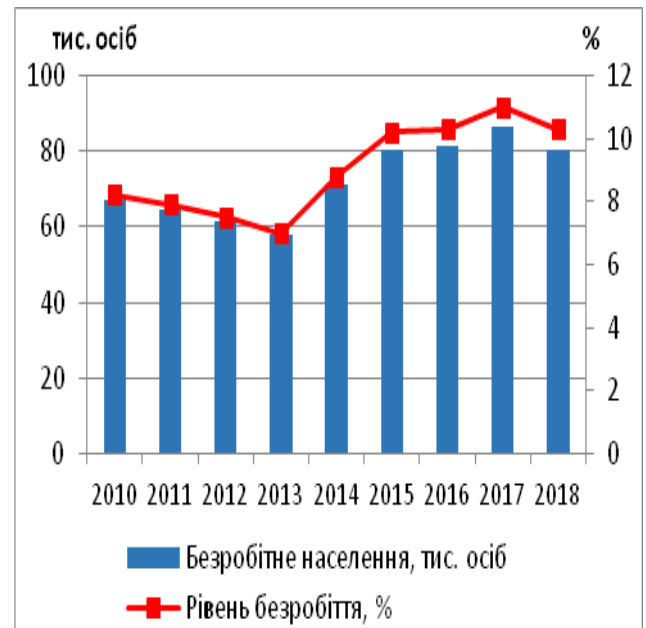
Однак динаміка зайнятості (рис. 6) вказує на зміну негативної тенденції цих років – у 2018 році відбулося незначне зростання абсолютного числа зайнятих.

Відсоток зайнятості чоловіків був вищим порівняно з жінками у різних вікових групах. Рівень безробіття жінок у репродуктивному віці більше ніж у чоловіків: у віці 25-29 років – 18,8 % для жінок (9,7 % для чоловіків); у віці 30-34 років – 13,2 % (12,1 %).

Згідно з результатами вибіркового обстеження Держкомстату, в Запорізькій області чисельність неформально зайнятого населення у віці 15-70 років у 2018 році склала 154,6 тис. осіб, або 21,1 % населення цього віку (по Україні – 21,6 %).

а)

б)

Рис. 6. Рівень зайнятості (а) та безробіття (б) населення працездатного віку у 2018 році

Через військовий конфлікт на Сході на території області значно збільшилася кількість учасників бойових дій, а також з'явилися внутрішньо переміщені особи (ВПО), які потребують додаткового соціального захисту, психосоціальної реабілітації, підтримки у процесі інтеграції та ресоціалізації.

На сьогодні в Запорізькій області органами соціального захисту населення взято на облік понад 54,2 тис. внутрішньо переміщених осіб (з них 31,1 тис. жінок та 23,1 тис. чоловіків), що складає 3,2 % населення області. Більшість внутрішньо переміщених осіб проживають у містах Запоріжжя (22,9 тис. осіб) та Бердянськ (9,6 тис. осіб).

7. Економічний розвиток регіону.

1) Тренди економічного розвитку.

Протягом останніх п'яти років Україна перебувала у надскладній геополітичній та соціально-економічній ситуації. Передусім це пов'язано з окупацією Російською Федерацією 7 % території, на якій проживало 13 % населення України та формувалось 13,7 % ВВП (у 2013 році). Окрім того, розірвалася велика кількість зв'язків вітчизняних суб'єктів господарювання з бізнес-партнерами на території країн СНД (передусім РФ).

Особливо відчутними зазначені процеси стали для економіки Запорізької області, яка безпосередньо межує з Донецькою областю та територіально близька до АР Крим. У регіоні, який є одним з найбільш економічно розвинених центрів України, спостерігалися негативні тренди розвитку за основними економічними показниками до 2016 року включно (табл. 2).

Таблиця 2
Динаміка індексів виробництва товарів, продукції, послуг у 2013-2018 роках
(у % до попереднього року)

	Індекс ВРП	Індекс промислової продукції	Індекс сільськогосподарської продукції	Індекс обороту роздрібної торгівлі	Індекс будівельної продукції	Індекс капітальних інвестицій	Індекс експорту товарів та послуг
2013	99,3	97,1	134,4	108,0	80,9	95,9	91,9
2014	100,4	96,8	96,6	98	79,5	89,8	100,5
2015	94,7	95,3	109,3	79,3	97,6	84,9	78,3
2016	99,7	96,9	98,7	104,8	98,8	131,3	80,1
2017	103,1	106,2	96,7	105,9	132,7	147,4	128
2018	101,9 ⁶	103,6	85,6	105,0	120,8	88,0	112,8

Проте вже з 2017 року спостерігаються позитивні зміни в динаміці розвитку регіону, що значною мірою можна пояснити певною стабілізацією соціально-економічної ситуації в Україні загалом, а також покращенням із 2016 року кон'юнктури на світових ринках зернових культур і чорних

⁶ За попередніми статистичними даними

металів, які становлять основу експорту Запорізької області. У 2017 році область збільшила обсяги експорту на 28 %, що стало поштовхом для нарощення ВРП, виробництва промислової продукції, зростання капітальних інвестицій в регіоні.

Наслідком перерозподілу територіальної структури ВРП (з огляду на втрату економічної потужності Донецької та Луганської областей) стало зростання частки ВРП Запорізької області з 3,8 % у 2012 році до 4,4 % у 2017 році у ВРП України загалом.

Аналіз динаміки рівня ВРП на 1 особу Запорізької області в 2010-2017 роках свідчить про те, що регіон входить у 5-ку найкращих за даним показником в Україні, перевищуючи середнє значення по країні (70,2 тис. грн) на 8 %.

Економічну спеціалізацію Запорізької області сьогодні визначають сектори економіки, які мають найбільшу питому вагу за обсягом реалізації продукції та послуг. За підсумками 2018 року домінуючу частку мають промисловість (64,26 %), оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (24,03 %), сільське, лісове та рибне господарство (4,94 %) та будівництво (1,76 %) (рис. 7).

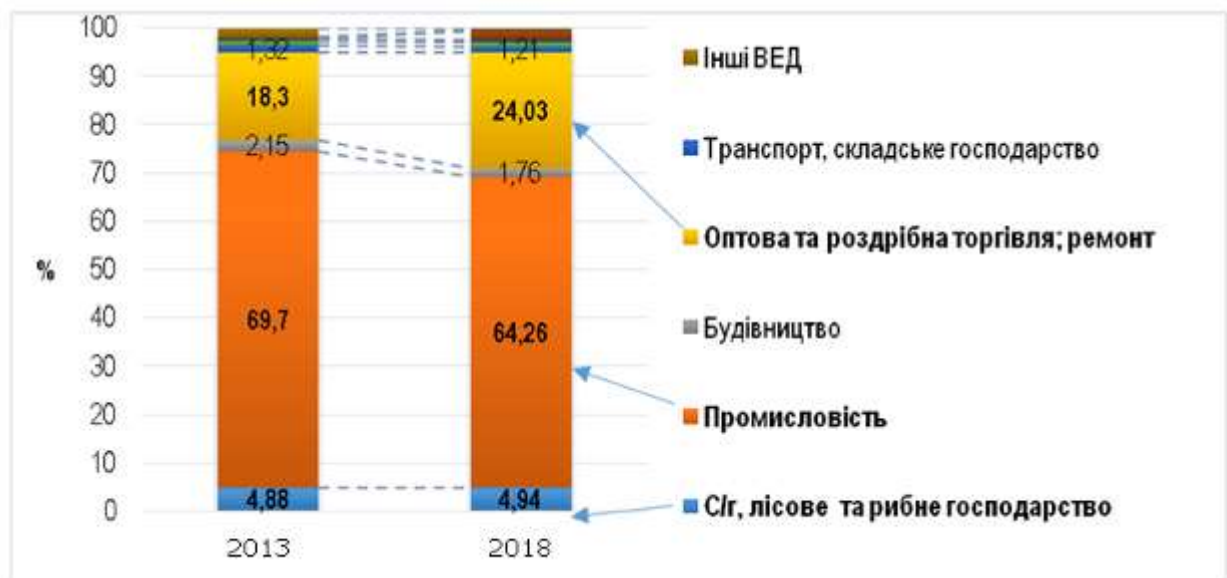

Рис. 7. Структура економіки Запорізького регіону за обсягами реалізованої продукції та послуг, 2013 і 2018 роки, %

Загалом, *три сектори економіки – промисловість, торгівля та сільське господарство – формують понад 93 % обсягів реалізації продукції та послуг в регіоні (в т.ч. промисловість – 64,26 %). Фактично Запорізька область є однією з п'яти областей України, економіка яких має найвищий рівень індустріалізації (> 60 %).*

У порівнянні з 2013 роком частка промисловості в структурі економіки регіону за обсягами реалізації зменшилась на 5,45 %, натомість зросла частка оптової та роздрібною торгівлі з 18 % до 24 %.

Структура зайнятості найманих працівників впродовж останніх років практично не зазнала змін. Близько 38 % найманих працівників зайнято у промисловості області. Значна кількість зайнятих традиційно припадає на сфери освіти та охорони здоров'я – 14 % та 12 % відповідно. Щодо зайнятих у сільському господарстві, то їх частка серед найманих працівників Запорізької області складає 5,54 % (або 18,6 тис. осіб) (рис. 8).

Водночас слід зазначити, що значна кількість населення у цій сфері працює на засадах самозайнятості. Так, за даними Держкомстату, частка самозайнятих серед сільського населення складає 29,8 %⁷, що є суттєво вищим за показник самозайнятості у міського населення. Переважна більшість самозайнятих у сільській місцевості займаються сільськогосподарськими роботами, тобто кількість зайнятого у сільському господарстві населення є суттєво вищою.

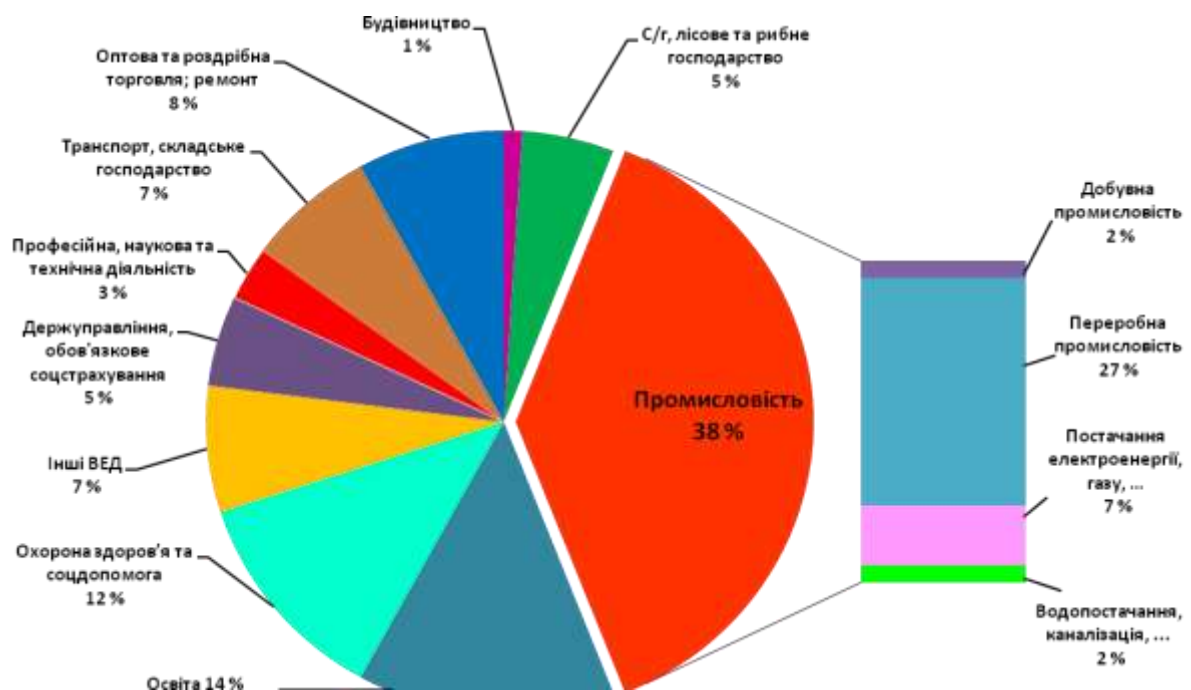

Рис. 8. Структура зайнятості найманих працівників у Запорізькій області у 2017 році

З огляду на спеціалізацію регіону, актуальним є виявлення наявного потенціалу секторів економіки для посилення конкурентних позицій на міжнародних ринках, а також створення нових галузевих та міжгалузевих кластерів. Оцінки економічного потенціалу окремих видів діяльності економіки Запорізької області базується на рівні їх концентрації за

⁷ http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_EAN_2017.pdf

показниками валової доданої вартості, кількості підприємств, зайнятості, обсягів реалізованої продукції (табл. 3).

Таблиця 3

Концентрація основних видів економічної діяльності у Запорізькій області,
2012 і 2017 роки, %

Вид економічної діяльності	Частка ВЕД у валовій доданій вартості		Концентрація за кількістю підприємств		Концентрація за зайнятістю		Концентрація ВЕД за обсягами реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств		Інтегральний показник концентрації ВЕД в регіоні	
	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	8,48	12,03	19,13	19,80	5,10	5,10	5,24	6,10	9,49	10,76
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	2,84	2,49	0,15	0,14	1,61	1,67	1,90	1,64	1,62	1,49
Переробна промисловість	31,87	30,83	10,57	11,80	29,04	27,38	52,24	49,57	30,93	29,89
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	8,56	8,74	0,35	0,45	6,46	6,91	13,95	15,20	7,33	7,83
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,62	0,39	0,96	1,30	1,47	2,11	0,70	0,39	0,94	1,05
Будівництво	1,59	1,19	8,36	7,10	1,07	1,07	2,11	1,41	3,28	2,69
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	11,61	10,66	28,86	26,80	7,68	7,68	18,64	22,11	16,70	16,81
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	4,89	3,58	3,73	3,60	6,83	6,83	1,33	1,42	4,20	3,86
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,87	0,65	2,59	2,50	0,77	0,77	0,24	0,19	1,12	1,03
Інформація та телекомунікації	1,21	1,82	2,60	2,80	0,85	0,85	0,39	0,29	1,26	1,44
Фінансова та страхова діяльність	2,64	3,66	0,87	0,60	1,62	1,62	0,64	0,64	1,44	1,63
Операції з нерухомим майном	5,64	5,65	8,70	10,70	0,80	0,80	0,59	0,73	3,93	4,47
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,66	1,55	6,68	5,90	2,61	2,61	1,07	0,84	3,26	2,73
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,77	0,78	3,22	3,40	1,34	1,34	0,46	0,40	1,45	1,48
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4,42	5,70			4,80	4,80			4,61	5,25
Освіта	5,42	5,45	0,36	0,40	14,46	14,46	0,05	0,02	5,07	5,08
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,52	3,59	1,49	1,40	11,91	11,91	0,29	0,24	4,55	4,28
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,52	0,47	0,40	0,40	1,80	1,84	0,02	0,02	0,68	0,68
Надання інших видів послуг	0,89	0,80	0,99	1,00	0,20	0,20	0,15	0,10	0,56	0,52

Зокрема, потенційними секторами економіки Запорізької області для кластеризації (з урахуванням інтегрального показника концентрації ВЕД в регіоні) є: переробна промисловість, сільське господарство, оптова та роздрібна торгівля, а також енергетика (рис. 9).

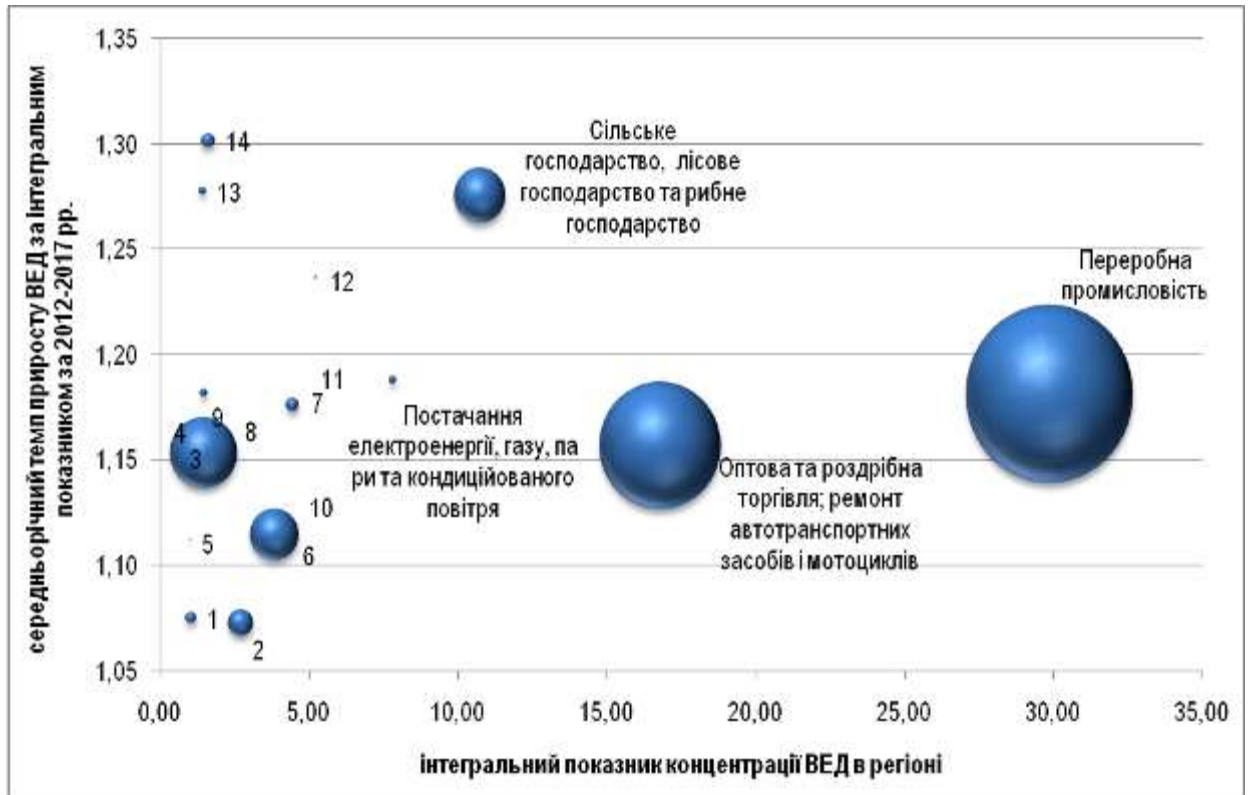

Рис. 9. Економічний потенціал видів економічної діяльності Запорізької області за інтегральним показником концентрації та часткою експорту ВЕД у загальному обсязі експорту регіону

Примітки:

- а) діаметр кульки - це частка експорту певного ВЕД в загальному обсязі експорту регіону, %
б) 1 – водопостачання; каналізація, поводження з відходами; 2 – професійна, наукова та технічна діяльність; 3 – мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; 4 – надання інших видів послуг; 5 – тимчасове розміщення й організація харчування; 6 – транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; 7 – операції з нерухомим майном; 8 – добувна промисловість і розроблення кар'єрів; 9 – діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; 10 – охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; 11 – освіта; 12 – державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування; 13 – інформація та телекомунікації; 14 – фінансова та страхова діяльність.

2) Промисловість.

Промисловість є найбільш важливим для економіки Запорізької області видом економічної діяльності. За обсягом реалізованої промислової продукції регіон стабільно посідає третє місце в Україні (після Дніпропетровської та Донецької областей; обсяги виробництва промислової продукції 3-х зазначених областей у 2018 році сумарно склали 43,9 %). Частка

промисловості Запорізької області у 2018 році склала 8,42 % у загальних обсягах реалізованої продукції промисловості України.

Порівнюючи структуру промисловості високоіндустріальних регіонів України, слід наголосити на суттєво кращі позиції Запорізької області. На тлі сучасної «неоіндустріалізації» в Україні, яка відбувається через нарощення обсягів та частки добувної промисловості та зменшення частки переробної в регіонах України (що посилює сировинну орієнтацію вітчизняної промисловості, а відтак, стає додатковим бар'єром на шляху до підвищення рівня її конкурентоспроможності на світових ринках) (табл. 4) у Запорізькій області відбуваються зворотні процеси – тобто має місце нарощення потенціалу саме переробної промисловості за рахунок зменшення внеску інших видів промисловості.

Структура промисловості Запорізької області є висококонцентрованою – близько 40 % у ній припадає на металургію та понад 21 % на постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря.

Таблиця 4

**Структура промисловості регіонів України
(за обсягом реалізованої промислової продукції), %**

Регіон	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів			Переробна промисловість			Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря			Водопостачання; каналізація, поводження з відходами		
	2012	2017	2018	2012	2017	2018	2012	2017	2018	2012	2017	2018
Україна	10,5	14,6	15,2	63,7	65,0	65,3	24,4	19,4	18,5	1,4	1,0	1,0
Дніпропетровська	24,2	26,9	27,2	58,8	59,3	59,5	14,8	12,6	12,4	2,2	1,2	0,9
Донецька	15,7	16,8	18,7	68,5	66,4	65,9	14,7	15,9	14,7	1,1	0,9	0,8
Запорізька	2,9	2,5	2,0	72,0	74,2	76,0	24,0	22,8	21,4	1,1	0,6	0,6
Полтавська	17,4	45,9	45,3	75,7	46,0	46,7	6,4	7,8	7,5	0,5	0,4	0,5
Харківська	4,1	29,1	29,0	70,8	53,2	52,8	23,6	16,4	16,9	1,5	1,2	1,2

Найбільшу питому вагу за обсягами реалізованої продукції у промисловості Запорізької області за результатами 2018 року мають такі види економічної діяльності як: виробництво чавуну, сталі та феросплавів (40,4 % загального обсягу реалізованої промислової продукції області); виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (вид діяльності, який включає виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування – КВЕД 30.3) (6,9 %); виробництво олії та тваринних жирів (3,5 %); електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільчої та контрольної апаратури (2,3 %); виробництво проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв (1,7 %) та ремонт і технічне обслуговування готових металевих виробів, машин і устаткування (2,8 %).

Важливо, що впродовж останніх років частка виробництва за КВЕД 30.3 повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування суттєво знизилась, що свідчить про негативні тенденції розвитку цієї сфери в Україні загалом, адже частка Запорізької області у виробництві такої продукції в Україні складає понад 70 %. Як наслідок, сегмент

машинобудування в структурі промислової продукції регіону зменшився з 19,2 % до 12,8 % (рис. 10).

Натомість відбувається нарощення обсягів виробництва продукції металургії (з 29,4 % до 40,4 %).

Рис. 10. Динаміка структури промисловості за обсягом реалізованої продукції в розрізі видів економічної діяльності, 2013-2018 роки

Запорізька область – одна з лідерів за обсягами виробництва та постачання електроенергії в Україні, водночас слід зауважити, що переважна більшість виробленого енергоресурсу споживається в регіоні. При цьому 87 % спожитої електроенергії припадає на промислові підприємства.

Відповідно до діючої Схеми планування території Запорізької області, регіон у перспективі повинен зберегти статус високоіндустріалізованого, спеціалізованого на інноваційному машинобудуванні, сучасній харчовій промисловості, електроенергетиці та ін.

Промислове виробництво в області є висококонцентрованим. Основними промисловими вузлами є:

Запорізький промисловий вузол – спеціалізується на виробництвах металургійного циклу та окремих сфер машинобудування, переважно середньотехнологічного;

Бердянський промисловий вузол – спеціалізується на виробництві проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв, виробництві машин і устаткування для сільського господарства, харчовій промисловості;

Мелітопольський промисловий вузол – спеціалізується на виробництві механізмів та електротехнічного обладнання, алюмінію і виробів з нього,

чорних металів та виробів з нього, транспорту, жирів, олії, готових харчових продуктів, швейних виробів та ін.;

Енергодарсько-Дніпрорудненський промисловий вузол спеціалізується на виробництві електроенергії та металургійної продукції.

Однією із головних економічних регіональних проблем залишається **низькі темпи модернізації виробництва та структурної трансформації промисловості**, а саме – перерозподілу її структури на користь частки високотехнологічних секторів, що виробляють продукцію з підвищеною доданою вартістю.

За підсумками 2016-2017 років промисловість області у середньому забезпечувала 65,6 % загального випуску продукції та послуг, понад 40 % валової доданої вартості та 38 % робочих місць. Загалом промисловість області включає майже 2 тис. підприємств різних форм власності. Промисловий сектор також забезпечує зайнятість у суміжних сферах, передусім це транспорт і торгівля (зокрема, за даними Єврокомісії, одне робоче місце в переробній промисловості спонукає до створення до 2 робочих місць в інших секторах).

Отже, промисловість є головним рушієм прискорення економічного розвитку та якісних змін у структурі регіональної економіки, підвищення соціальних стандартів, та обумовлює економічну безпеку.

Застарілість основних фондів і технологій, низький рівень фінансування та інвестицій, складність та проблемність бізнесового та конкурентного середовища визначають недостатній рівень розвитку промисловості та її недостатню ефективність для економіки області в цілому.

При цьому, також фіксується нездатність або відсутність мотивації виробників до якісного оновлення, що є причиною домінування в структурі виробництва товарів з невисокою доданою вартістю.

3) Агропромисловий комплекс.

У сільському господарстві Запорізької області формується основна частина продовольчих ресурсів та майже три чверті роздрібного товарообігу, що має визначальний вплив на гарантування продовольчої безпеки як регіону, так і держави в цілому.

Запорізька область має достатній виробничий потенціал для забезпечення населення основними продуктами харчування. У регіоні є багатогалузева харчова та переробна промисловість, яка здатна переробляти сільськогосподарську продукцію, вироблену в області, забезпечувати населення регіону харчовими продуктами, а також здійснювати їх поставки за межі області та України.

Водночас стримуючим фактором розвитку харчопереробної промисловості регіону є стан її матеріально-технічного забезпечення.

Статистичні дані свідчать, що 50 % основних засобів мають період функціонування понад 20 років, що негативно відображається на ефективності виробництва підприємств переробки сільськогосподарської продукції. Модернізацію обладнання здійснюють переважно великі виробники, а малі і середні підприємства виживають із використанням застарілих високо затратних технологій. Наслідком їх використання є значні енерговитрати, втрати сировини та некомплексне її використання і, як результат, низька конкурентоспроможність багатьох видів продукції харчової промисловості.

На сьогоднішній день внутрішня потреба населення області повністю забезпечується за рахунок власного виробництва зерна, олії, яєць, овочів та баштанних культур.

У аграрному секторі регіону: задіяно 1903,6 тис. га ріллі, що складає 7 % від загальної площі ріллі України; створюється майже 14 % валової доданої вартості області (*при цьому частка внеску галузі у формування валової продукції постійно зростає; зокрема, за останні п'ять років її внесок збільшився на 5,5 відсоткових пункти*); зайнято понад 20 % працівників від загальної чисельності населення, зайнятого економічною діяльністю.

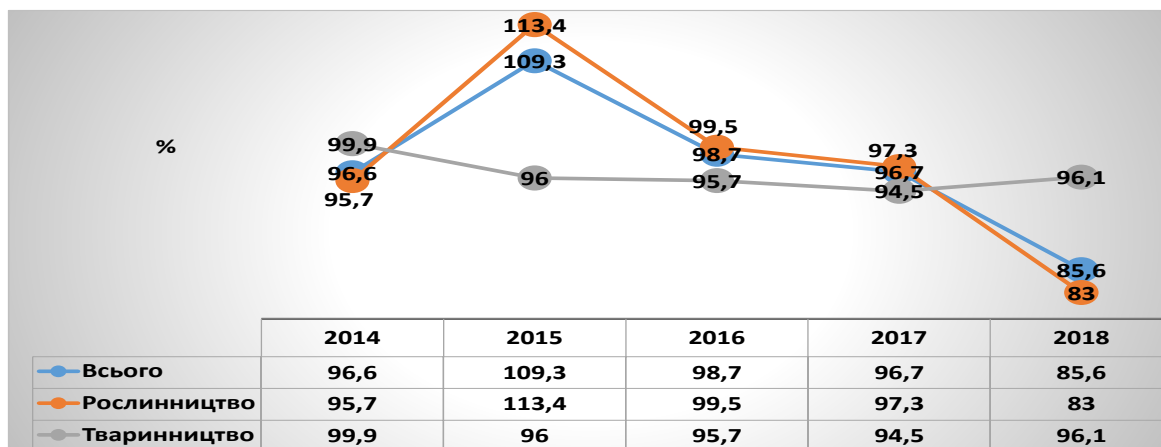

Рис. 11. Динаміка індексу обсягів сільськогосподарського виробництва у 2014-2018 роках, %

Проте, протягом останніх років спостерігається негативна динаміка індексу обсягів сільськогосподарського виробництва (рис. 11), що обумовлено скороченням виробництва як рослинницької продукції (у структурі валового виробництва за 2018 рік складає 77,6 %), так і тваринницької (22,4 %).

Враховуючи ґрунтово-кліматичні умови та сформовані землеробські традиції в галузі рослинництва, область спеціалізується на виробництві зернових, олійних та овочевих культур. У виробництві зернових культур переважає озима пшениця, що обумовлено як загалом сприятливими

зональними умовами для її вирощування, так і високою рентабельністю виробництва.

Основна технічна культура Запорізької області – соняшник. До 80 % валового виробництва соняшнику переробляється на олієжирових комбінатах Запорізької та сусідніх областей.

По виробництву зернових і зернобобових культур область займає 16 місце, по виробництву пшениці – 4, соняшника – 9 місце.

У 2018 році аграріями області зібрано 2,2 млн тонн зернових та зернобобових культур, при врожайності 23,4 ц/га; соняшнику – 717,3 тис. тонн, при врожайності – 12,9 ц/га (рис. 12).

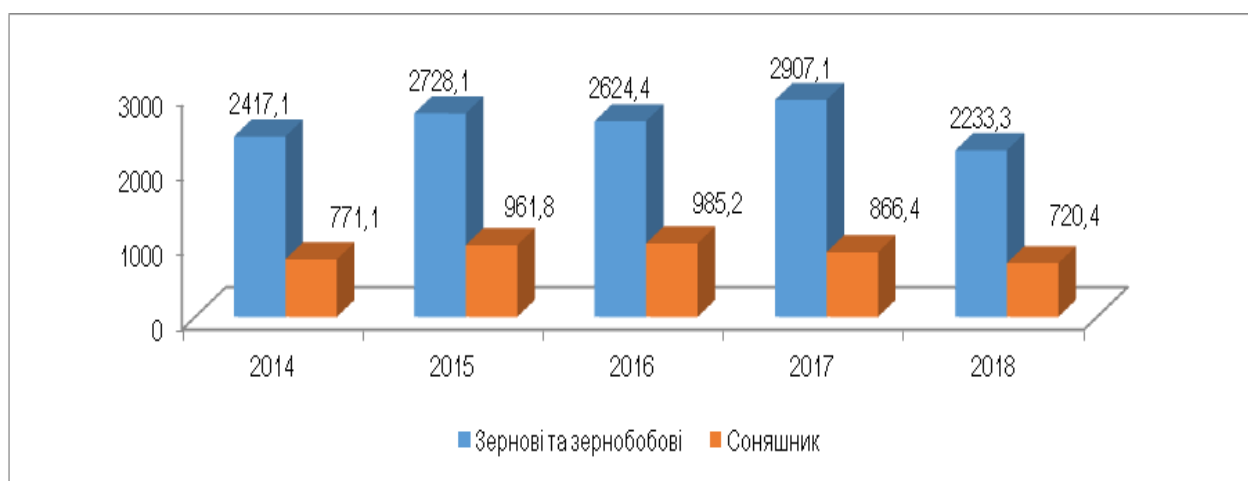

Рис. 12. Валовий збір зернових і зернобобових культур та соняшнику у 2014-2018 роках, тис. тонн

В останні роки в області активно розвивається виробництво інших олійних культур – сої, ріпаку, гірчиці та льону. Стрімко завойовують площі бобові, площа яких збільшилася майже на 30,0 тис. га.

Крім того, розвивається і ринок нішевих культур: нут, сочевиця, коріандр, квасоля, волоський горіх, фундук, гарбуз, шафран, лікарські трави (душиця лікарська, м'ята лимонна, тмін, шалфей лікарський, лаванда та інші) – все це перспективні напрямки.

Основними напрямками спеціалізації в галузі тваринництва є м'ясо-молочне скотарство, свинарство та виробництво яєць.

Таблиця 5

Поголів'я сільськогосподарських тварин та птиці в області

(тис. голів)

Вид тварин	Роки:					
	2014	2015	2016	2017	2018	Середнє за 5 років
Господарства усіх категорій						
ВРХ	105,6	104,9	108,3	100,3	91,5	102,1
Свині	321,5	304,1	268,0	219,6	217,5	266,1
Вівці та кози	57,7	56,0	59,3	60,7	63,6	59,5
Птиця	6322,0	6075,4	5841,3	5167,5	4873,0	5655,8
Сільськогосподарські підприємства						
ВРХ	22,9	21,2	20,2	20,2	19,3	20,8

Вид тварин	Роки:					
	2014	2015	2016	2017	2018	Середнє за 5 років
Свині	218,1	201,6	175,4	138,4	145,1	175,7
Вівці та кози	12,7	8,9	9,8	13,4	21,0	13,2
Птиця	3326,7	3140,0	3142,5	2672,9	2527,0	2961,8
Господарства населення						
ВРХ	82,7	83,7	88,1	80,1	72,2	81,4
Свині	103,4	102,5	92,6	81,2	72,4	90,4
Вівці та кози	45,0	47,1	49,5	47,3	42,6	46,3
Птиця	2995,3	2935,4	2698,8	2494,6	2346,0	2694,0

Протягом останніх років в регіоні має місце скорочення поголів'я великої рогатої худоби, що зумовлено низькими закупівельними цінами на молоко та м'ясо яловичини, високою витратністю утримання поголів'я великої рогатої худоби та низькою рентабельністю виробництва тваринницької продукції.

Стабілізація та подальший розвиток галузі тваринництва є перспективою економічного розвитку регіону, яка дає можливість створення нових робочих місць, покращення благополуччя та підняття життєвого рівня сільського населення області.

Проблемні аспекти:

моноспеціалізація рослинництва області на вирощуванні пшениці та соняшника – екстенсивний шлях розвитку, який посилює залежність регіону від кон'юнктури на світових ринках сільськогосподарської сировини (зважаючи на безальтернативність експортно-орієнтованої моделі зернового господарства);

зростання в 2,24 раза з 1995 року посівних площ соняшника, який є виснажливою культурою для земель, за рахунок зниження посівних площ інших видів рослинництва (за винятком пшениці). Це призвело до суттєвого перевищення норм частки ріллі під посівами соняшника;

сільськогосподарські угіддя області (займають 82,5 % її території) розташовані в зоні недостатнього та нестійкого зволоження. Кожні 6-8 років із 10 оцінюються як сухі та посушливі. За останні 10 років на 7 % розширилась площа сухої та дуже сухої зони. В області всього обліковується 241,1 тис. га зрошуваних земель, які займають 13 % ріллі. Фактичний щорічний полив здійснюється на площі 50 тис. га, що становить 22 % від наявного фонду;

скорочення поголів'я великої рогатої худоби впродовж останніх років, що зумовлено низькими закупівельними цінами на молоко та м'ясо яловичини, низькою рентабельністю галузі молочного скотарства.

4) Підприємницьке середовище.

Стабільний розвиток підприємництва є запорукою становлення конкурентоспроможної економіки регіону та держави загалом, що є основою успішного суспільства та вимагає сприятливого ділового клімату. Однак, незважаючи на деяке покращення середовища ведення бізнесу в Україні, про що свідчить її підняття в рейтингу ведення бізнесу у 2019 році на 5 позицій, порівняно із 2018 роком, наша країна все ще значно відстає від передових країн світу. Особливо складними впродовж останніх років є розв'язання проблем із неплатоспроможністю та підключенням підприємств до електромереж, а також проблеми у сфері міжнародної торгівлі (за цими показниками Україна посіла у 2019 році відповідно 145, 135 та 78 місце серед 190 країн світу).

У регіональному рейтингу ведення бізнесу в 2018 році Запорізька область посіла 24 місце серед 25 регіонів України, опустившись на 2 позиції, порівняно із 2017 роком. Зокрема, низькими є позиції регіону за показниками «Сплата місцевих податків» – 22 місце; «Одержання дозволів на будівництво» – 23 місце; «Оформлення земельної ділянки» – 24 місце. Однак, за показником «Електронні сервіси» регіон піднявся на 7 позицію, що зумовлено, у тому числі впровадженням проєкту «Регіональний вебпортал адміністративних послуг Запорізької області».

Незважаючи на деяке полегшення процедур зі створення підприємництва у 2018 році, інституційне середовище ведення бізнесу в регіоні не сприяє процесам створення нових суб'єктів господарювання. Так, за останніми статистичними даними на початок 2018 року в області діяло 77621 суб'єкт господарювання; у середньому за 2014-2017 роки їх кількість зменшилася на 5 %.

Найбільша частка підприємств області у 2018 році (як і в попередні періоди) концентрувалася в обласному центрі – м. Запоріжжя (60,2 % у 2018 році та 60,3 % – у 2014 році).

Результати проведеного аналізу динаміки росту кількості малих і середніх підприємств по Запорізькій області у розрізі міст/районів свідчать, що середній темп їх приросту у 2014-2018 роках складає 1 %. Зокрема, найбільший приріст спостерігається на територіях: міст Токмак (3,4 %), Мелітополь (2,4 %), Бердянськ (2 %), а також Запорізького (4,6 %), Бердянського (2,2 %), Розівського (2,2 %), Мелітопольського (2,1 %), Михайлівського (1,8 %) та Токмацького (1,8 %) районів.

Протягом досліджуваного періоду структура суб'єктів господарювання регіону змінилася в сторону зростання частки підприємств і, відповідно, зниження частки фізичних осіб-підприємців на 1,8 в.п. Таким чином, у 2017 році в загальній чисельності суб'єктів господарювання 18,8 % становили підприємства, а 81,2 % – фізичні особи-підприємці.

У структурі підприємств за видами економічної діяльності у 2018 році найвищу частку займали підприємства оптової та роздрібної торгівлі (26,6 %), сільськогосподарські (19 %) та промислові (14 %) підприємства (рис. 13).

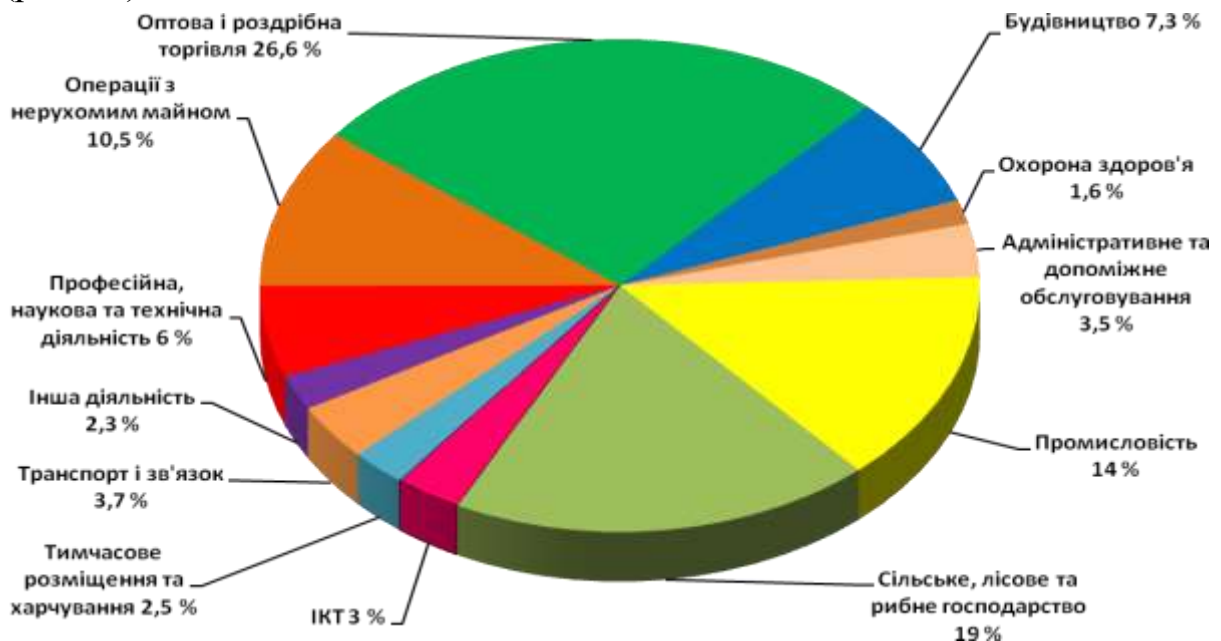

Рис. 13. Розподіл підприємств Запорізької області за видами економічної діяльності за підсумками 2018 року, %

Розвиток бізнесу є чинником забезпечення продуктивної зайнятості населення, запобігання безробіттю та створення нових робочих місць. Так, кількість зайнятих працівників на підприємствах області у 2018 році становила 255,2 тис. осіб, з них на великих підприємствах – 86,4 тис. осіб, середніх – 101,9 тис. осіб та на малих – 66,9 тис. осіб. У 2018 році підприємствами області було реалізовано продукції (товарів, послуг) на загальну суму 321,1 млрд грн, що на 14,2 % більше, ніж у 2017 році (у 2,3 раза більше, ніж у 2014 році).

Якщо у 2014 році фінансовим результатом (сальдо) до оподаткування підприємств області був збиток (-9,1 млрд грн), то у 2018 році прибуток до оподаткування склав 16,7 млрд грн.

5) Малий бізнес.

Середньорічний темп росту кількості малих підприємств в області впродовж 2014-2018 років становив 101,4 %. При цьому, спостерігається зменшення кількості зайнятих та найманих працівників (середньорічне скорочення становить відповідно 2,4 % та 2,2 %). Крім того, обсяг реалізованої продукції (товарів та послуг) у 2018 році порівняно з 2014 роком

збільшився у 2,5 рази, що свідчить про збільшення вагомості впливу малого бізнесу на економічний розвиток області (табл. 6).

Таблиця 6

Основні структурні показники діяльності малих підприємств окремих регіонів України, 2018 р.

Показники	Області				
	Запорізька	Дніпро-петровська	Донецька	Харківська	Херсонська
Кількість малих підприємств, од.	13975	27772	9201	22564	7924
до загальної кількості підприємств області, %	95,9	95,4	94,5	94,8	96,5
на 10 тис. осіб наявного населення, од.	81	86	22	84	76
Середньорічний темп росту за 2010-2018 р.	1,004	1,015	0,886	0,991	1,030
Кількість зайнятих працівників, тис. ос.	68,2	131,1	42,0	114,0	35,6
до загальної кількості зайнятих працівників по регіону, %	26,3	21,4	16,4	31,3	42,3
Середньорічний темп росту за 2010-2018 р.	0,964	0,975	0,835	0,973	0,970
Кількість найманих працівників, тис. ос.	62,8	124,7	40,0	108,5	32,5
до загальної кількості найманих працівників по регіону, %	26,0	20,6	15,7	30,2	40,1
Середньорічний темп росту за 2010-2018 р.	0,960	0,983	0,830	0,969	0,970
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн	50844,1	155841,0	32760,9	111635,9	28709,0
до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по регіону, %	18,1	15,0	7,2	30,4	39,4
Середньорічний темп росту за 2010-2018 р.	1,227	1,201	0,974	1,220	1,218
Витрати на персонал, млн грн	2821,1	7570,0		6352,9	1732,0
до загальних витрат на персонал по регіону, %	14,3	12,1		22,0	30,1

Із загальної кількості малих підприємств у 2018 році 87,4 % становили мікропідприємства (у 2014 році – 87 %).

Протягом досліджуваного періоду структура малих підприємств за видами економічної діяльності суттєвих змін не зазнала. Так, найбільша кількість зазначених суб'єктів бізнесу у 2018 році діяла у сфері оптової та роздрібної торгівлі – 27 %, сільському господарстві – 19 %, промисловості – 13 % та будівництві – 7 %. Малі підприємства зазначених видів економічної діяльності забезпечують основну частку обсягу реалізації продукції та найбільшу зайнятість в структурі малого бізнесу.

Важливість розвитку бізнесу для Запорізької області обумовлена необхідністю поступового переходу від моделі економічного розвитку, що ґрунтується на діяльності великих підприємств-переробників сировини, до більш диверсифікованої та відкритої економічної моделі на основі малого та середнього підприємництва з високим інноваційним потенціалом, стійкою до кризових явищ та здатною швидко адаптуватися до нових економічних умов і екологічних викликів. Відтак, першочерговими викликами є модернізація застарілого обладнання та технологій; впровадження енергоощадних технологій, альтернативної енергетики; просторова деконцентрація суб'єктів господарювання.

Не менш важливим чинником розвитку підприємництва є вдосконалення інституційного середовища шляхом реалізації заходів із дерегуляції, удосконалення дозвільних процедур і реєстрації (у тому числі електронної) речових прав на майно, спрощення системи податкового обліку,

розширення доступу до фінансового ресурсу та здешевлення банківських кредитів.

6) Інфраструктура підтримки підприємництва.

До чинників подальшого розвитку бізнесу в регіоні належить ефективне функціонування інфраструктури підтримки підприємництва, а також мережі кластерів та індустріальних парків.

У 2018 році в Запорізькій області доступ суб'єктам підприємництва до інформаційних, науково-технологічних та навчальних послуг забезпечували 48 одиниць різних об'єктів інфраструктури підтримки бізнесу («плюс» 9 одиниць, порівняно із 2017 роком), з них: 2 бізнес-центри, 6 бізнес-інкубаторів; 2 лізингових центри; 20 інвестиційних та 2 інноваційних фонди і компанії; 19 інформаційно-консультативних установ та 1 фонд підтримки підприємства. Крім того, в області діяло 59 громадських об'єднань підприємців. Проте, лише незначна кількість з цих об'єктів мають значний практичний досвід щодо впровадження інвестиційних проєктів, проєктів міжнародної технічної допомоги та програм розвитку підприємництва.

Об'єкти інфраструктури підтримки підприємництва на території Запорізької області розміщені нерівномірно. Переважна їх частина знаходиться у містах обласного значення. У районах області функціонують лише кредитні спілки, страхові компанії та громадські організації з підтримки бізнесу. Враховуючи необхідність формування розвинутої інфраструктури підтримки підприємства, одним із першочергових пріоритетів є не лише зростання кількості зазначених об'єктів, а й рівномірне їх розміщення у районних центрах та ОТГ.

Задля підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні діє Державна організація «Регіональний фонд підтримки підприємства в Запорізькій області», яка щорічно організовує бізнес-навчання підприємців (семінари, тренінги, майстер-класи, інші освітні заходи; загалом у 2018 році – більше 230 освітніх заходів), надає консультативні послуги, зокрема щодо складання бізнес-планів, оподаткування, вирішення земельних питань тощо.

Активним учасником процесу підтримки малого та середнього підприємства є Запорізька торгово-промислова палата, яка спрямовує свою діяльність на інтеграцію місцевих товаровиробників у міжнародне бізнес-середовище та підтримку їх конкурентоздатності, розширення сфер співробітництва. На сьогодні до складу організації входить понад 500 провідних підприємств та організацій області, що представляють практично всі галузі економіки та створюють понад 80 % валового регіонального продукту.

У рамках регіональної програми розвитку малого і середнього підприємства у Запорізькій області забезпечено функціонування п'яти

бізнес-інкубаторів на базі вищих навчальних закладів: Запорізького національного університету, Національного університету «Запорізька політехніка», комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, Таврійського державного агротехнологічного університету в м. Мелітополі та Бердянського державного педагогічного університету. До кінця 2019 року заплановано створення виробничого бізнес-інкубатора на базі Державного навчального закладу «Багатопрофільний центр професійно-технічної освіти» в м. Молочанську.

Метою діяльності бізнес-інкубаторів є створення сприятливого інвестиційного клімату в Запорізькій області шляхом розвитку інфраструктури підтримки малого підприємництва; всеосяжна підтримка стартап-проектів молодих підприємців.

Натепер в області нараховується 210 вільних земельних ділянок типу Green-field та Brown-field загальною площею близько 3337 га, з яких 67 ділянок – площею від 15 га (загалом 2633,8 га) можливі під створення індустріальних парків. Найбільш інвестиційно-привабливі земельні ділянки знаходяться у м. Бердянськ, Мелітопольському, Бердянському, Василівському, Вільнянському, Більмацькому, Запорізькому та Приморському районах.

На Інвестиційному порталі Запорізької області (<http://investment.zoda.gov.ua>) розміщені інтерактивні мапи вільних земельних ділянок для інвестиційної діяльності (44 вільні земельні ділянки загальною площею 63,4 га).

В області продовжується реалізація інвестиційного проєкту міжнародного промислового парку площею понад 50,0 тис. м² на базі підприємства ПАТ «Запоріжжкран» за підтримки фінської компанії Konescranes, де успішно працюють 12 промислових підприємств малого бізнесу, з яких 10 українських компаній.

На цей час опрацьовується питання реєстрації індустріального парку у м. Мелітополь на місці колишнього ПАТ «Мелітопольський завод холодильного машинобудування «РЕФМА» (загальна площа земельної ділянки 16,3 га; площа приміщень – 84000 кв м; обсяг інвестицій – 18 млн дол. США; термін окупності 10 років). На території планується 5 зон з різними видами діяльності.

На етапі планування перебуває створення індустріального парку «Гуляйпільський» (обсяг інвестицій – 50 млн дол. США; термін окупності 7 років).

Крім того, на 20 % готовий проєкт зі створення індустріального парку з глибокої переробки зерна «Житниця» у м. Бердянськ (обсяг інвестицій – 3,7 млн дол. США; термін окупності 2 роки).

На території Запорізької області відсутні технологічні парки та інноваційно-промислові кластери, що гальмує підприємницьку активність місцевих новаторів і мотивує їх створювати підприємства за межами області.

7) Капітальні інвестиції.

Важливим індикатором економічного розвитку області є інвестиції, активізація яких є результатом створення сприятливого бізнес-середовища в регіоні та державі загалом, а також запорукою зростання ділової активності, формування інституційної інфраструктури підтримки, просування інвестицій.

У 2017 році, порівняно із 2015 роком, значно зросли капітальні інвестиції в економіку області – з 7,8 млрд грн до 15,9 млрд грн, у 2018 році обсяг капітальних інвестицій становив 15,7 млрд грн, з них залучено у: промисловість – 61 %; сільське господарство – 13 %; транспорт – 5 %; торгівлю – 3 %; будівництво – 3 %.

Аналіз територіального розподілу капітальних інвестицій по території області свідчить про їх концентрацію в м. Запоріжжі, Василівському та Поголівському районах (рис. 14).

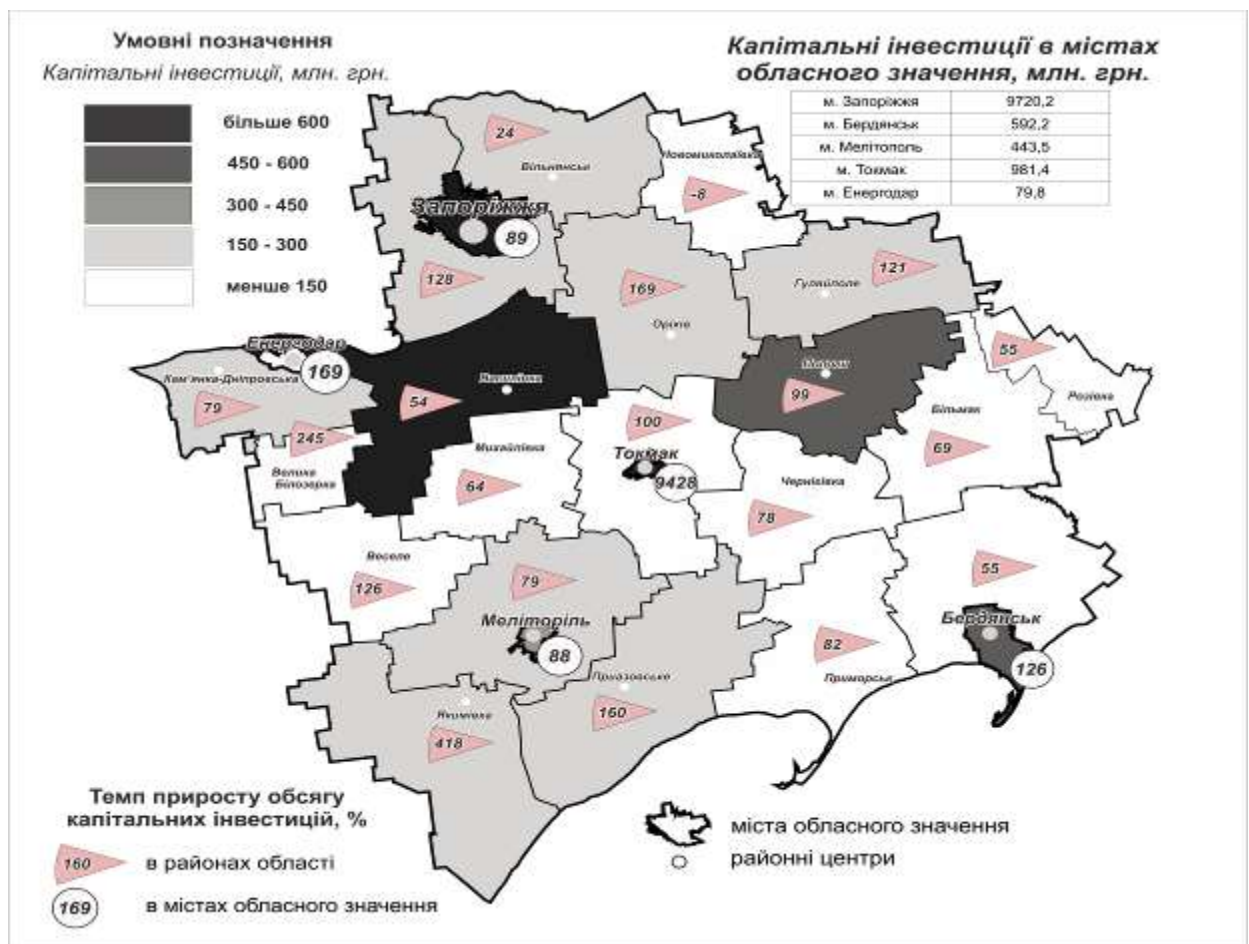

Рис. 14. Територіальний розподіл капітальних інвестицій в Запорізькій області

Однак, важливою для розвитку області є тенденція суттєвого перевищення темпів зростання капітальних інвестицій у 2015-2018 роках не у зазначених територіях, а в наближених до обласного центру Оріхівському та Гуляйпільському районах, а також у приморських районах – Якимівському та Приазовському.

Отже у стратегічній перспективі може відбутись територіальна деконцентрація економічної діяльності по території області, що є позитивним явищем.

Найвищу частку капітальних інвестицій у 2018 році (як і у попередніх) було спрямовано у матеріальні активи – 97,5 % (15,3 млрд грн), з них на придбання машин, обладнання та інвентарю – 41,8 %, облаштування інженерних споруд – 23,6 %.

Основним джерелом капітальних інвестицій у Запорізькій області протягом досліджуваного періоду були власні кошти підприємств, частка яких у загальному обсязі капітальних інвестицій становить 75-85 %.

Разом з тим, розвиток промислової інфраструктури регіону сьогодні стає викликом для його екології. У 2018 році капітальні інвестиції на охорону довкілля зросли на 248,2 млн грн у порівнянні з 2017 роком (для порівняння – у Дніпропетровській області зросли у 2 рази більше).

8) Зовнішньоекономічна діяльність.

Запорізька область належить до експортоорієнтованих регіонів України, основу зовнішньої торгівлі якої складають товари. На їх долю припадає 94,9 % та 97,4 % експорту та імпорту відповідно.

Область входить в п'ятірку лідерів за обсягами експорту товарів, в десятку – за обсягами імпортованого товару.

Протягом 2013-2017 років область наростила свій експортний потенціал з 64,2 % до 78,4 % у ВДВ (при цьому, відповідні показники по Україні – 37,9 % та 45,7 %). Разом з тим, зросла й частка експорту послуг у ВДВ – з 4 % у 2013 році до 4,5 % – у 2017 році.

За підсумками 2018 року зовнішньоторговельний оборот товарів склав 5142,0 млн дол. США і збільшився порівняно з 2017 роком на 19,3 % (по Україні – на 12,5 %). Обсяг експортних поставок склав 3377,2 млн дол. США (4 місце серед регіонів України) та збільшився на 13,3 % (по Україні – на 9,4 %), обсяг імпортних поставок склав 1764,8 млн дол. США (6 місце) та збільшився на 32,9 % (по Україні – на 15,2 %). Вартісна частина експорту складає 7,1 % загальноукраїнського обсягу.

Таблиця 7

Основні показники зовнішньоекономічної діяльності
Запорізької області у 2013, 2015 та 2018 роках

Показники	2013	2015	2018
Зовнішньоторговельний оборот товарів, тис. дол. США	5440857,1	4016478	5142010,8

Показники	2013	2015	2018
до попереднього року, %	90,3	75,6	119,3
Експорт товарів, тис. дол. США	3678506,8	2931027,4	3377247,5
до попереднього року, %	92,1	78,6	113,3
Імпорт товарів, тис. дол. США	1762350,3	1085450,6	1764763,3
до попереднього року, %	86,8	68,6	132,9
Сальдо у зовнішній торгівлі товарами, тис. дол. США	1916156,5	1845576,8	1612484,2
до попереднього року, %	97,6	85,9	97,6

У структурі експорту товару основу склали недорогоцінні метали та вироби з них (61,8 % загального обсягу експорту товарів), механічні та електричні машини (15,2 %), продукти рослинного походження (6,5 %), жири та олії тваринного або рослинного походження (4,6 %), мінеральні продукти (3,7 %) (рис. 15).

Рис. 15. Товарна структура експорту товарів Запорізької області за 2018 рік

Спостерігається позитивна тенденція щодо освоєння товаровиробниками області європейського ринку, питома вага якого становить 26,9 % від загальнообласного експорту. Обсяг експорту продукції на ринок ЄС зріс на 4,8 % відносно показників 2017 року та склав 907,5 млн дол. США. За обсягами торгівлі переважає Італія (4,1 %), Польща (3,5 %), Німеччина (3,0 %), Греція (2,9 %), Болгарія (2,2 %), Чехія (2,1 %).

Триває диверсифікація експорту продукції в напрямку освоєння азійсько-африканського ринкового простору, частка якого становить майже 48,2 % – 1629,4 млн дол. США (2017 рік – 43,5 %, 1299 млн дол. США). За обсягами експорту товарів на цьому ринку переважає Туреччина (12,8 %), Китай (6,1 %), Індія (3,5 %), Об'єднані Арабські Емірати (3,2 %), Єгипет (3,2 %).

Стабільно розширюється й коло країн – торговельних партнерів області – до 162 країн світу (у 2017 році – до 152 країн).

У зовнішньоекономічній діяльності Запорізької області обсяг експорту товарів традиційно переважає над імпортом. За підсумками 2018 року позитивне сальдо склало 1612,5 млн дол. США (3 місце серед регіонів).

В області діють 15 міжрегіональних угод про співробітництво з регіонами іноземних країн: Королівство Марокко, Білорусь, Республіка Болгарія, Грузія, Республіка Ірак, Казахстан, Китай, Словацька Республіка, Узбекистан). Щороку розробляється банк комерційних пропозицій запорізьких виробників та реєстр виставкових заходів з метою інформування зацікавлених іноземних бізнес-структур та пошуку партнерів для місцевих ділових кіл.

З метою розширення ринків збуту продукції підприємств регіону, збільшення кола іноземних партнерів, налагодження нових ділових контактів для збільшення обсягів експорту проводяться бізнес-місії, виставкові заходи, презентації економічного та інвестиційного потенціалу серед потенційних партнерів за кордоном та під час зустрічей керівництва області з офіційними та бізнес-делегаціями іноземних країн.

9) Прямі іноземні інвестиції в Запорізьку область.

Протягом 2015-2017 років спостерігалось збільшення надходжень акціонерного капіталу нерезидентів в економіку області. У 2017 році надійшло 46,1 млн дол. США, що у 3 рази перевищило відповідний показник 2016 року та у 2 рази показник 2015 року. Проте, у 2018 році обсяг надходжень у порівнянні з попереднім роком значно зменшився та становив 2,5 млн дол. США.

На початок 2019 року загальний обсяг інвестицій, вкладених в економіку області становив 902,0 млн дол. США (рис. 16), що становить 2,7 % від загального обсягу інвестованих в економіку України коштів (за цим показником Запорізька область посідає 8 місце в країні).

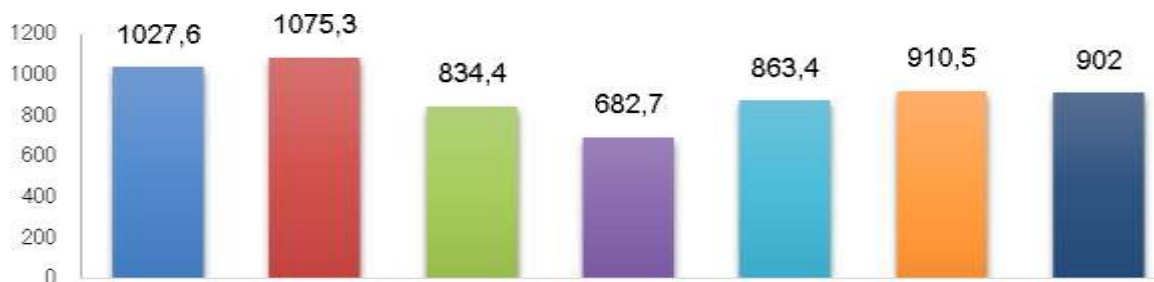

Рис. 16. Динаміка обсягу прямих іноземних інвестицій у Запорізькій області у 2012-2018 роках, млн дол. США (за накопичувальним підсумком)

У кінці 2018 року обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одного мешканця області становив 526,3 дол. США (6 місце по Україні).

Інвестиції в область у 2018 році надійшли із 51 країни світу (рис. 17).

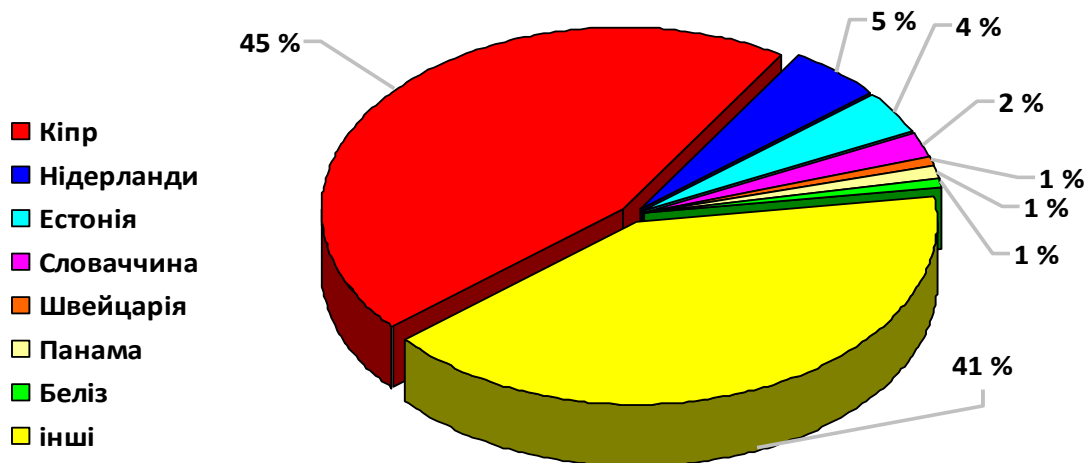

Рис. 17. Географічна структура прямих іноземних інвестицій в економіку Запорізької області, %

З початку інвестування з країн ЄС в область надійшло 697,5 млн дол. США інвестицій (77,3 % загального обсягу акціонерного капіталу), з інших країн світу – 204,5 млн дол. США (22,7 %).

Найвищий обсяг прямих іноземних інвестицій у 2018 році було вкладено в суб'єкти господарювання міст Запоріжжя (94,9 % від загального обсягу) та Бердянська, а також Вільнянського та Запорізького районів.

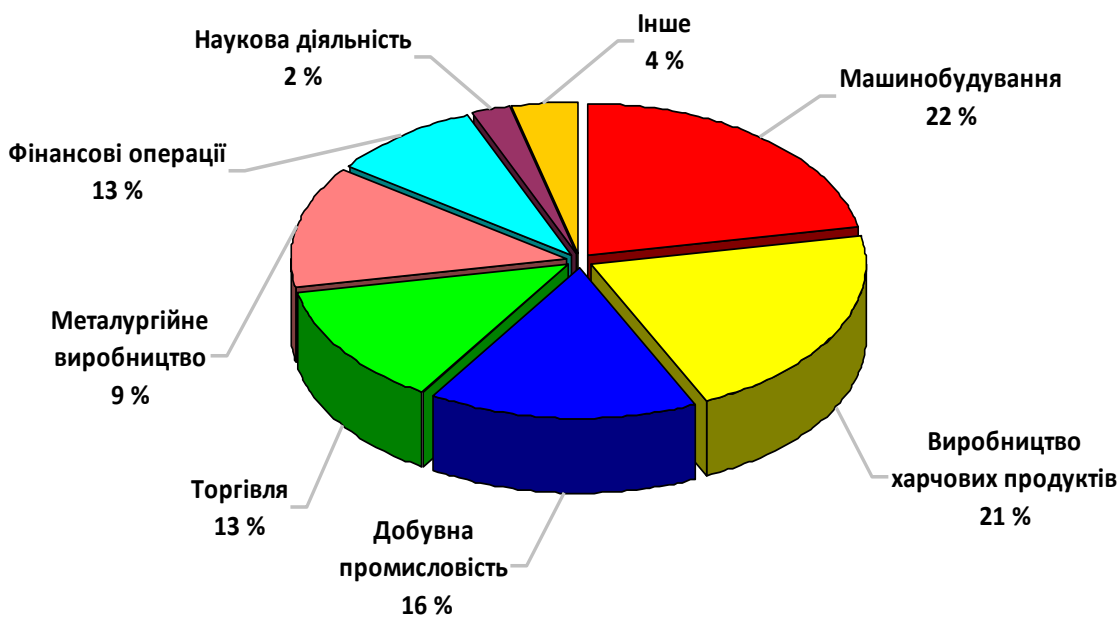

Рис. 18. Галузева структура прямих іноземних інвестицій в економіку Запорізької області у 2018 році, %

Привабливими для іноземних інвесторів були підприємства промисловості, оптової та роздрібної торгівлі, а також наукова, технічна, фінансова та страхова діяльність (рис. 18).

На імідж регіону в цілому та на його інвестиційну привабливість позитивно впливає успішний досвід реалізації низки масштабних інвестиційних проєктів всесвітньо відомими підприємствами з іноземним капіталом.

У 2018 році в регіоні діяло 347 підприємств-реципієнтів прямих іноземних інвестицій, більшість з яких зареєстрована у м. Запоріжжя.

За підтримки облдержадміністрації на території області у 2018 році продовжено реалізацію масштабних інвестиційних проєктів з будівництва парків вітрових (інвестори – ТОВ «Вінд Пауер» ДТЕК, ТОВ «Юрокейп Юкрейн І») та сонячних (інвестор – ТОВ «Токмак Солар Енерджи») електростанцій. Саме ці проєкти акумулювали левову частку прямих іноземних інвестицій області.

Іншими потужними підприємствами області з іноземним капіталом є ПАТ «ЗМК «Запоріжсталь» (країни-інвестори Кіпр, Велика Британія), ПрАТ «Запорізький залізорудний комбінат» (Словаччина), ЗАТ «ІВЕКО-Мотор Січ» (Італія), АТ «ДТЕК Дніпроенерго» (Нідерланди, Кіпр), ПАТ «Український графіт» (Естонія), ПрАТ «Карслберг Україна» (Швеція), ПрАТ «Запоріжкран» (Фінляндія), ТОВ «Запорізький титано-магнієвий комбінат» (Кіпр), ТОВ «Єврофрут Компані» (Китай), ПрАТ «Запорізький автомобілебудівний завод» (Республіка Корея).

Перспективними галузями регіону для залучення прямих іноземних інвестицій сьогодні є гірничо-металургійний комплекс, енергетика, транспортне машинобудування, двигунобудування, наука і освіта, інформаційно-комунікаційні технології, вирощування сільськогосподарської продукції, переробка сільськогосподарської продукції та виробництво продуктів харчування, індустрія гостинності, туризм, муніципальне господарство (ЖКГ, переробка ТПВ) та медицина.

8. Сфера досліджень та інновацій.

1) Наукова діяльність.

На сьогодні Запорізька область має необхідні передумови для розбудови економіки знань, кожна зі складових якої розвинута більшою чи меншою мірою і має вагомий потенціал для розвитку. Проте, наявний науковий потенціал області не завжди використовується ефективно, насамперед, через кризу у науковій сфері та відтік з неї висококваліфікованих спеціалістів, а також через недостатній розвиток регіональної інноваційної системи та взаємодії науково-освітнього та підприємницького середовищ.

У Запорізькій області протягом 2013-2017 років спостерігається позитивна тенденція до розширення мережі наукових установ та організацій, які здійснюють наукові дослідження і розробки, на відміну від загальноукраїнських тенденції щорічного їх зменшення. Якщо у 2013 році в області функціонувало 26 наукових установ, то у 2017 році їх кількість зросла на 5 одиниць і становила 31.

Збільшення кількості наукових установ у 2013-2017 роках, що здійснюють наукові дослідження і розробки, дало змогу області переміститись з 8 на 6 місце за їх кількістю в Україні (у 2013 році в області було зосереджено 2,3 % від загальної кількості наукових установ, що функціонують в Україні, у 2017 році – 3,2 %).

З огляду на спеціалізацію області лівова частка наукових працівників задіяна в галузі технічних наук (87,7 %). Другим за величиною є сектор науково-дослідних установ сільськогосподарського профілю.

Серед науково-дослідних установ технічного профілю: Інститут олійних культур, Інститут механізації тваринництва, Інститут зрошувального садівництва, Кам'янсько-Дніпровська дослідна станція Інституту гідротехніки і меліорації, Розівська дослідна станція Інституту зернових культур НААН України, Південний науково-дослідний центр ННЦ «Інститут механізації і електрифікації сільського господарства» та інші.

Позитивним трендом для Запорізької області є те, що основним джерелом фінансування наукових досліджень є кошти організацій підприємницького сектора економіки, питома вага якого у 2017 році становила більше, ніж половину загального обсягу фінансування. Слід зазначити, що така тенденція притаманна країнам ЄС, де в середньому близько 60 % загального обсягу фінансування наукових досліджень здійснюється приватним сектором.

Вклад у підтримку розвитку наукової сфери області іноземних інвесторів складає 1,7 % загального обсягу прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу). Незначною є державна підтримка наукових досліджень. Так, у 2017 році кошти державного бюджету становили лише 2,7 % загального обсягу витрат на наукові дослідження.

Наукові установи Запорізької області активно подають заявки на винаходи та корисні моделі. Так, у 2017 році порівняно з 2013 роком в області майже в 1,5 раза збільшилась кількість поданих заявок на корисні моделі (з 210 до 313 одиниць). У 2,9 раза зросла за цей період часу кількість поданих заявок на винаходи – з 30 до 88 одиниць.

Протягом 2013-2017 років від Державної служби інтелектуальної власності України в області отримано 157 патентів на винаходи. У 2017 році область отримала 45 патентів і посіла за їх кількістю 5 місце в Україні. Область, як і Україна загалом, значно більшу кількість патентів отримує на корисні моделі, аніж на винаходи. Так, впродовж аналізованого періоду часу в

області отримано 1488 патентів на корисні моделі. За їх кількістю у 2017 році область займала 7 місце серед регіонів України.

Регіон є лідером за кількістю отриманих патентів у виробництві основних фармацевтичних продуктів та фармацевтичних препаратів; виробництві стоматологічних інструментів та матеріалів. Крім того, значну кількість патентів отримано в машинобудівній галузі – на виробництво приладів для вимірювання, тестування та навігації, виробництво машин; в металургійній промисловості – на виробництво основних металів; в хімічній промисловості – на виробництво основних хімічних речовин.

Серед наукових установ та організацій області, які отримали патенти на винаходи у певних сферах економіки слід відзначити⁸:

1. Запорізький державний медичний університет (12 патентів – у фармації, 3 – медицині, 2 – хімії).
2. АТ «Мотор Січ» (7 – інжиніринг, 1 – медицина, 6 – нові матеріали).
3. Запорізький національний університет (6 – інжиніринг, 2 – фармація).
4. Національний університет «Запорізька політехніка» (5 – інжиніринг, 1 – нові матеріали, 1 – хімія).
5. Науково технічний центр панорамних акустичних систем НАН України має переважно електронні патенти (6 – хімія).

2) Інноваційна діяльність підприємств.

Основою економічного зростання є активізація інноваційної діяльності, яка здатна підвищити ефективність функціонування підприємств, вивести їх на якісно новий технологічний рівень та забезпечити нарощення капіталу.

Протягом 2013-2017⁹ років у Запорізькій області спостерігається щорічне зниження інноваційної активності промислових підприємств. Якщо у 2013 році цей показник становив 28,8 % від загальної кількості промислових підприємств області, то у 2017 році – 19,1 %. Отже, лише кожне п'яте підприємство у 2017 році було інноваційно активним, у 2013 році – кожне третє.

У 2017 році область не входить до регіонів-лідерів за активністю інноваційних процесів, хоча цей показник надалі і є вищим за середньоукраїнське його значення. У 2017 році область посідала вже 8 місце серед регіонів України за питомою вагою інноваційно активних підприємств, тоді як у 2013 році – була лідером інноваційної активності в Україні і посідала 1 місце.

Незважаючи на зменшення кількості підприємств, які впроваджували інновації протягом 2013-2017 років, обсяг реалізованої інноваційної продукції збільшився з 1671,1 млн грн до 4041,2 млн грн, або у 2,4 раза. За обсягами реалізованої інноваційної продукції область у 2017 році посідала 1

⁸ За даними досліджень «Patent and Scientific Publication Analysis»

⁹ статистичні спостереження здійснюються раз у 2 роки

місце в Україні. На область припадало 22,8 % загального обсягу реалізованої інноваційної продукції в Україні (рис. 19).

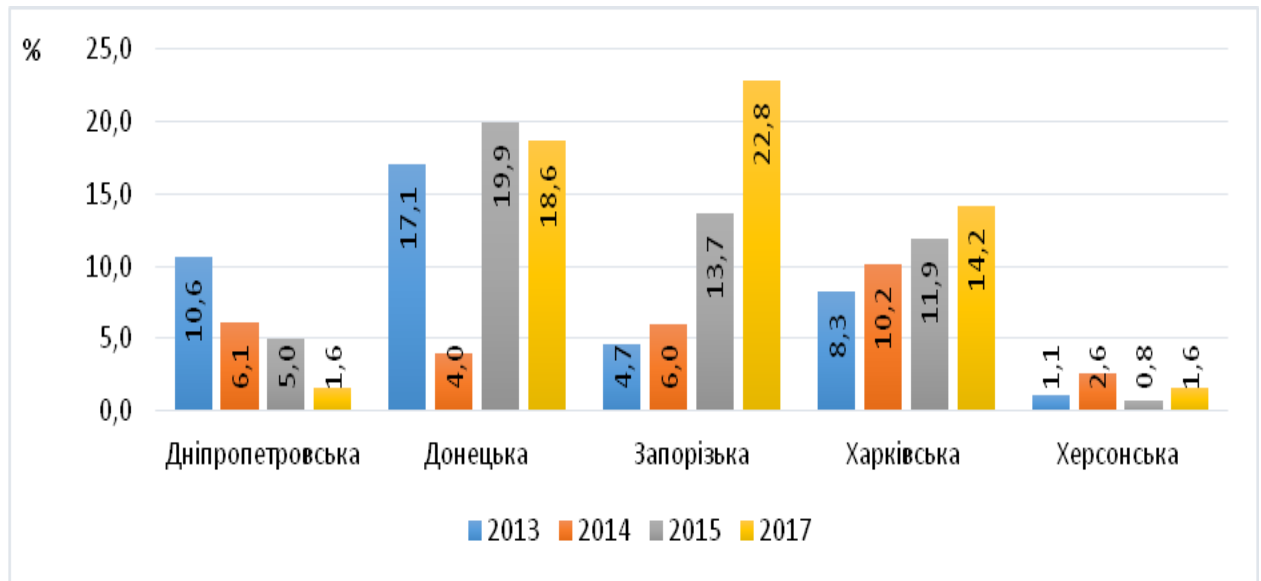

Рис. 19. Питома вага реалізованої інноваційної продукції областей в загальному обсязі інноваційної продукції в Україні, 2013-2017 роки

Негативом слід визнати вкрай низьку частку інноваційної продукції в обсягах реалізованої продукції області (2,3 % - 2,4 %). Незначним залишається і обсяг принципово нової інноваційної продукції. Це є свідченням того, що промислові підприємства реалізують інноваційну продукцію, виробництво якої є новим для підприємства, а не для ринку.

Зростання випуску інноваційної продукції обумовлено збільшенням витрат підприємств на проведення інноваційної діяльності. Так, протягом 2013-2017 років в області спостерігаються позитивні тенденції щодо збільшення витрат на проведення інноваційної діяльності з 298,7 млн грн до 1393,4 млн грн, або у 4,7 раза, на фоні їх зниження в Україні на 4,7 %. У 2017 році область займала друге місце (після м. Києва) в загальних обсягах фінансування інноваційної діяльності по Україні. На область припадало 15,3 % загального його обсягу.

Основним напрямом інноваційних витрат протягом 2013-2017 років в області залишається придбання машин, обладнання та програмного забезпечення.

У 2017 році випуск інноваційної продукції забезпечували підприємства 4-х галузей промисловості, а саме: харчової, виробництва гумових та пластмасових виробів, металургійного виробництва та машинобудування (рис. 20).

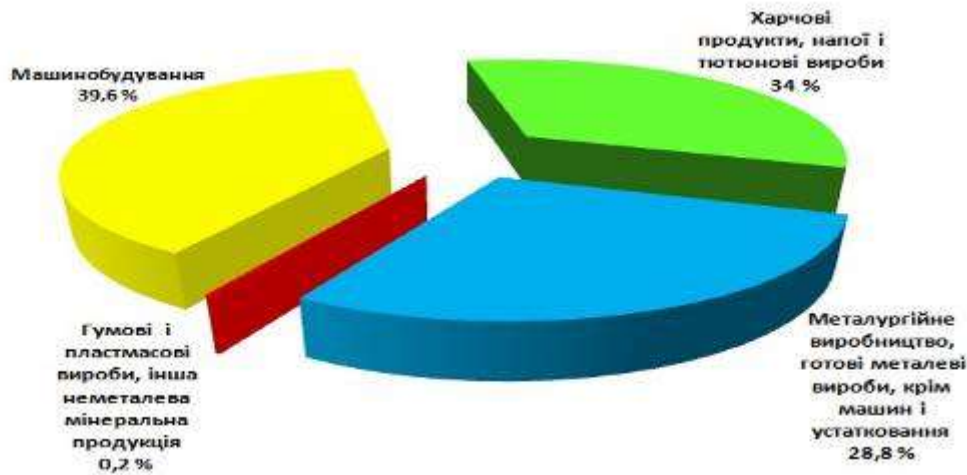

Рис. 20. Структура реалізованої інноваційної продукції за видами економічної діяльності у Запорізькій області у 2017 році

Основним видом інноваційної продукції машинобудування є виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів. Ці види продукції забезпечили 71,5 % загальних обсягів реалізованої інноваційної продукції галузі. Найменша частка інноваційної продукції припадала на виробництво машин і устаткування (2,2 %).

Незважаючи на зменшення частки виробництва інноваційного електричного устаткування в загальних обсягах цього виду продукції в Україні у 2017 році, область і надалі характеризувалася значним вкладом у його виробництві.

Так, у 2017 році в області виготовлено майже чверть інноваційного електричного устаткування в Україні. Вагоме зростання частки інноваційної продукції показала і харчова промисловість. У 2017 році в ній виготовлено 29,2 % від обсягів інноваційної продукції харчової промисловості в Україні проти 7,6 % у 2015 році.

Зазначені види діяльності можуть забезпечити смарт-спеціалізацію Запорізького регіону у найближчій перспективі.

Протягом 2013-2017 років суттєво змінився вектор реалізації інноваційної продукції.

Так, якщо у 2013 році 70,2 % всієї інноваційної продукції йшло на експорт, то у 2017 році – лише 27 %. Це є свідченням того, що значна частка інноваційної продукції реалізується на внутрішньому ринку України.

9. Види економічної діяльності, які володіють інноваційним потенціалом.

Результати дослідження «Smart specialisation in E&IA countries», проведеного групою експертів Joint Research Centre (JRC) Європейської

комісії, виявили для Запорізької області 19 видів економічної діяльності, які можуть бути визнані такими, що володіють інноваційним потенціалом, а саме:

*виробництво м'яса та м'ясних продуктів;
перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків;
виробництво олії та тваринних жирів;
виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів;
виробництво інших харчових продуктів (в т.ч. цукру, какао, шоколаду, кондитерських виробів тощо);
текстильне виробництво;
виробництво коксу та продуктів нафто перероблення;
виробництво іншої хімічної продукції;
виробництво вогнетривких виробів;
виробництво чавуну, сталі та феросплавів;
лиття металів;
виробництво інших готових металевих виробів;
виробництво електронних компонентів і плат;
виробництво обладнання зв'язку;
виробництво інструментів і обладнання для вимірювання, дослідження та навігації;
виробництво проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв;
виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства;
виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування;
виробництво меблів.*

Базуючись на результатах дослідження JRC та здійснивши поглиблене вивчення статистичної та аналітичної інформації щодо науково-дослідної та інноваційної діяльності в Запорізькій області в розрізі видів та підвидів економічної діяльності, а також враховуючи розвиненість необхідної інфраструктури, потенціал суміжних галузей, інвестиційну привабливість тощо, визначено перелік видів діяльності, які можуть сформувати основу для смарт-спеціалізації Запорізької області.

Такими видами економічної діяльності у перспективі можуть стати:

*виробництво чавуну, сталі та феросплавів;
лиття металів;
виробництво інших готових металевих виробів;
виробництво інструментів і обладнання для вимірювання, дослідження та навігації
(до цього виду економічної діяльності включено виробництво ендопротезів з молібденового і титанового складів);
виробництво електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільчої та контрольної апаратури;
виробництво проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв;
виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства;
виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування*

Графічне представлення темпів зміни ролі зазначених видів економічної діяльності (які володіють інноваційним потенціалом) в економіці Запорізької області та в економіці України за період 2013-2017 років за

показниками їх частки зайнятих та частки випуску продукції здійснено на рис. 21а, 21б.

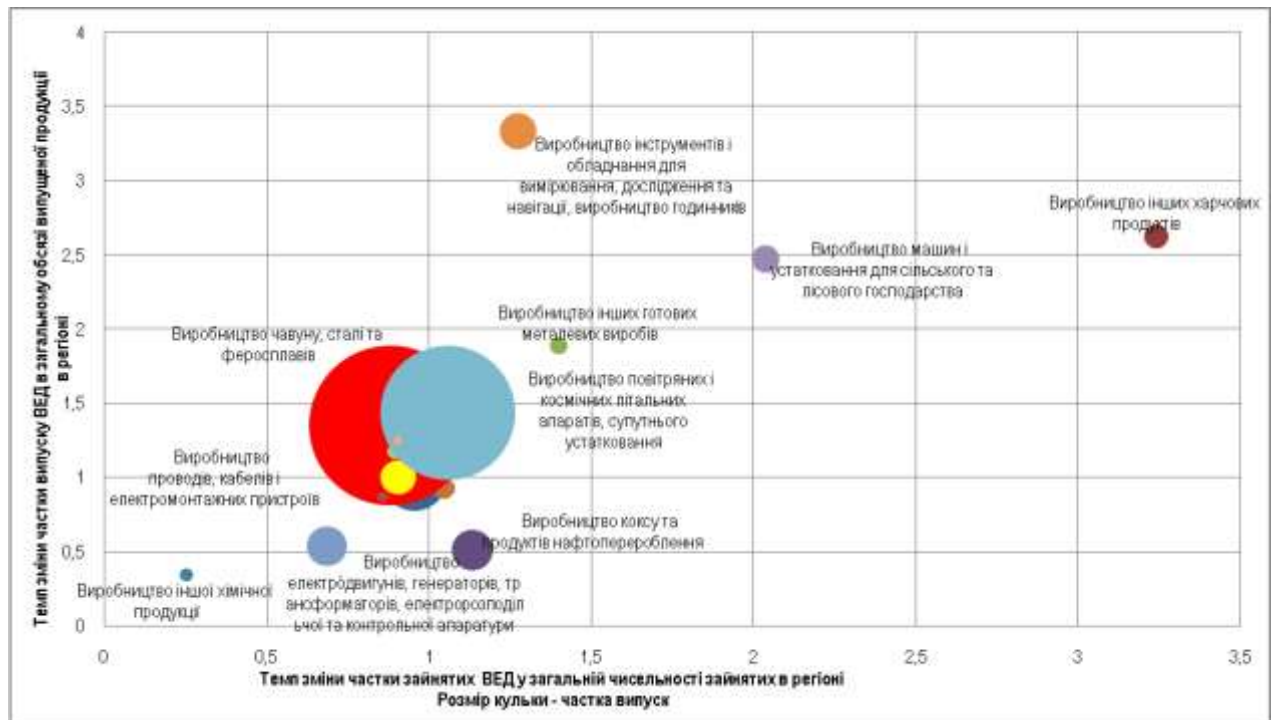

Рис. 21а. Зміна ролі окремих ВЕД (які характеризуються інноваційною активністю) в економіці Запорізької області за 2013-2017 роки

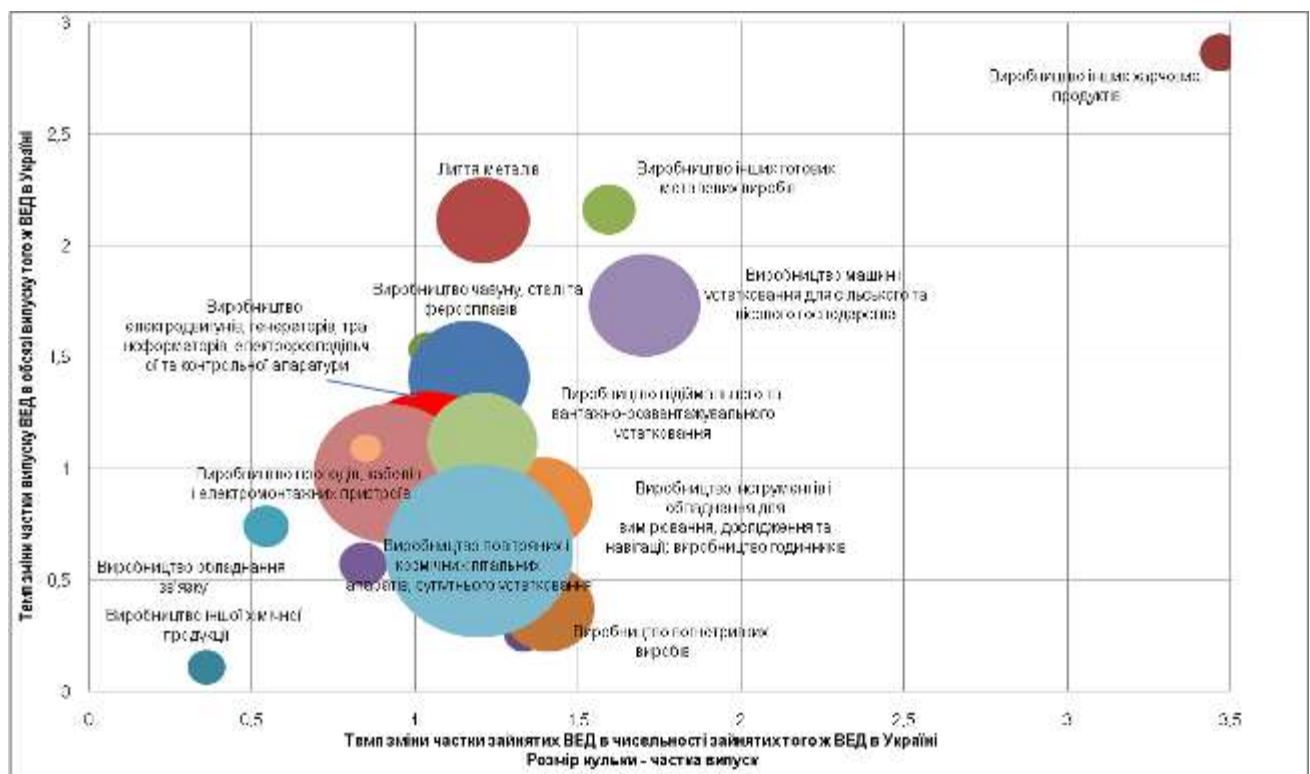

Рис. 21б. Зміна ролі окремих ВЕД Запорізької області (які характеризуються інноваційною активністю) в економіці України за 2013-2017 роки

На основі здійснення широкомасштабних обговорень та процесу підприємницького відкриття запропоновано можливі напрями¹⁰ смарт-спеціалізації регіону:

**виробництво ендопротезів з молібденового і титанового складів;
виробництво електродвигунів, генераторів, трансформаторів,
електророзподільчої та контрольної апаратури;
виробництво проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв;
виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства;
виробництво двигунів та запчастин до гвинтокрилів.**

Ці види діяльності характеризуються значною динамікою за часткою зайнятих та можуть стимулювати нарощення обсягів випуску продукції в суміжних видах економічної діяльності.

10. Розвиток міст та сільських територій.

Запорізька область – високоурбанізований регіон (рівень урбанізації області на 1 січня 2019 року складав 77,3 %), територія з промисловою, міською житловою та громадською забудовою. В області проживає 4,1 % населення держави (8 місце в Україні). Система розселення Запорізької області після тривалого періоду формування та розвитку трансформувалася із поліцентричної в моноцентричну з домінуванням обласного центру – м. Запоріжжя.

Значення індексу концентрації населення в області становить 61,5 %, що свідчить про високу нерівномірність розміщення населення по її території. Так, зокрема, 62 % населення Запорізької області (м. Запоріжжя та 4 міста обласного значення) мешкає на 2,3 % території, 78,9 % населення області мешкає на 30,7 % території (великі міста та найбільш заселені райони – Василівський, Вільнянський, Запорізький, Мелітопольський та Оріхівський). Відповідно, за виключенням найбільш концентровано заселених територій області, на 69,3 % території області проживає лише 21,1 % її мешканців. Така структура розселення спричиняє значну територіальну диференціацію рівня та якості життя мешканців регіону.

Підвищена концентрація соціально-економічного, інноваційно-креативного, управлінського та інформаційного потенціалу в обласному центрі (м. Запоріжжя) є однією із основних причин посилення сучасної моноцентричної моделі просторового розвитку області та загострення територіальних диспропорцій (за рівнем та якістю життя, динамікою соціально-економічного розвитку в інших містах та районах області).

¹⁰ Остаточні напрями буде визначено у 2020 році після подальших широкомасштабних обговорень з бізнесом, наукою, громадськістю та іншими суб'єктами регіонального розвитку

За рівнем урбанізації Запорізька область займає п'яте місце в Україні, переважаючи середній рівень по країні. Водночас, середня густота населення Запорізької області складає 63,4 особи/км², що нижче від загальноукраїнського показника. Це можна пояснити наявністю в області (крім 5-ти густозаселених великих міст) 16-ти районів із дуже низькою густотою населення (менше 30 осіб/км²), більшість із яких розміщені в степовій зоні з посушливим характером природно-кліматичних умов та в значній віддаленості від обласного центру.

З метою ранжування міст та районів за рівнем соціально-економічного розвитку було розраховано відповідний інтегральний індекс в розрізі міст та районів за даними 2017 року, який ґрунтується на кількісних та якісних характеристиках різноманітних аспектів соціально-економічної динаміки їх розвитку (рис. 22).

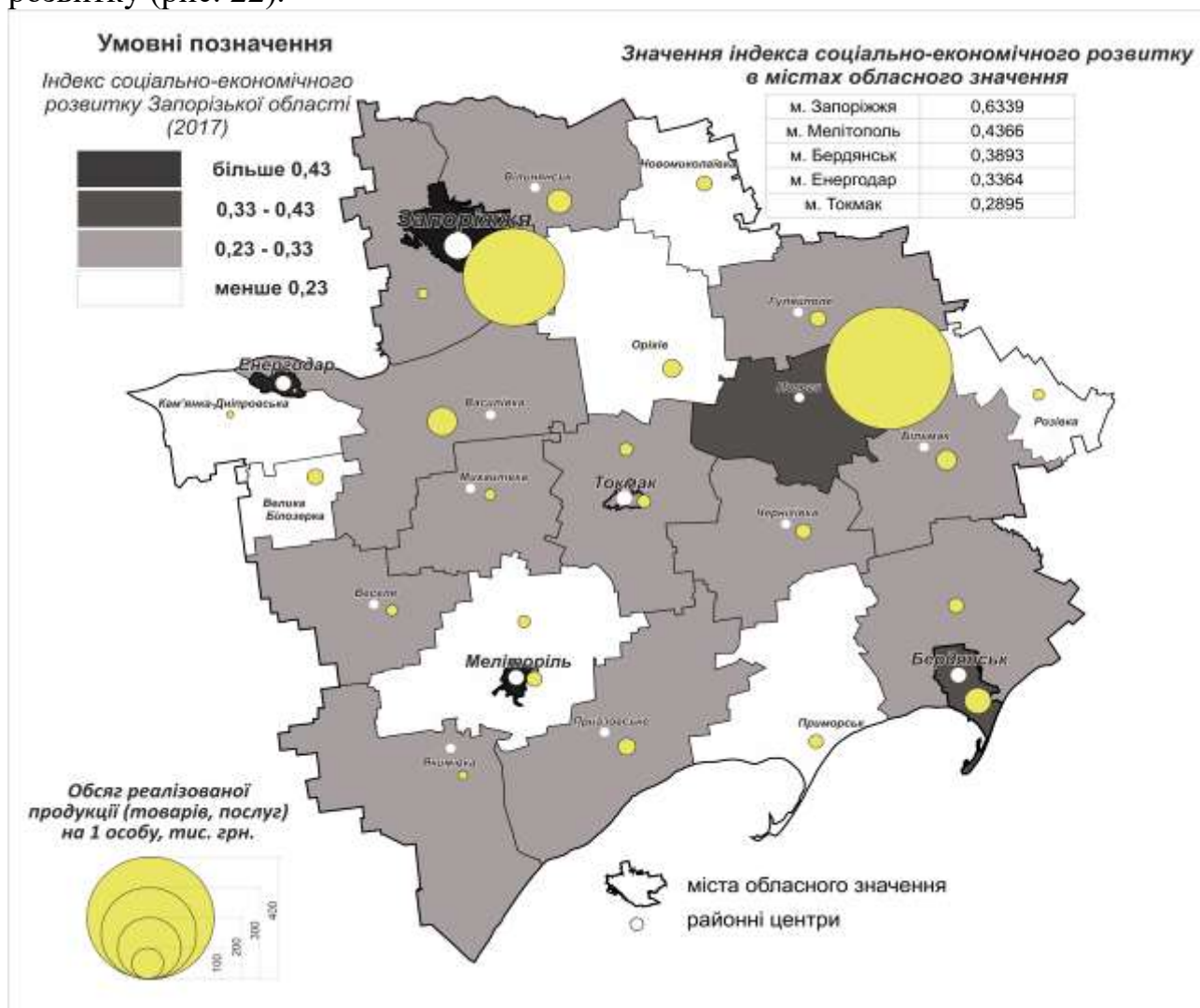

Рис. 22. Інтегральний індекс соціально-економічного розвитку міст і районів Запорізької області в 2017 році¹¹

¹¹ Офіційний вебсайт Головного управління статистики у Запорізькій області. URL: <http://zp.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.05.2019).

За результатами розрахунку даного індексу можна зробити такі висновки:

обласний центр м. Запоріжжя, володіючи найвищим рівнем соціально-економічного розвитку в області, домінує у більшості сфер життєдіяльності регіону, про що свідчить найвище значення його інтегрального індексу – 0,6339 (0 – мінімальне значення, а 1 – максимальне).

З іншого боку, чимала віддаленість результату м. Запоріжжя від максимального значення свідчить про те, що існує чимало сфер, у яких інші міста та райони переважають його показники (зокрема: за рівнем зайнятості та безробіття, обсягами експорту товарів та послуг на 1 особу, рівнем забезпеченості ДНЗ та загальноосвітніми навчальними закладами, а також середнім розміром заробітної плати), що об'єктивно пояснюється вищою щільністю населення, яка позначається і на показниках оплати праці;

м. Мелітополь та Бердянськ, володіючи високим рівнем соціально-економічного розвитку, в окремих сферах (забезпеченість закладами освіти, підготовка кваліфікованих робітників та обсягах експорту послуг на 1 особу) навіть переважають обласний центр, але в більшості параметрів поступаються йому. Наявність в цих містах значного людського та економічного потенціалу дозволяє їм (за умови виваженої політики розвитку) конкурувати з обласним центром в окремих сферах суспільної життєдіяльності та поступово наздоганяти його за рівнем соціально-економічного розвитку;

значення інтегрального індексу Пологівського та Запорізького районів свідчить не тільки про досить високий рівень їх соціально-економічного розвитку, але й про наявність значних конкурентних переваг (промислова сфера для першого та вигідне розміщення для другого) поряд з іншими районами регіону, які дозволяють досягати цього рівня та ефективно підтримувати його;

основна група з 14 районів (Василівський, Якимівський, Вільнянський, Приазовський, Михайлівський, Токмацький, Веселівський, Більмацький, Бердянський, Чернігівський, Гуляйпільський, Оріхівський, Новомиколаївський та Великобілозерський) та м. Токмак володіють середнім та нижче середнього рівнем соціально-економічного розвитку, який зумовлюється як низьким рівнем людського потенціалу, так і обмеженістю сфер економічного розвитку та підприємницької активності;

остання група включає 4 райони (Розівський, Мелітопольський, Кам'янсько-Дніпровський та Приморський) з найнижчим рівнем соціально-економічного розвитку в Запорізькій області, які характеризуються дуже обмеженим людським та економічним потенціалом. Це поглиблюється сусідством із містами та районами, які володіють набагато вищим рівнем розвитку та активно притягують ресурси з навколишніх територій.

Таким чином, модель просторового розвитку Запорізької області є значною мірою моноцентричною, що обумовлює великий розрив у показниках соціально-економічного розвитку між обласним центром та іншими територіями регіону. Рух у бік поліцентричної моделі регіонального розвитку через відновлення втрачених і набуття нових функцій найбільшими містами області дасть змогу не тільки зменшити диспропорції в територіальному розвитку, але й справлятиме сприятливий вплив на процес вдосконалення та зростання основних сфер життєдіяльності в регіоні загалом.

11. Розвиток інфраструктури.

1) Транспортна інфраструктура та інфраструктура зв'язку.

Запорізька область має розвинену диверсифіковану транспортну систему, до якої входить мережа автомобільних та залізничних шляхів, а також об'єкти морського, річкового, авіаційного та електротранспорту, зокрема: Запорізький міський електротранспорт, Запорізький аеропорт, Запорізький річковий порт та Бердянський морський торговельний порт.

Експлуатаційна протяжність головних колій у межах Запорізької дирекції залізничних перевезень складає 988 км (5 % від загальної довжини залізничних колій України). Щільність залізничних колій загального користування в регіоні є вищою у порівнянні з середньоукраїнським значенням цього показника і становить 36 км/тис.км² проти 34 км/тис.км².

Основні залізничні вузли Запорізької області: Мелітополь, Запоріжжя, Бердянськ.

У Запорізькій області розташовані інфраструктурні об'єкти, які посилюють її конкурентні переваги. Важливу роль у транспортній системі Запорізької області відіграє КП «Міжнародний аеропорт Запоріжжя». Аеропорт розташований в 15 км від центру міста Запоріжжя, в 250 м від залізничної магістралі Харків-Сімферополь та в 350 м від автостради Запоріжжя – Донецьк; має під'їзну колію до складу паливно-мастильних матеріалів, який розташований в межах аеропорту, що дає можливість на створення великого мультимодального логістичного центру з перевезення та зберігання вантажів із будівництвом вантажного терміналу. Натепер у завершальній стадії перебуває будівництво нового пасажирського терміналу.

Транспортна інфраструктура регіону забезпечує вантажні і пасажирські перевезення. Залізничним транспортом перевозяться кам'яне вугілля, кокс, нафта і нафтопродукти, чорні метали, залізна руда, хімічні та мінеральні добрива, будівельні матеріали та зерно. Протягом 2015-2018 років зросли обсяги перевезень вантажів автомобільним транспортом та зменшились залізничним транспортом (рис. 23).

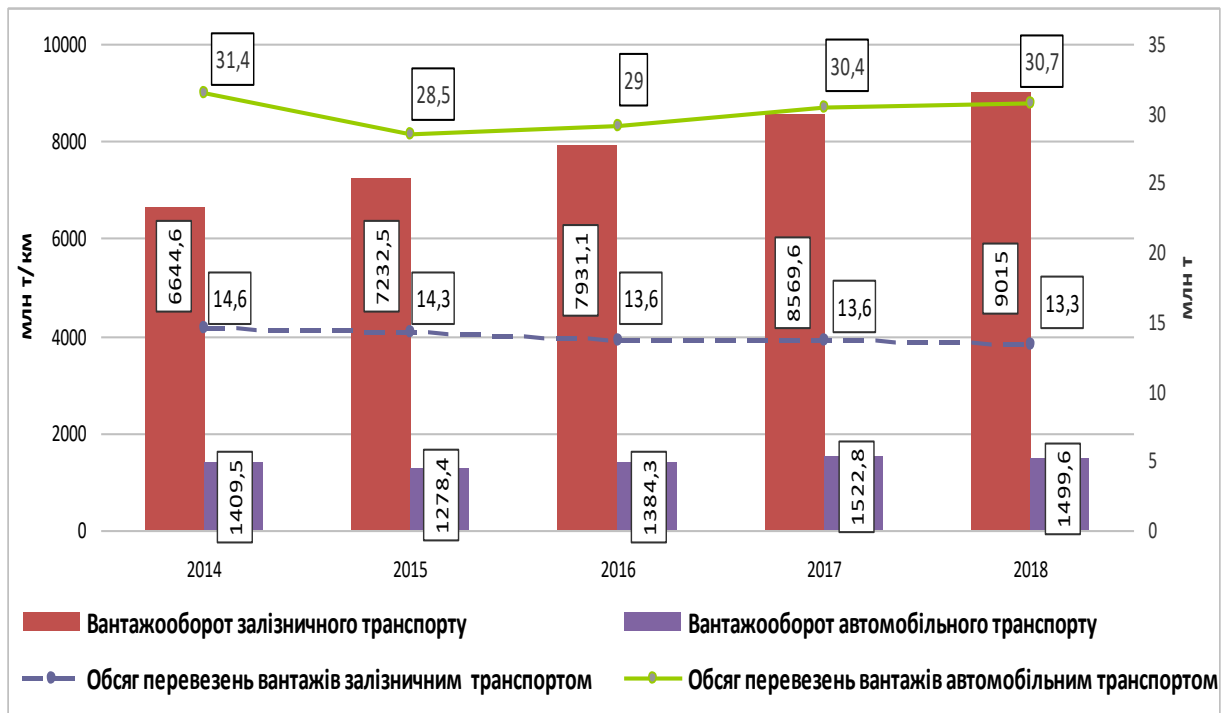

Рис. 23. Динаміка вантажних перевезень автомобільним і залізничним транспортом за 2014-2018 роки

При цьому вантажооборот залізничного транспорту зріс у 2018 році на 5,2 %, частка залізничного транспорту у загальних обсягах вантажообороту регіону становила 85,5 %.

Стратегічне значення для регіону має також Бердянський морський торговельний порт, який є високо механізованим транспортним підприємством, до складу якого входять 9 вантажних причалів, з них 8 причалів являються універсальними та можуть використовуватись для прийому та перевалки генеральних (у тому числі великогабаритних) та навалювальних вантажів. Перспективи розвитку порту пов'язані із збільшенням обсягів перевалки металопродукції, мінерально-будівельних, зернових та продовольчих вантажів із застосуванням сучасного перевантажувального обладнання.

Не менш важливим для економіки регіону є Запорізький річковий порт, який має 13 вантажних причалів, пасажирський і вантажний термінали. Порт спеціалізується на переробці руди, коксу, вугілля, металобрухту, металовиробів, добрив, глини, піску, феросплавів, бокситів. Потужність порту з переробки вантажів складає 6 млн тонн/рік.

Проблемні аспекти:

необхідність реконструкції існуючих та будівництво нових мостів через річку Дніпро. На території області існує лише два мостові переходи через Дніпро, які розташовані в міській зоні Запоріжжя – дамба ДніпроГЕСу

та мости Преображенського, що йдуть через о. Хортицю. Найближчі до них мости розташовані в сусідньому обласному центрі Дніпрі.

Мости Преображенського, які були побудовані ще на початку 50-х років, не розраховані на потік транспорту, який перетинає річку сьогодні, крім того, протягом останніх десятиліть мости прийшли в незадовільний стан. У результаті м. Запоріжжя відчуває критичну нестачу пропускну здатності мостів Преображенського, що зв'язують центральну частину міста з Хортицьким районом, що знаходиться на протилежному від центру, правому березі Дніпра.

Місто Запоріжжя є транзитним та потребує розвантаження сучасних транспортних потоків шляхом будівництва нових мостів. Зведення нового мостового переходу через Дніпро у Запоріжжі триває з 2004 року. Воно неодноразово припинялось через проблеми з фінансуванням. Востаннє будівельні роботи поновлювались у 2016 році, коли було досягнуто згоди про спільне фінансування робіт із державного та місцевого бюджетів. Але з кінця 2017 року практично всі роботи на будівництві мостів були припинені відповідно до припису Департаменту Державної архітектурно-будівельної інспекції у Запорізькій області, через відхилення від проєкту.

З метою відновлення будівництва автотранспортної магістралі через р. Дніпро у м. Запоріжжя, наразі проводиться коригування проєктно-кошторисної документації, яке планується завершити до кінця 2019 року. Поновлення у повному обсязі робіт потребує залучення значних коштів, насамперед, із державного бюджету (після коригування проєкту вартість будівництва орієнтовно складає 13 млрд грн);

незадовільний стан мережі автомобільних доріг загального користування в регіоні. Мережа автомобільних доріг загального користування Запорізької області складає 6986 км, в т.ч. державних – 1628,2 км, місцевих – 5357,8 км. Стан, в якому перебувають дороги загального користування, особливо у сільській місцевості, є вкрай незадовільним та не відповідає вимогам безпеки руху. Незадовільний стан доріг загального користування спричиняє виникнення аварійних ситуацій, що ставлять під загрозу життя та здоров'я людей, підвищує соціальну напругу серед населення. На погіршення стану доріг в окремих напрямках вплинув рух важкої військової техніки. Для збереження існуючої мережі автомобільних доріг загального користування у технічно задовільному стані необхідно щороку ремонтувати капітальним ремонтом понад 600 км доріг, поточним середнім ремонтом – до 2000 км. Проведення цих робіт потребує залучення значних фінансових ресурсів;

високий рівень зносу та збереження низької технологічності системи пасажирського транспорту;

скорочення рухомого складу тролейбусних машин (з 154 од. у 2010 році до 49 од. у 2018 році (на 68,2 %)), чисельності трамвайних вагонів (відповідні показники становили 184 та 132 од., 28,3 %);

низький рівень дотримання інклюзивних норм. Зокрема, пасажирський транспорт є важливим компонентом доступності транспортної системи, яка включає в себе: доступність зупинок, інформації, рухомого складу, процедури обслуговування та відповідний персонал тощо. Відсутність «доступного» транспорту, послуг значно знижує якість життя людей з інвалідністю. Це впливає на їх здатність навчатись, працювати, подорожувати, займатись спортом, брати участь в громадській діяльності тощо. Особливо гостро ці питання постають в сільській місцевості, де єдиний засіб перевезення – недоступний автомобільний транспорт. Міжміські автобуси не можуть надати послуги пасажиром, які користуються інвалідними колясками.

2) Енергетична інфраструктура.

Запорізька область є однією з найбільш енергогенеруючих та енергоспоживаючих серед регіонів України. Енергетична інфраструктура території області сьогодні представлена різними типами підприємств, зокрема великими енергогенеруючими станціями і підприємствами з відновлювальної енергетики.

До енергогенеруючих станцій належать: ВП «Запорізька АЕС» ДП НАЕК «Енергоатом», ВП «Запорізька ТЕС» АТ «ДТЕК Дніпроенерго», філія Дніпровська ГЕС ПАТ «Укргідроенерго».

Виробництво відновлювальної енергетики представлене такими підприємствами: вітрові електростанції – Ботієвська ВЕС та Приморська ВЕС-1 ТОВ «Вінд Пауер» ДТЕК; сонячні електростанції – ТОВ «Токмак Солар Енерджі», ТОВ «Санталекс Грін Пауер», ТОВ «Солар Парк Веселе», ТОВ «Солар Парк Підгорне», ТОВ «Сонячні Стандартні Рішення»; фотогальванічна електростанція – ТОВ «Скіфія Солар І»; мала гідроелектростанція – ТОВ «Гідропауер 1».

Крім того, на території Запорізької області розташовані 10 невеликих сонячних електростанцій, 81 установка сонячної генерації приватних домогосподарств (населення) та біогазовий енергетичний комплекс ТОВ «Біогаз – Україна», які виробляють електричну енергію. Є 26 підприємств, які виробляють пелети та гранули.

Запорізька область – єдина в Україні регіон, де виробляються всі види електроенергії. Електропостачання Запорізької області здійснюється від атомної, теплової електростанцій та гідроелектростанцій, сонячної та вітрової електростанцій, розташованих на території області.

Електростанціями області виробляється 29,5 % всієї електроенергії, що виробляється в Україні (табл. 8).

Таблиця 8

Виробництво електроенергії у 2018 році (млрд кВт/год)

	Україна	Запорізька область	Питома вага
Електроенергія, у т.ч. вироблена:	158,9	46,798	29,5 %
тепловими електростанціями	60,8	6,373	10,5 %
атомними електростанціями	84,4	35,924	42,6 %
гідроелектростанціями	11,9	3,567	29,99 %
вітровими електростанціями	1,1	0,666	60,5 %
сонячними електростанціями	0,7	0,054	7,7 %

Основними споживачами електроенергії в області є промислові підприємства та населення. Відповідно питома вага в загальнообласному споживанні електроенергії у 2018 році складає 66,2 % та 18,6 %.

Обсяги споживання паливно-енергетичних ресурсів на одну особу в Запорізькій області (3,98 тонн нафтового еквіваленту) є вищими середньоукраїнського рівня (1,82) і регіон займає другу позицію серед регіонів після Дніпропетровської області (4,31).

На території області знаходяться 26 підприємств, які виробляють альтернативні види палива, при чому їх кількість протягом п'яти років збільшилася на 9 одиниць. За 2014-2018 роки частка відновлюваної енергії у виробництві електроенергії Запорізької області збільшилася майже на 2 %.

12. Соціальна сфера та соціальна інфраструктура.

1) Освіта.

Освітня інфраструктура Запорізької області сформована мережею: 512 од. закладів дошкільної освіти (в яких навчається 57,9 тис. дітей), 557 од. закладів загальної середньої освіти (166,2 тис. учнів), 38 од. закладів професійної (професійно-технічної) (13,2 тис. учнів) та 24 од. закладів вищої освіти (69,4 тис. студентів). У регіоні розвинена мережа об'єктів (понад 60) позашкільної освіти, що охоплює понад третину дітей в системі освіти.

До тенденцій функціонування сфери освіти слід віднести такі:

спадна динаміка чисельності учнів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти (на 30,5 % за 2010/11-2018/19 н.р.) та студентів у закладах вищої освіти (на 32,8 % за аналогічний період).

Таким чином, при зростанні чисельності учнів шкіл характерною стала тенденція до зменшення кількості учнів професійних та вищих закладів освіти, головною мірою з причини як міжрегіональної, так і зовнішньої освітньої мобільності, трудової міграції, скорочення намірів здобувати спеціалізовану освіту. Це підтверджується й питомими показниками: в розрахунку на 10 тис. населення кількість осіб, які навчалися у закладах загальної середньої освіти, зросла за 2010/11-2018/19 н.р. на 11,3 %;

аналогічні показники для закладів професійної (професійно-технічної) та вищої освіти скоротилися на 26,4 % та 29,0 % відповідно.

Показники чисельності учнів та студентів у розрахунку на 10 тис. населення для Запорізької області нижчі, ніж в середньому по Україні (рис. 24).

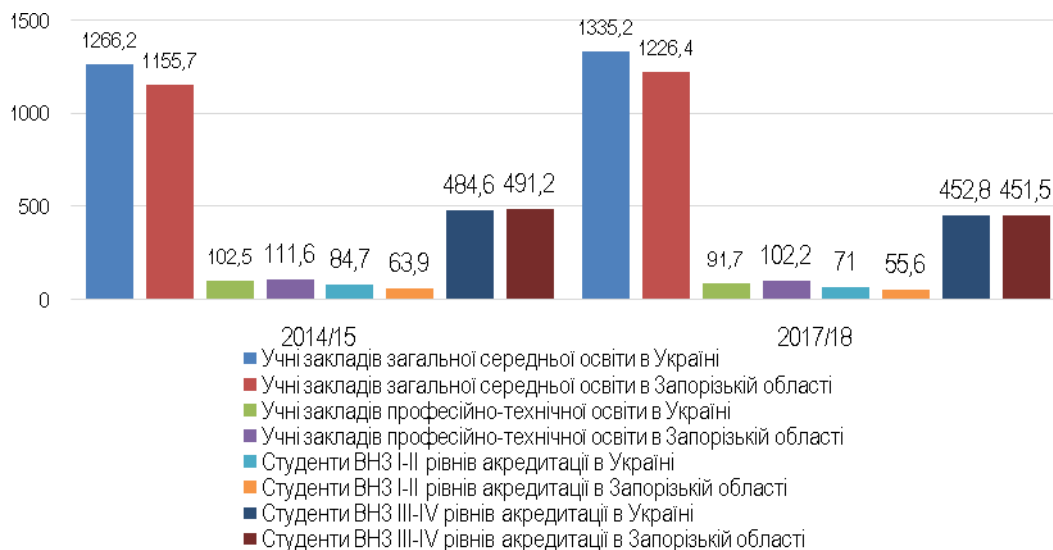

Рис. 24. Чисельність учнів та студентів у розрахунку на 10 тис. населення в Україні та Запорізькій області у 2014/15 та 2017/2018 н.р.

За 2015-2018 роки помітним стало зменшення чисельності студентів закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації. Якщо у 2015 році у Запорізькій області на 10 тис. населення припадало 491,2 студенти (в середньому в Україні – 484,6), то у 2018 році ситуація змінилася на протилежну – 451,5 осіб у Запорізькій області проти 452,8 – в Україні;

недостатнє матеріально-технічне забезпечення освітніх закладів (особливо – професійно-технічних) та забезпечення закладів загальної середньої освіти учителями (показник кількості учителів у розрахунку на 100 учнів зменшився з 11,3 особи у 2010/2011 н.р. до 10,2 особи у 2018/2019 н.р. (скорочення склало 9,7 %; забезпеченість шкіл області учителями залишається нижчою в порівнянні з загальнодержавними показниками. Відповідні показники для України у 2010/2011 та 2018/2019 н.р. становили 12,0 та 11,2 осіб);

проблема утримання шкіл з малою наповнюваністю та забезпечення якості освітніх послуг в таких школах.

Порівняння обсягів видатків на 1 учня в школах та результатів ЗНО (які свідчать про якість отриманих освітніх послуг) в розрізі міст і районів Запорізької області вказують на протилежні тенденції – зростання обсягів видатків не лише не призводить до підвищення якості отриманих послуг, а навпаки результується гіршим рівнем знань.

Така тенденція пов'язана з особливостями функціонування малокомплектних шкіл у невеличких населених пунктах, де фінансується радше заклад, а не освітня послуга. Важливим напрямком подолання таких негативних тенденцій є подальше створення опорних шкіл, де учні мають можливість отримати вищу якість послуг та стимулюються до саморозвитку;

збереження монопольного становища державної форми власності та недостатній рівень конкурентності середовища навчальних закладів (частка приватної форми у 2018/19 н.р. становила лише 1,3 % в цілому та 25,0 % у закладах вищої освіти);

недостатність інституційних можливостей інфраструктури інтеграції освіти, науки, науково-дослідних та інноваційних структур, бізнесу. В цьому контексті актуальним завданнями є:

з метою розвитку підприємницької компетентності молоді регіону ініціювати відкриття та матеріально й фінансово підтримувати Бізнес-інкубатори у закладах вищої освіти Запорізької області;

зادля заохочення випускників закладів вищої освіти – молодих фахівців працювати в установах регіону, запроваджувати регіональні програми підтримки молодих спеціалістів, зокрема педагогів;

створювати і реалізовувати регіональні програми щодо розвитку Університетів третього віку на базі університетів Запорізької області задля забезпечення освітніх та інформаційно-комунікаційних потреб людей похилого віку;

з метою підтримки STEM-освіти¹² серед учнівської та студентської молоді ініціювати в регіоні відкриття, фінансово та матеріально підтримувати діяльність науково-дослідних STEM-центрів при університетах Запорізької області;

з огляду на стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій з метою smart-просвіти населення ініціювати відкриття й фінансово та матеріально підтримувати діяльність smart-консалтингових центрів при університетах Запорізької області для навчання та надання відповідних кваліфікованих консультацій громадянам регіону.

2) Охорона здоров'я.

У Запорізькій області медичну допомогу населенню надають 156 закладів охорони здоров'я, у т.ч. 69 – стаціонарну медичну допомогу, 68 – амбулаторно-поліклінічну, функціонують: 19 центральних районних лікарень (ЦРЛ), 2 районні лікарні, 44 центри первинної медичної допомоги (ЦПМСД) (у структурі ЦПМСД працюють: 270 амбулаторій загальної практики сімейної медицини (АЗПСМ), 89 фельдшерсько-акушерських пункти (ФАП),

¹² (Science, Technology, Engineering Mathematics). Це напрям в освіті, при якому в навчальних програмах посилюється природничонауковий компонент + інноваційні технології

195 фельдшерських пунктів (ФП) та 30 пунктів здоров'я (ПЗ); крім того, 5 самостійних амбулаторій.

У зв'язку із створенням в області п'яти госпітальних округів, у кожному з них визначені багатoproфільні лікарні інтенсивного лікування.

Для медичної складової соціальної інфраструктури регіону характерне збільшення кількості амбулаторно-поліклінічних закладів: збільшилася кількість ЦПМСД з 17 у 2013 році до 44 у 2018 році (темпи зростання становили 2,6 раза); збільшилась кількість АЗПСМ з 124 у 2010 році до 282 у 2018 році (темпи зростання становили 3 рази) та нарощуванням їх планової ємності – з 32,9 відвідувань за зміну у 2010 році до 37,1 у 2019 році (на 12,6 %).

Медична інфраструктура характеризується вищими за середньодержавні значення таких показників, як кількість лікарів усіх спеціальностей, кількість лікарняних ліжок в розрахунку на 10 тис. населення (на 20,1 %, на 14,2 % відповідно).

На кінець 2018 року в закладах охорони здоров'я Запорізької області зареєстровано 7857,75 штатних лікарських посад. Укомплектованість штатних лікарських посад лікарями в цілому по області є стабільно низькою: 2010 році – 71,1 %; 2018 році – 71,6 % (Україна 2018 рік – 81,7 %). Кількість вакантних посад лікарів у цілому по закладах охорони здоров'я області становить 1060,00 од. (2016 рік – 993,75 од.; 2017 рік – 1020,50 од.). Однією з проблем є наявність АЗПСМ, які не укомплектовані лікарями: 2016 рік – 13 амбулаторій; 2017 рік – 26 амбулаторій; 2018 рік – 16 амбулаторій.

Загальна кількість ліжок у закладах охорони здоров'я області за останні десять років зменшилася на 2262 од., або на 14,3 % (з 15797 од. у 2010 році до 13535 од. у 2018 році). Показник забезпеченості ліжками на 10 тис. населення також зменшився (дана тенденція притаманна для усієї України) майже на 10 % (2010 рік – 87,2 од.; 2018 рік – 78,6 од.), однак, є вищим ніж в середньому по Україні у 2018 році (67,5 од.).

Таблиця 9

	Усі захворювання	Деякі інфекційні паразитарні хвороби	Новоутворення	Хвороби ендокринної системи, розладу харчування, порушення обміну речовин	Розлади психіки та поведінки	Хвороби системи кровообігу	Хвороби органів дихання	Уроджені аномалії (вади розвитку), деформації і хромосомні порушення
Запорізька	58462	2512	883	746	297	2943	29389	104
Україна	62895	2222	865	928	302	4208	28445	111

Захворюваність населення за класами хвороб, на 100 тис. населення, 2017 р.¹³

¹³ Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2017 році: Статистичний збірник, Державна служба статистики України, 2018. - http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_zoz_17.pdf (таблиця 2.12)

Для Запорізької області характерний високий рівень захворюваності населення за певними класами хвороб – зокрема, новоутвореннями та хворобами органів дихання, вродженими аномаліями, що підтверджує порівняння із загальноукраїнськими показниками. Зазначене потребує активізації профілактичних заходів саме за цими напрямками (табл. 9).

Смертність чоловіків від туберкульозу в 4 рази більше ніж у жінок, від захворювань, спричинених ВІЛ – у 2 рази більше. Чоловіки в середньому в 4,6 рази частіше помирають від зовнішніх причин, а саме: транспортних нещасних випадків, алкоголю та навмисних самоушкоджень. Крім цього, 80 % померлих від злоякісних новоутворень дихальної системи склали чоловіки.¹⁴

В області триває кампанія з підписання декларацій про вибір лікарів з надання первинної медичної допомоги «Лікар для кожної сім'ї». На цей час 74,8 % всього населення області, яке обслуговується, уклали декларації з лікарями первинної медичної допомоги, що є вище ніж в середньому по Україні – 68,2 %, та область знаходиться на п'ятнадцятому ранговому місці серед усіх регіонів України.

Медичними працівниками закладів охорони здоров'я області постійно проводяться інформаційно-роз'яснювальна робота з пацієнтами, в тому числі і в «Школах здоров'я», та профілактичні огляди населення для виявлення артеріальної гіпертензії, надлишкової ваги. Сформовано групи ризику щодо розвитку та поширення серцево-судинних та судинно-мозкових захворювань. Пацієнти, що раніше не спостерігалися, взяті на диспансерний облік лікарями центрів ПМСД. Знання, отримані під час зустрічі з медичними працівниками, перевіряються за допомогою опитувальників факторів ризику серцево-судинних захворювань.

Проблемні аспекти:

загальною проблемою для закладів охорони здоров'я регіону є низький рівень оснащення сучасним медичним обладнанням, новітньою функціонально-діагностичною та фізіотерапевтичною апаратурою. Наявне обладнання в закладах охорони здоров'я в переважній більшості застаріле, що призводить до несвоєчасної діагностики та лікування мешканців регіону;

залишаються проблеми щодо забезпечення закладів охорони здоров'я комп'ютерною та оргтехнікою, широкосмуговим доступом до мережі Інтернет, заміни санітарного транспорту;

високий рівень захворюваності населення за певними класами хвороб – зокрема, новоутвореннями та хворобами органів дихання, вродженими аномаліям;

¹⁴ За даними гендерного профіля Запорізької області - <https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/zaporizka.pdf>

у Запорізькій області створено 5 госпітальних округів: Запорізький, Бердянський, Мелітопольський, Пологівський та Василівський, які затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 року № 201-р «Про затвердження переліку та складу госпітальних округів Запорізької області», до них входять і об'єднані територіальні громади. Госпітальними радами вищезазначених госпітальних округів визначені багатoproфільні лікарні інтенсивного лікування, які потребують дооснащення необхідним медичним та технологічним обладнанням, автотранспортом. Існує також проблема щодо незадовільного стану доріг, який, зокрема, не завжди дозволяє виконувати нормативи прибуття бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги на місце події;

укомплектованість штатних лікарських посад фізичними особами лікарями в цілому по області є стабільно низькою, особливо щодо закладів охорони здоров'я у сільській місцевості, в області постійно налічується кількість АЗПСМ, не укомплектованих жодним лікарем;

не зорієнтованість медичної інфраструктури на реалізацію системної моніторингової і профілактичної роботи з протидії характерним для регіону захворюванням: новоутворень, вроджених аномалій, а також пов'язаним із забрудненням повітря та питної води, що призводить до високого рівня смертності населення.

3) Культура.

У Запорізькій області налічувалося 6 театральних-видовищних закладів (3 обласних, 2 муніципальних театри та 1 філармонія), 23 музеї комунальної власності та 2 музеї в складі національних заповідників, 474 бібліотеки (які відносяться до сфери діяльності Міністерства культури, молоді та спорту), 23 демонстратори, 410 клубних закладів (табл. 10).

Таблиця 10

Показники функціонування закладів культури та мистецтва Запорізької області за 2014-2018 роки

Показники	Роки					Динаміка, % 2014/2018
	2014	2015	2016	2017	2018	
Кількість театральних-видовищних установ, од.	6	6	6	6	6	
Кількість глядачів на виставах, тис. осіб	190,2	196,4	216,3	245,3	248,6	+ 58,4
Кількість музеїв і заповідників (23 комунальних музеїв і 2 в складі нац. заповідників)	25	25	25	25	25	
Кількість відвідувачів музеїв, тис. осіб	535,1	550,7	561,3	562,3	555,4	+20,3
Кількість бібліотек, од.	500	496	486	485	474	-26
Бібліотечний фонд тис. прим.	8275,23	8021,19	7836,93	7658,82	7430,62	-844,61
Кількість демонстраторів фільмів, од.	55	54	44	42	23	-32
Кількість глядачів на сеансах, тис. осіб	219,9	203,4	274,6	283,7	326,4	+ 106,5
Кількість клубних закладів, од.	413	408	407	409	410	-3

У цілому для Запорізької області характерний порівняно високий рівень забезпеченості населення театрами та музеями. У розрахунку на 100 тис. населення кількість таких об'єктів складала 1,67 од., за 2014-2018 роки

збільшилася чисельність глядачів на виставах (на 58,4 %), кількість глядачів на сеансах фільмів (на 66,7 %).

Проблемні аспекти:

недовикористання потенціалу музеїв та об'єктів історико-культурної спадщини;

реформи, пов'язані з децентралізацією, реорганізація мережі закладів культури стали певним викликом для закладів культури, які мають знайти своє місце, окреслити шляхи подальшого існування та визначити нові напрями і форми надання населенню культурно-мистецьких, інформаційних та дозвілевих послуг;

спостерігається скорочення: мережі бібліотек (на 26 од. у порівнянні з 2014 роком), бібліотечного фонду (на 844,1 тис. прим.), кількості клубних закладів (на 3 од.) та демонстраторів фільмів (на 32 од.);

недостатня культурно-соціальна активність мешканців регіону (у т.ч. малоактивна участь в культурно-масових та мистецьких заходах різного рівня).

4) Туризм.

У Запорізькій області протягом 2014-2018 років відбулася інтенсифікація розвитку туристичної сфери. Для задоволення потреб в оздоровленні та відпочинку мешканців та гостей області на території регіону знаходиться понад 550 закладів тимчасового розміщення, серед яких: 437 баз відпочинку, 56 закладів готельного типу, 8 оздоровчих центрів та комплексів, 24 санаторно-профілакторних закладів, 6 пансіонатів, 3 туристичних притулків, 28 дитячих таборів.

На території Запорізької області функціонує 9 туристично-інформаційних центрів: 1 обласний (обласний туристично-інформаційний центр при обласному краєзнавчому музеї), 3 – у містах Бердянськ (2), Запоріжжя (1) та 5 районних (у Бердянському, Василівському, Мелітопольському, Пологівському та Приазовському районах).

Протягом останніх років область щороку відвідує 15-16 тис. осіб.

Основними напрямками розвитку туризму в регіоні є історико-культурний та рекреаційно-курортний, в тому числі сільський (зелений) туризм.

Історико-культурна спадщина Запорізької області є невід'ємною частиною культурного надбання України. У межах області можна виділити центри історичного та культурного туризму (переважно короткочасного) – зокрема, такі населені пункти: Запоріжжя, Токмак, Гуляйполе, Мелітополь, Оріхів, Токмак, Більмак, Кам'янка-Дніпровська, Василівка.

Найбільш відвідуваними DESTИНАЦІЯМИ є три історико-культурні заповідники, з них 2 – національні: Національний заповідник «Хортиця»,

Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила», Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова».

Національний заповідник «Хортиця» розташований на найбільшому в Європі річковому острові, який з прадавніх часів відігравав значну стратегічну роль на Дніпровському річковому шляху. Острів Хортиця є комплексною історико-культурною та природною пам'яткою, на території якої знаходиться близько 70 пам'яток археології та історії. Заповідник також виконує функцію яскравого туристичного об'єкта області.

На території Національного історико-археологічного заповідника «Кам'яна Могила» розташована унікальна археологічна пам'ятка, яка не має прямих аналогів серед світової археологічної спадщини. У 2006 році «Археологічний комплекс «Кам'яна Могила» внесено до попереднього Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Заповідник здійснює підготовку необхідних документів для внесення до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО.

Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова» займає будівлі відомого колись у Європі палацо-паркового ансамблю-маєтку генерала В. Попова, побудованого у 1894 році. Замковий комплекс є визначною пам'яткою архітектури Степової України, що містить унікальні для Східної Європи стилі архітектури XIX століття.

Основним курортно-рекреаційним ресурсом області є узбережжя Азовського моря, берегова лінія якого в межах області понад 300 км, але з них потенційно придатними для рекреації є 198 км. Ширина пляжів знаходиться в межах від 10 до 30 м, які здебільшого є піщаними та піщано-черепашковими.

У межах прибережної смуги Азовського моря формуються і розвиваються такі курортно-рекреаційні підрайони як Бердянський, Новопетрівський, Райнівський, Кирилівський, Строганівський, Новокосянтинівський, Приморський.

Активне зростання кількості туристів на приазовських територіях значною мірою обумовлено анексією АР Крим. Фактично приморські райони Запорізького регіону та курортні зони на узбережжі Азовського моря, які до цього програвали конкурентну боротьбу кримським курортам, отримали можливість наростити власний економічний потенціал за рахунок розвитку туризму. Результатом цього стало суттєве зростання доходів місцевих бюджетів приморських районів за рахунок туристичного збору (табл. 11).

Таблиця 11

Динаміка обсягів туристичного збору, тис грн.

	2015	2016	2017	2018	2015/2018
м. Запоріжжя	324,7	370,9	538,4	578,8	+254,1
м. Бердянськ	443	654,5	946,1	1239,3	+796,3
м. Мелітополь	39,4	41,9	45,3	45,8	+6,4
м. Токмак	2,1	1,8	2,7	4,3	+2,2
Запорізький р-н	3,9	4,3	6,5	5,0	+1,1

	2015	2016	2017	2018	2015/2018
Гуляйпільський р-н	1,4	2,7	0	1,3	-0,1
Василівський р-н	0,8	0,8	2,7	4,3	+3,5
Бердянський р-н	2,3	3,5	7,7	5,9	+3,6
Приазовський р-н	25,4	51,6	46,7	57,7	+32,3
Приморський р-н	259,4	330,1	454,2	529,9	+270,5
Якимівський	462,9	608,5	659,3	1135,2	+672,3
Всього по області	1565,3	2070,6	2709,6	3607,7	+2042,4

Водночас зростання туристичних потоків в приморських населених пунктах загострило проблеми інфраструктурного забезпечення рекреаційних центрів (зокрема, системами водопостачання, водовідведення й очищення стічних вод, поводження з відходами), необлаштованості відпочинкових територій, місць для автокемпінгів, наметових полів; відсутності моніторингу рекреаційних навантажень на ландшафти та збереження курортних факторів території Приазов'я. Крім цього, стримуючим фактором нарощення туристичного потенціалу приморських курортів став поганий стан автомобільних доріг, які з'єднують рекреаційні центри зони Приазов'я з Запоріжжям та адміністративними центрами районів.

Перспективним видом туризму для регіону є сільський туризм. Про це свідчать статистичні дані щодо кількості сільських садиб. На сьогодні у Запорізькій області налічується 30 зазначених закладів, які надають послуги з тимчасового розміщення, харчування, традиційних видів сільськогосподарської діяльності тощо. Проблемним питанням у сфері сільського туризму є відсутність нормативно-правової бази, що унеможливує повноцінне ведення діяльності у зазначеній галузі.

Отже, Запорізька область володіє значним потенціалом розвитку туристичної сфери, зокрема історико-культурного та рекреаційно-курортного туризму. Реалізація можливостей регіону у цій сфері безпосередньо залежить від модернізації та розбудови транспортної, житлово-комунальної, туристичної інфраструктури, підвищення якості туристичних послуг, створення нових туристичних продуктів та мереж.

Проблемні аспекти:

порівняно низький рівень якості послуг. Це пов'язано, у т.ч. із недостатністю або відсутністю забезпечення прісного водопостачання практично по всьому узбережжю, централізованих інженерних комунікацій, централізованих мереж каналізації, очисних споруд господарсько-побутових стічних вод, що стримує можливості розвитку туризму у приморських територіях області;

високий рівень мінізації бізнесу у сфері туризму. Це відслідковується і по статистиці кількості туристів в області (яка фактично не відбиває реального стану справ), і по офіційних даних щодо кількості юридичних та фізичних осіб, які працюють у цій сфері. Результатом є суттєва втрата фінансового ресурсу бюджетів територіальних громад і регіону загалом через недоотримання податків та платежів.

5) Фізична культура і спорт.

Фізкультурно-оздоровчу та спортивну роботу в області проводять 1984 колективів фізичної культури підприємств, установ та організацій; 65 дитячо-юнацьких спортивних шкіл та 6 обласних закладів спортивного спрямування, які об'єднують понад 20,6 тис. спортсменів та 1,3 тис. тренерів.

З бюджетними установами у сфері фізичної культури і спорту співпрацюють обласні ради фізкультурно-спортивних товариств, такі як «Спартак», «Динамо», «Колос», «Україна», Запорізьке обласне відділення НОК України та 84 обласних федерації з видів спорту (29 олімпійських та 55 неолімпійських).

Важливим аспектом у вирішенні питання щодо розвитку масового спорту та підготовки спортсменів вищої спортивної майстерності до змагань різного рівня є наявність матеріально-спортивної бази. В області функціонує:

712 спортивних залів загальною площею 21,5 тис. м²;

2 397 спортивних майданчиків загальною площею 2797,6 тис. м²;

31 стадіон;

7 плавальних басейнів.

У порівнянні із соціальними стандартами забезпечення населення спортивними спорудами, розробленими центральними органами виконавчої влади, показники забезпечення населення області спортивними залами і майданчиками на душу населення нижче за потрібне в 2,5 рази, плавальними басейнами – у 23 рази.

Проблемні аспекти:

незважаючи на відкриття низки об'єктів інфраструктури фізкультури та спорту впродовж останніх років, їх кількість та якість залишаються недостатніми, що не дозволяє створити належні умови для забезпечення норм рухової активності для різних верств населення області;

брак кадрів відповідної кваліфікації для розвитку сфери фізкультури та спорту;

недостатня мотивація та рівень залученості мешканців області до регулярних занять фізкультурою та спортом, участі у спортивно-оздоровчих заходах.

6) Молодіжна політика.

На тлі високої динаміки зменшення кількості населення Запорізької області та його «старіння» вкрай актуальним питанням є вироблення належної молодіжної політики регіону та її реалізація. Протягом 2014-2018 років кількість молоді в регіоні зменшилась на 98,9 тис. осіб, що є загрозливою тенденцією для області.

Важливим вектором забезпечення більш ефективної координації молодіжної роботи, задоволення потреб молодих дівчат та хлопців

(організації дозвілля, реалізації творчого потенціалу, неформальної освіти, обміну досвідом, набуття актуальних навичок та знань) та посилення їх соціальної згуртованості є створення мережі молодіжних центрів/платформ/хабів на місцевих рівнях (рис. 25). Чисельність таких об'єктів щорічно зростає.

Рис. 25. Динаміка створення об'єктів молодіжної інфраструктури та консультативно-дорадчих органів у Запорізькій області в 2016-2018 роках, одиниць

Задля підтримки молодіжних ініціатив, встановлення конструктивного діалогу між молоддю та владою, участі молоді у прийнятті рішень актуальним є питання створення консультативно-дорадчих органів, молодіжних рад у містах, районах та ОТГ. На сьогодні на регіональному рівні діють Запорізька обласна студентська рада, Запорізька обласна рада трудової молоді, Координаційна рада з питань національно-патріотичного виховання.

Наявність молодіжних цільових програм (в тому числі національно-патріотичного спрямування) є дієвим інструментом реалізації молодіжної політики. На регіональному рівні реалізуються: обласна цільова програма «Молодь Запорізького краю на 2017-2021 роки» (у 2017-2018 роках профінансована в обсязі 2045,4 тис. грн) та обласна цільова програма національно-патріотичного виховання молоді на 2017-2021 роки (350,0 тис. грн).

До проблемного аспекту віднесено наявність потреби в подальшому створенні та активізації діяльності молодіжних центрів/платформ/хабів на місцевому рівні.

7) Соціальний захист.

У Запорізькій області інфраструктура соціального захисту характеризується достатньо високим рівнем розвитку (табл. 12).

Таблиця 12

**Забезпечення населення Запорізької області будинками-інтернатами,
дитячими будинками, центрами соціально-психологічної реабілітації дітей
у 2010, 2014-2018 роках**

Показники	Роки						Динаміка, %	
	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2018/ 2010	2018/ 2017
Кількість будинків-інтернатів для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю (дорослих та дітей і молоді), од.	11	11	11	11	11	11	100,0	100,0
Кількість місць в будинках-інтернатах для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю (дорослих та дітей і молоді), од.	2590	2779	2779	2813	2798	2764	106,7	98,8
Кількість дитячих будинків сімейного типу, од.	11	19	27	31	33	41	3,7 р.	124,2
Кількість вихованців дитячих будинків сімейного типу, осіб	71	126	171	199	223	269	3,8 р.	120,6
Кількість прийомних сімей, од.	131	193	205	210	204	201	153,4	98,5
Кількість вихованців прийомних сімей, осіб	240	386	408	420	431	426	177,5	98,8
Кількість центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, од.	2	5	5	5	5	5	2,5 р.	100,0
Кількість місць в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, од.	95	215	215	215	215	215	2,3 р.	100,0
Кількість вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, осіб	250	325	719	790	718	755	3,0 р.	105,2

Позитивними зрушеннями в покращенні цієї компоненти соціальної інфраструктури стали збільшення (за 2010-2018 роки): у 3,7 раза чисельності дитячих будинків сімейного типу, у 3,8 раза чисельності вихованців дитячих будинків сімейного типу, на 53,4 % кількості прийомних сімей та на 77,5 % кількості їх вихованців, у 2,5 раза чисельності центрів соціально-психологічної реабілітації та у 2,3 раза кількості місць в таких центрах, у 3 рази кількості вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей.

За останніми офіційними даними в Запорізькій області налічується 54,2 тис. внутрішньо переміщених осіб, з яких 63 % складають жінки та діти.

Ситуація на Донбасі прямо та опосередковано вплинула на розвиток Запорізької області і це стосується не лише інфраструктурної та економічної сфер, але й соціальної сфери та безпосередньо самих людей, – все це склало додаткові виклики для області.

Проблемні аспекти:

в інституційних закладах ще виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які потребують влаштування в сімейні форми виховання;

наявність в області понад 44 тис. сімей внутрішньо переміщених осіб, які потребують спеціальних програм для їх інтеграції.

У цілому Запорізька область характеризується сформованим потенціалом соціальної інфраструктури. Проте, її подальший розвиток і підвищення ефективності функціонування тісно пов'язані з модернізацією об'єктів, покращенням їх інвестиційної привабливості, зростанням інноваційної

активності, впровадженням сучасних, зокрема інформаційних, технологій, більш раціональним розміщенням територією та у відповідності до локалізації соціальних проблем, підвищенням соціально-економічної ефективності та реалізацією завдань соціального захисту і безпеки населення краю.

13. Житлово-комунальне господарство.

Житловий фонд у Запорізькій області за 2010-2018 роки практично не змінювався, причому як у міських поселеннях, так і у сільській місцевості (динаміка останніх років у розрахунку на 10 тис. населення наведена на рис. 26). У розрахунку на одиницю населення показник на початок 2018 року становив $23,7 \text{ м}^2$, що на $0,5 \text{ м}^2$ більше, ніж середнє значення в Україні. Слід зазначити, що рівень зносу житлових будівель в регіоні складає 40-60 %.

Водночас, обсяг прийнятого в експлуатацію житла у розрахунку на 10 тис. осіб населення за 2018 рік склав лише 398 м^2 загальної площі (22 місце серед регіонів України), що у п'ять разів менше, ніж в середньому по Україні (середнє значення по Україні склало $2,1 \text{ тис. м}^2$ на 10 тис. осіб).

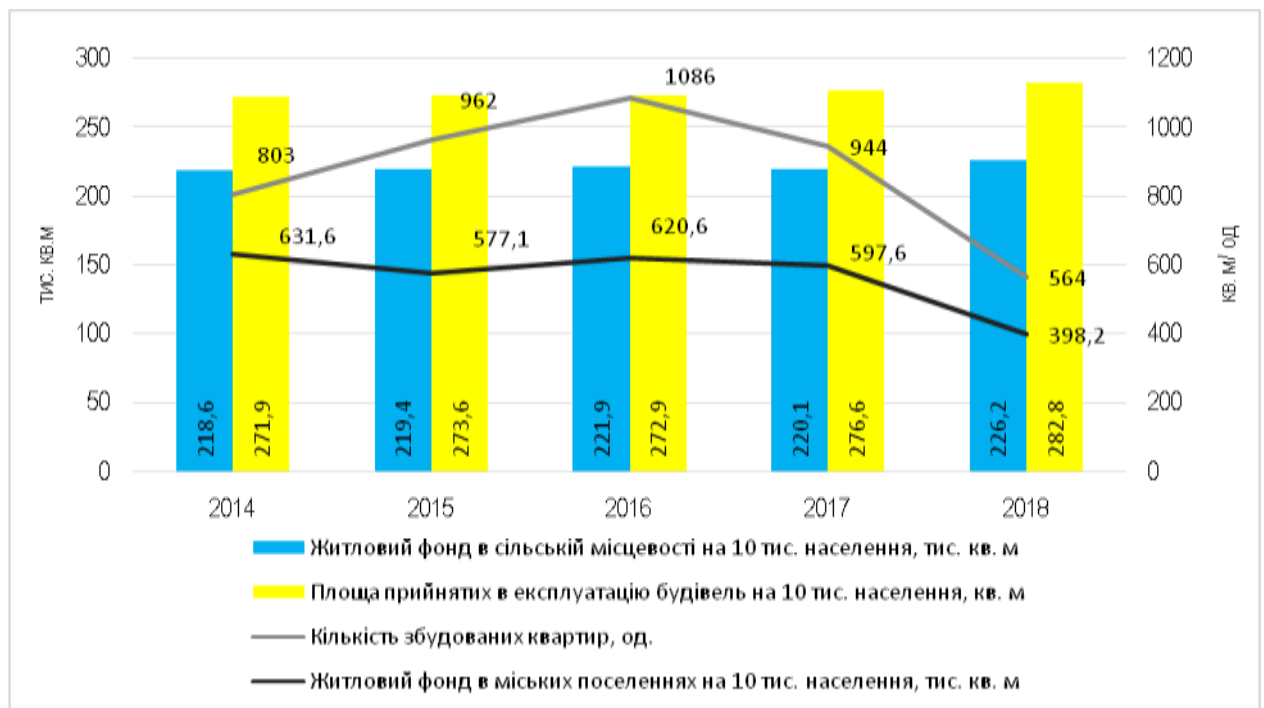

Рис. 26. Житловий фонд та прийняття в експлуатацію житлових будівель у Запорізькій області у 2014-2018 роках

Потребує модернізації і розбудови житлово-комунальне господарство регіону. Так, централізованим водопостачанням забезпечено 78,2 % населення, яке проживає у 14 містах, 20 з 22 селищах міського типу та 489 з 914 сільських населених пунктах. Централізованим водовідведенням – лише 48,7 % населення, яке проживає у 14 містах, 11 селищах міського типу та 34 сільських населених пунктах.

На території області розташовано 950 населених пунктів, з яких на 01.01.2019 газифіковано 406 населених пунктів (43 %), загальна протяжність газопроводів становить 11,5 тис. км.

Високим рівнем газифікації характеризуються лише 5 районів області (Запорізький, Вільнянський, Бердянський, Мелітопольський та Токмацький). У решті районів побудовані магістральні газопроводи та газопроводи-відводи до райцентрів, міст районного значення та окремих сільських населених пунктів. Водночас, залишаються негазифікованими 4 райони області: Більмацький, Великобілозерський, Розівський та Чернігівський.

За 2014-2018 роки збудовано, реконструйовано і відремонтовано 392,86 км мереж водопостачання, 37,02 км мереж водовідведення, 179 артезіанських свердловин, 35 водонапірних башт, 3 водопровідних та 9 каналізаційних очисних споруд, 9 насосних станцій¹⁵, проте необхідна подальша реконструкція та модернізація об'єктів водопровідного господарства (у ветхому та аварійному стані перебуває 33,1 % водопровідних та 48,7 % каналізаційних мереж, заміни потребують 30,0 % насосів на водопровідних та каналізаційних насосних станціях, реконструкції потребує 74% каналізаційних очисних споруд).

Гострою для області є проблема забезпечення мешканців якісною питною водою. 90 % території області недостатньо забезпечена водними ресурсами, а 421 населений пункт області не забезпечено централізованим питним водопостачанням (мешканці користуються привізною водою та децентралізованим водопостачанням).

Територіально запаси придатних для питного водопостачання підземних прісних вод розподілені нерівномірно. Дев'ять районів області з двадцяти не мають експлуатаційних запасів прісної питної води (Бердянський, Більмацький, Вільнянський, Гуляйпільський, Новомоколаївський, Запорізький, Приморський, Розівський, Чернігівський). При цьому в області відсутні технічні можливості для транспортування води з поверхневих джерел у райони, які використовують підземні джерела водопостачання, або є безводними. Найгірша ситуація з водопостачанням населених пунктів якісною питною водою склалась в центральній, північній частинах області та на крайньому півдні, де майже відсутні запаси підземних вод, тому єдиним надійним джерелом питного водопостачання населення значної частини області є р. Дніпро.

Проблемні аспекти:

негативних тенденцій у галузі житлового будівництва. Основні причини це, зокрема, призупинення кредитування як будівельних організацій, так і населення, збільшення вартості спорудження житла через зростання вартості будівельних матеріалів та недостатня платоспроможність населення,

¹⁵ Стратегічний аналіз напряму «Поліпшення забезпечення населення пунктів якісною питною водою»: дані Запорізької облдержадміністрації.

зменшення фінансування житлового будівництва підприємствами та організаціями;

низька забезпеченість якісними житлово-комунальними послугами, сільського населення, що є одним із чинників вищих темпів скорочення чисельності населення на сільських територіях. Крім цього, недостатнім залишається рівень забезпеченості житлових будівель у сільських поселеннях природнім газом – 42,4 % (при середньодержавному значенні на сільських територіях 53,8 %);

недостатня забезпеченість населення області якісною питною водою. Близько 90 % території регіону має недостатнє забезпечення водними ресурсами; дев'ять районів з двадцяти не мають достатніх експлуатаційних запасів прісних підземних вод, близько 70 % запасів підземних вод за фізико-хімічними показниками не відповідають вимогам до питної води (у тому числі з причин застарілості технологій знезараження води та антропогенного забруднення джерел водопостачання);

високий рівень зносу житлових будівель (75 % яких були введені в експлуатацію ще до 1975 року) та наднизькі обсяги житлового будівництва (за обсягами введення в експлуатацію житла Запорізька область має одні з найгірших показників в Україні, менше житла в розрахунку на 1 особу за 2018 рік введено лише у Донецькій та Луганській областях). Ситуація ускладнюється уповільненням темпів введення в експлуатацію житлового фонду (протягом 2010-2018 років динаміка кількості введених в експлуатацію квартир була спадною).

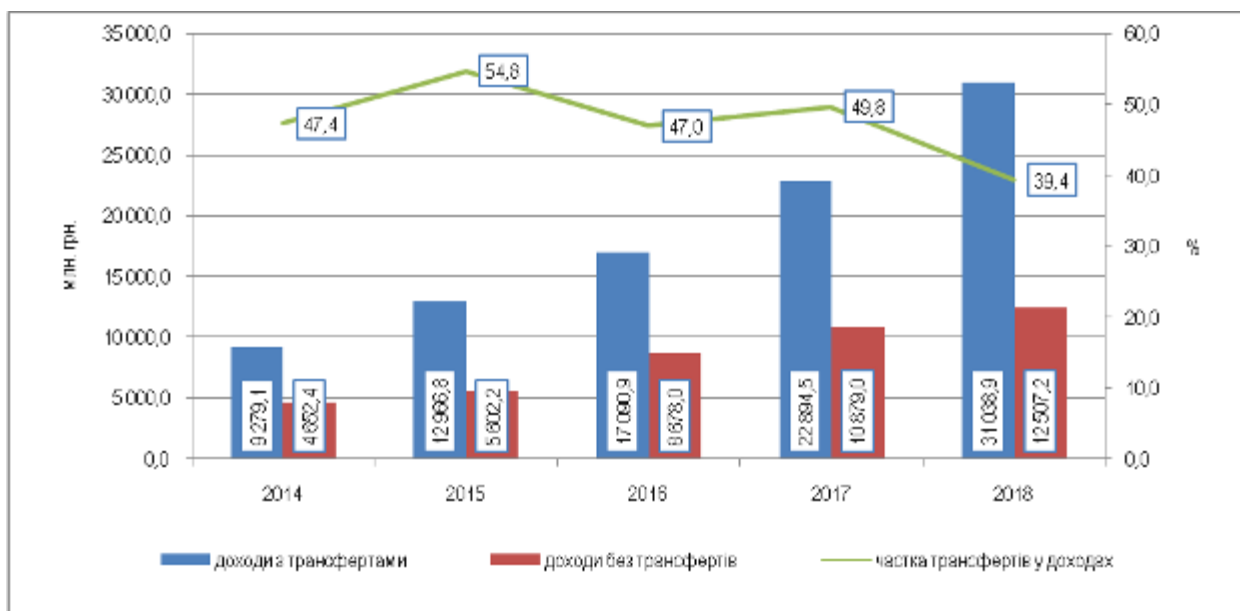
14. Фінансово-бюджетна сфера.

Реалізація реформи бюджетної децентралізації в напрямку зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів суттєво вплинула на дохідну частину місцевих бюджетів України. За 2014-2018 роки доходи місцевих бюджетів з урахуванням трансфертів Запорізької області зросли у 3,3 раза (для порівняння в Україні у 3 рази). Доходи місцевих бюджетів без урахування трансфертів Запорізької області зросли у 2,7 раза (для порівняння в Україні – у 2,6 раза).

У 2018 році обсяг доходів місцевих бюджетів Запорізької області без урахування міжбюджетних трансфертів на одну особу склав 7355,2 грн, що у 2,8 раза більше, ніж у 2014 році.

Позитивною тенденцією стало зниження частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів Запорізької області (рис. 27) з 47,4 % у 2014 році до 39,4 % у 2018 році (середнє значення по Україні у 2018 році – 40,6 %).

Рис. 27. Динаміка доходів місцевих бюджетів Запорізької області, 2014-2018 роки¹⁶

Рівень податкових надходжень є важливим індикатором соціально-економічного розвитку територій, що відображає ступінь розвитку підприємництва. Частка податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів без урахування трансфертів Запорізької області у 2018 році становила 90,7 % (в Україні – 88,2 %). Податкові надходження до місцевих бюджетів Запорізької області на одного мешканця у 2018 році становили 6584 грн.

У структурі податкових надходжень місцевих бюджетів області у 2018 році основну частку становлять податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) 58,8 %, єдиний податок – 10,7 %, податок на майно – 14,2 % (табл. 13).

Таблиця 13

Структура податкових надходжень місцевих бюджетів у 2018 році, %

	Україна	Дніпропетровська	Донецька	Харківська	Херсонська	Запорізька
ПДФО	59,4	57,1	67,7	59,0	59,9	58,8
рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	2,1	3,1	1,7	5,2	0,8	2,0
акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів	2,5	2,0	1,9	2,3	3,4	2,2
податок на майно	13,4	16,4	8,9	13,2	13,4	14,2
єдиний податок	12,7	9,4	7,5	15,1	16,2	10,7
екологічний податок	0,9	1,6	4,5	0,6	0,2	1,8
інші податкові надходження	8,9	10,5	7,8	4,7	6,1	10,4

¹⁶ - інформація наведена за даними Управління державної казначейської служби України у Запорізькій області

За підсумками 2018 року податкова спроможність місцевих бюджетів Запорізької області була вищою, ніж середня в Україні. У 14 (24,5 %) місцевих бюджетів індекс податкоспроможності вищий 1,1, тобто бюджети з реверсною дотацією, ще 14 (24,5 %) місцевих бюджетів не підлягають вирівнюванню та 29 (51 %) місцевих бюджетів з індексом податкоспроможності нижчим 0,9, тобто бюджети потребують базової дотації. В області лише 6 місцевих бюджетів з критичним рівнем податкоспроможності нижче 0,5 (табл. 14).

Таблиця 14
Індекси податкоспроможності місцевих бюджетів Запорізької області,
2018 рік

Адміністративно-територіальна одиниця	індекс податкоспроможності *	індекс податкоспроможності до середнього по області	індекс податкоспроможності до середнього по Україні	Адміністративно-територіальна одиниця	індекс податкоспроможності	індекс податкоспроможності до середнього по області	індекс податкоспроможності до середнього по Україні
м. Енергодар	7 442,60	3,67	3,77	Новоолексіївська	1 723,8	0,85	0,87
м. Запоріжжя	4 201,9	2,07	2,13	Павлівська	1 719,8	0,85	0,87
Воздвижівська	3 847,4	1,90	1,95	Плодородненська	1 715,2	0,85	0,87
Комиш-Зорянська ОТГ	3 530,6	1,74	1,79	Підгірненська	1 693,5	0,84	0,86
Пологівський р-н	3 391,4	1,67	1,72	Бердянський р-н	1 686,2	0,83	0,85
Гуляйпільський р-н	3 213,0	1,59	1,63	Кирилівська	1 677,1	0,83	0,85
Василівський р-н	3 089,5	1,52	1,57	Чкаловська	1 674,0	0,83	0,85
Долинська ОТГ	2 670,5	1,32	1,35	Остриківська ОТГ	1 641,1	0,81	0,83
Осипенківська ОТГ	2 656,8	1,31	1,35	Петро-Михайлівська	1 627,1	0,80	0,82
Великобілозерська	2 606,5	1,29	1,32	Якимівська	1 619,8	0,80	0,82
Воскресенська ОТГ	2 495,4	1,23	1,26	Берестівська ОТГ	1 570,0	0,77	0,80
Широківська	2 456,6	1,21	1,25	м.Токмак	1 511,6	0,75	0,77
Смирновська ОТГ	2 410,0	1,19	1,22	Біленьківська ОТГ	1 493,1	0,74	0,76
Новомиколаївський р-н	2 350,2	1,16	1,19	Приазовський р-н	1 477,1	0,73	0,75
Розівський р-н	2 210,5	1,09	1,12	Мелітопольський р-н	1 443,5	0,71	0,73
Приморська ОТГ	2 208,2	1,09	1,12	Приморський р-н	1 431,3	0,71	0,73
Вільнянський р-н	2 142,2	1,06	1,09	Таврійська ОТГ	1 428,2	0,70	0,72
Приазовська	2 138,3	1,06	1,08	Новобогданівська	1 413,9	0,70	0,72
Більмацький р-н	2 083,7	1,03	1,06	Михайлівський р-н	1 407,2	0,69	0,71
Ботіївська ОТГ	2 078,5	1,03	1,05	Кам'янсько-Дніпровська	1 355,1	0,67	0,69
Малотокмачанська ОТГ	2 065,9	1,02	1,05	Новоуспенівська	1 220,5	0,60	0,62
Чернігівська	1 988,5	0,98	1,01	Якимівський р-н	900,7	0,44	0,46
м. Мелітополь	1 987,9	0,98	1,01	Комишуваська ОТГ	850,8	0,42	0,43
Преображенська ОТГ	1 982,2	0,98	1,00	Запорізький р-н	813,7	0,40	0,41
Гуляйпільська	1 974,1	0,97	1,00	Благовіщенська	679,0	0,34	0,34
м. Бердянськ	1 935,5	0,96	0,98	Водянська	580,7	0,29	0,29
Оріхівська	1 914,5	0,94	0,97	Веселівська ОТГ	577,7	0,29	0,29
Токмацький р-н	1 909,4	0,94	0,97	середнє по області	2063,2		
Веселівський р-н	1 807,5	0,89	0,92	середнє по Україні	1973,4		
Гірська ОТГ	1 775,5	0,88	0,90				

* податок та збір з доходів фізичних осіб на одну особу

Особливістю розвитку Запорізької області в умовах реформи адміністративно-фінансової децентралізації є позитивна тенденція формування ОТГ з високим рівнем податкоспроможності та високим фінансово-економічним потенціалом розвитку.

Важливе значення для розвитку області відіграють доходи бюджету розвитку місцевих бюджетів.

Через бюджет розвитку адміністративно-територіальні одиниці реалізують проекти соціально-економічного розвитку, у тому числі інвестиційного та інноваційного спрямування.

Надходження до бюджету розвитку (з урахуванням коштів, одержаних від загального фонду бюджету) Запорізької області у 2018 році склали 2168,8 млн грн, що більше як у 3 рази показника 2015 року.

Відповідно, зросла частка доходів бюджету розвитку у загальній структурі доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів) з 12,6 % у 2015 році до 17,3 % у 2018 році (рис. 28).

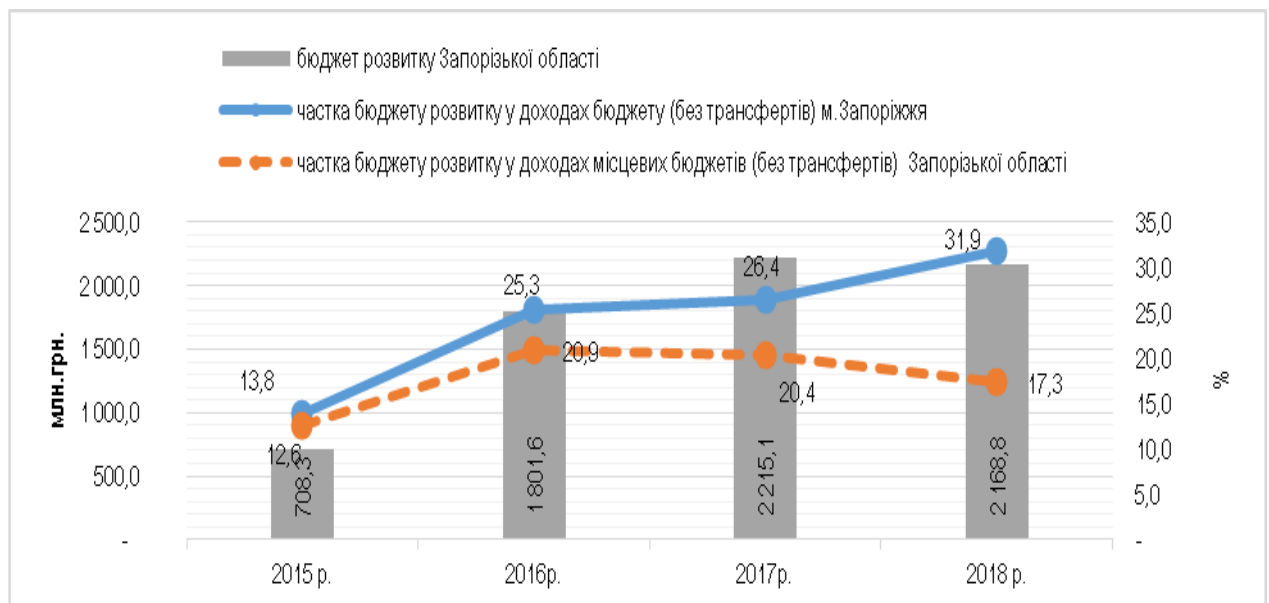

Рис. 28. Динаміка доходів бюджету розвитку місцевих бюджетів Запорізької області у 2015-2018 роках

Однак, у 2018 році доходи бюджету розвитку місцевих бюджетів Запорізької області на одну особу склали 1276,6 грн, що на 441,5 грн менше середнього по країні (1718,1 грн).

У період 2014-2018 років видатки місцевих бюджетів Запорізької області зросли з 8966,4 млн грн до 25942,3 млн грн, або у 2,9 раза (для порівняння по Україні – у 2,5 раза).

Більшість видатків місцевих бюджетів традиційно спрямовується на соціально-культурну сферу (освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, культуру та мистецтво, фізичну культуру і спорт). У 2018 році сукупна частка цих видатків у структурі видатків місцевих бюджетів Запорізької області становила 73,2 %, що на 9,7 % менше рівня 2014 року (рис. 29).

У структурі видатків місцевих бюджетів Запорізької області за функціональною класифікацією найбільше зростання відбулося за видатками на соціальний захист та соціальне забезпечення. Основною статтею, за якою відбулось зростання, стала субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення програм соціального захисту (виплату пільг та житлових субсидій). Натомість, у 2018 році значно скоротилась частка видатків на охорону здоров'я (з 23,3% у 2014 році до 15,1 %) та освіти (з 32,3% до 22,8 %).

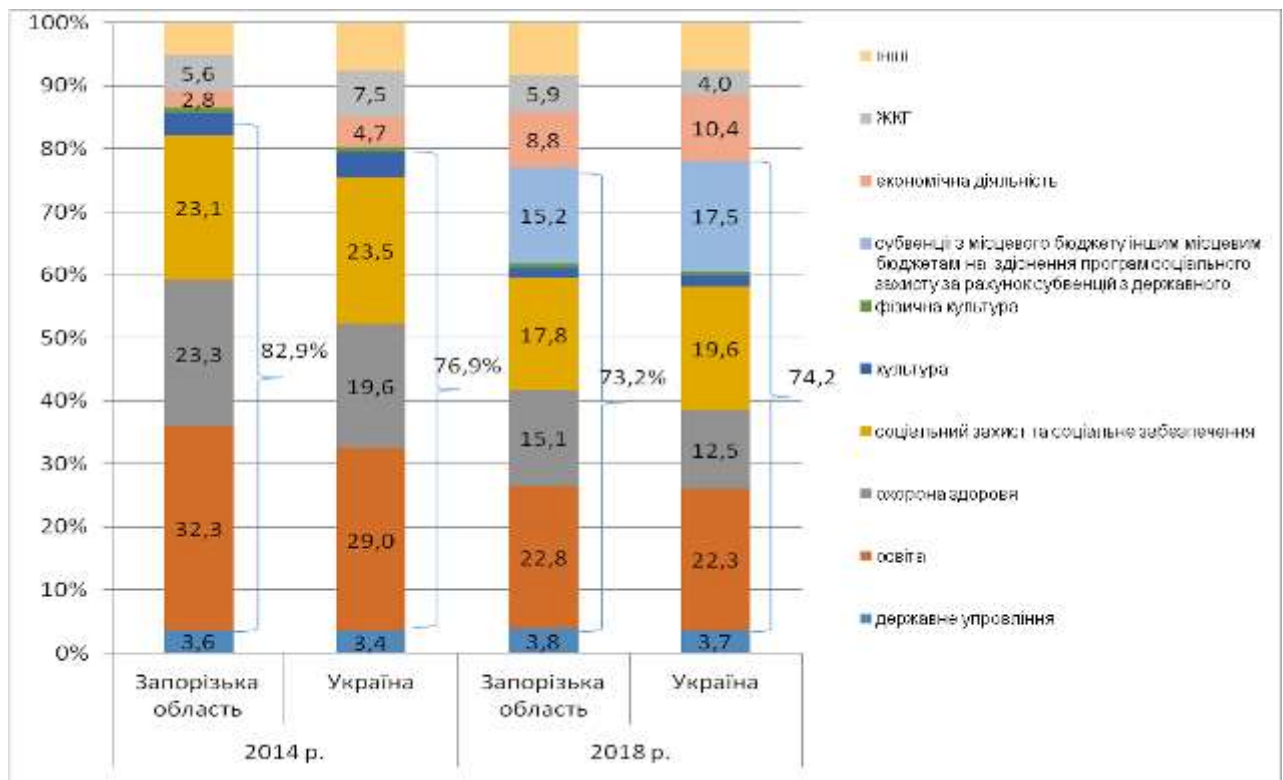

Рис. 29. Структура видатків місцевих бюджетів (з урахуванням трансфертів) за функціональною класифікацією, 2014-2018 роки

Отже, Запорізька область має значний фінансово-економічний потенціал розвитку, що проявляється у стабільному зростанні доходів місцевих бюджетів та зниженні частки трансфертів з державного бюджету. В області активно формуються об'єднані територіальні громади, більшість з яких із високою фінансовою спроможністю. Однак, не зважаючи на скорочення частки видатків соціальної сфери, в області знижуються темпи зростання частки доходів бюджету розвитку у доходах місцевих бюджетів, та порівняно низькою є частка капітальних видатків.

Триваючі реформи в Україні щодо середньострокового планування та бюджетування, орієнтованого на ефективність, дадуть можливість подальшої оптимізації регіональних та місцевих фондів шляхом розробки цільових бюджетних програм, які відповідають на різні потреби жінок та чоловіків в

ОТГ та в регіоні. Методичні рекомендації Міністерства фінансів щодо впровадження та застосування ґендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі (від 02.01.2019 року) надають відповідні вказівки та інструменти, як аналізувати та планувати бюджети на основі різних потреб/статусів чоловіків і жінок у громадах.

Фінансово-економічне становище об'єднаних територіальних громад

Аналіз показників формування та розвитку 36 ОТГ області (сформованими у 2015-2017 роках), який проведено за критеріями моніторингу, визначеними Міністерством розвитку громад та територій України, дозволив констатувати вищий середнього рівень фінансової спроможності останніх. Здійснене ранжування 36 ОТГ області за рівнем власних доходів на одну особу у 2018 році також засвідчило вищу дохідність бюджетів аналізованих ОТГ, а також обумовило відсутність залежності показника чисельності жителів громади та рівня її фінансової спроможності, натомість акцентувавши на прямому впливі рівня економічного розвитку громади на показник її спроможності (рис. 30).

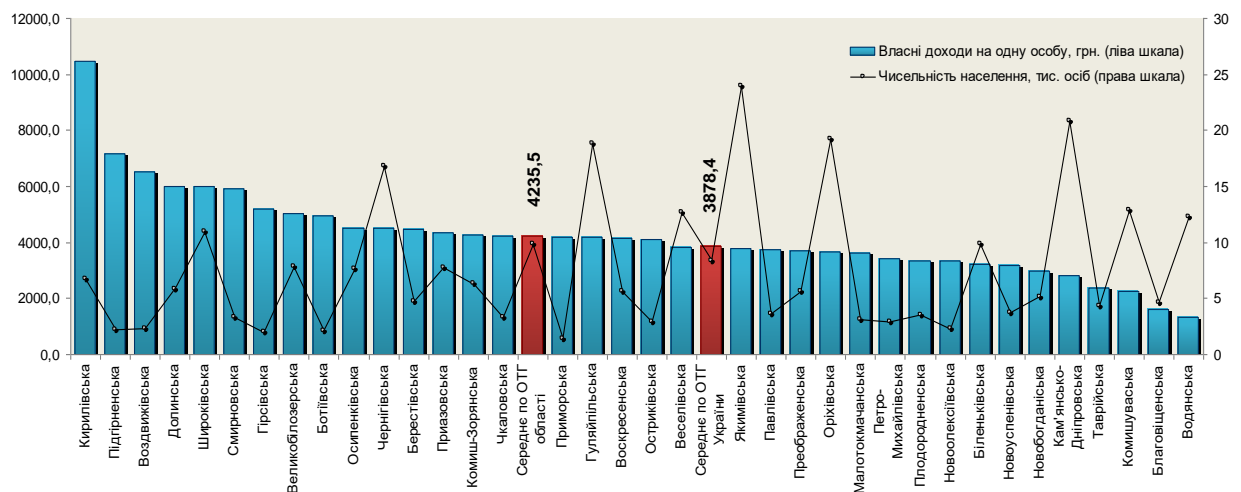

Рис. 30. Ранжування ОТГ Запорізької області за рівнем власних доходів на одну особу, 2018 р.

Вищими середнього по Україні обсягами власних доходів на одну особу в регіоні (4235,5 грн проти 3878,4 грн) характеризується більша половина ОТГ Запорізької області (20 ОТГ).

Провівши розширений аналіз особливостей розвитку ОТГ Запорізької області, можна дійти таких висновків:

ОТГ регіону більші за площею, ніж в середньому по Україні, проте характеризуються меншою чисельністю населення в громаді, основною причиною чого є висока питома вага міського населення в області;

соціально-економічне становище ОТГ Запорізької області визначається, в першу чергу, їх географічним розташуванням, адже, по-перше, регіон розташований на березі Азовського моря і через його територію протікає річка Дніпро, а відтак окремі ОТГ характеризуються туристичною привабливістю, по-друге, території регіону визначені як розвинута сільськогосподарська зона, що обумовлює значну кількість сільськогосподарських підприємств в ОТГ;

тенденції вищого рівня фінансової спроможності міських ОТГ в Запорізькій області не спостерігаються, причиною чого є незначна кількість таких громад та існування потужних сільських ОТГ в регіоні, що визначено такими аспектами:

1) центрами деяких сільських ОТГ є селища міського типу, які є районними центрами, а відтак характеризуються порівняно вищим рівнем економічного розвитку;

2) суттєвий фінансово-економічний потенціал сільських ОТГ зумовлений також агропромисловою спеціалізацією підприємств, оскільки специфіка сільськогосподарського сектору впливає на обрання для розміщення таких підприємств на сільських територіях;

3) у структурі власних доходів бюджетів ОТГ найбільшу питому вагу складають надходження від ПДФО (при цьому, такий показник суттєво нижчий, ніж в середньому по ОТГ України), хоча при аналізі надходжень податку на одну особу виявлено незначну різницю між показником по Запорізькій області та в середньому по Україні; натомість вищими є надходження від плати за землю, єдиного податку та інших надходжень, що зумовлене специфікою розвитку регіону.

15. Екологічна ситуація.

Запорізька область відноситься до найбільш техногенно-навантажених регіонів України. Неминучим наслідком промислового розвитку області є значні обсяги викидів небезпечних речовин у повітря, погіршення стану водойм і ґрунтів, накопичення у великих обсягах промислових та побутових відходів.

1) Атмосферне повітря.

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами по Запорізькій області, як і загалом по Україні, мають загальну тенденцію до зменшення. У структурі викидів забруднюючих речовин основну частину складають діоксид та інші сполуки сірки, оксиди азоту, оксид вуглецю та речовини у вигляді суспендованих твердих частинок, недиференційованих за складом. Однак, Запорізька область залишається у п'ятірці найбільш забруднених областей України.

З року в рік основна частина забруднень потрапляє в атмосферу від підприємств міст Запоріжжя та Енергодар. У 2018 році викиди від стаціонарних

джерел підприємств міст Запоріжжя та Енергодар склали 71,3 тис. тонн (проти 69,9 у 2017 році) та 98,2 тис. тонн (проти 105,3 у 2017 році), що відповідно склало 97 % від загальної кількості викидів по області (174,7 тис. тонн).

Аналіз динаміки викидів забруднюючих речовин у розрізі населених пунктів показує тенденцію до зменшення викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел викидів у порівнянні з попереднім роком.

Основну частку у забруднення атмосферного повітря м. Запоріжжя вносять промислові підприємства – найбільші забруднювачі, викиди яких становлять 60-70 % від загального валового обсягу викиду забруднюючих речовин. Найбільшими забруднювачами атмосферного повітря в регіоні залишаються підприємства чорної та кольорової металургії, теплоенергетики, хімії, машинобудування, харчової промисловості, на які припадає близько 90,0 % викидів всіх забруднюючих речовин.

Рис. 31. Структура викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за основними видами економічної діяльності

2) Водні ресурси.

Водний фонд Запорізької області складають ріка Дніпро, розташовані на ній Каховське та Дніпровське водосховища (з об'ємами води в них відповідно 18,2 і 3,3 км³), 3 середніх, 62 малих річки (довжиною більше 10 км), на яких створено 28 водосховищ та 1205 ставків.

За рахунок стоку р. Дніпро водозабезпеченість області досить висока і в перерахунку на 1 особу становить 30,5 тис. м³ на рік, водозабезпеченість

місцевим поверхневим стоком – 0,195 тис. м³ на рік, підземними водами – 0,063 тис. м³ на рік.

Незважаючи на достатні запаси поверхневих та підземних вод, водні ресурси розподілені в межах території області вкрай нерівномірно. Дев'ять районів області з двадцяти не мають експлуатаційних запасів прісної питної води. При цьому в області відсутні технічні можливості для транспортування води з поверхневих джерел у райони, які використовують підземні джерела водопостачання, або є безводними.

Запорізька область входить у трійку найбільших водокористувачів країни. Динаміка загального обсягу забору, використання та скиду зворотних вод по області, в першу чергу, залежить від найбільшого користувача водних ресурсів ВП «Запорізька ТЕС» ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго», який працює на прямотоці.

За останні роки спостерігається стійка тенденція збільшення обсягів забору та використання води на потреби зрошення, що пов'язано з погодними умовами, інтенсивністю зрошення, збільшенням площі зрошення, збільшенням кількості абонентів зрошувальних систем. Так, у 2018 році, в порівнянні з 2017 роком, збільшилося використання води на потреби зрошення на 41 млн. м³.

Сучасний стан поверхневих водних об'єктів області формується під антропогенним впливом суб'єктів господарювання. Головною екологічною проблемою водних ресурсів залишається забруднення природних водних об'єктів неочищеними і недостатньо очищеними стічними водами.

Основними забруднювачами водних ресурсів є підприємства металургійної промисловості та житлово-комунального господарства. Збільшення або зменшення обсягів скиду забруднених зворотних вод залежить від обсягів виробництва основними підприємствами-забруднювачами водних об'єктів, і, в першу чергу, від ПАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь». Доля комбінату в загальному обсязі скидання забруднених зворотних вод в цілому по області складає 80,8 %.

3) Екологічний стан Азовського моря.

Азовське море є унікальним водним об'єктом і є мілководним водоймищем з максимальною глибиною до 13,5 м. Для Азовського моря характерний специфічний гідрологічний режим, що обумовлено його ізольованістю, мілководністю, великим припливом річкових вод, обміном води з Чорним морем, солоність води якого значно більше солоності води Азовського моря. Для морської води характерно відносно швидке нагрівання і охолодження по всій глибині, а також її перемішування, що зумовлює вирівнювання температури і солоності.

Період 2009-2012 років став початком чергового циклу підвищення солоності моря, в 2017 році солоність північної частини Азовського моря досягла своїх максимальних значень – в середньому 13,8 ‰.

З ростом солоності вод Азовського моря було відзначено зниження видового різноманіття прісноводно-солонуватих видів і збільшення кількості морських видів.

У 2017 році, у зв'язку з підвищенням солоності моря, видове різноманіття пелагічних безхребетних було представлено невеликою кількістю солоновато-водних видів.

Однією з водойм акваторії Азовського моря є Молочний лиман. Акваторія та узбережжя Молочного лиману входять до складу Приазовського національного природного парку (створений Указом Президента України від 10.02.2010 № 154/2010) та включені до реєстру міжнародної Рамсарської конвенції про водно-болотні угіддя, оскільки тут гніздиться і перебуває під час міграцій багато видів водоплавних птахів, а також він є місцем нересту червонокнижних видів риби.

Основною проблемою Молочного лиману є відсутність постійного водного сполучення між Азовським морем та лиманом. Раніше Молочний лиман був пов'язаний з Азовським морем природною протокою на території Приазовського району, це дозволяло рибі (осетру, камбалі, калкану і пеленгасу) нереститися в лимані, а після цього повертатися назад у море. Протягом останніх десятиріч постійний водообмін підтримується за допомогою розчистки штучно створеного з'єднувального каналу поблизу смт Кирилівка Якимівського району.

З метою комплексного розв'язання екологічної проблеми (обміління лиману, підвищення солоності та замор риби) у 2018 році державою розпочато фінансування розробленого Приазовським національним природоохоронним парком проєкту з будівництва з'єднувального каналу між Молочним лиманом і Азовським морем. Крім цього, у рамках проєкту буде створено сучасний екоцентр на березі Молочного лиману.

4) Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування національної екологічної мережі.

Запорізька область відноситься до найбільш антропогеннозмінених регіонів. Не зважаючи на постійне збільшення площі природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ), його частина в загальній площі території області не в повній мірі відповідає міжнародним стандартам та стратегії планування території.

Внаслідок надмірної розораності ґрунтів (понад 86 % території області), в області значно ускладнилися умови забезпечення територіальної єдності ділянок з природними ландшафтами, що ускладнює просторові процеси біологічного обміну на ценотичному та генетичному рівнях, притаманні

живій природі. Потужний промисловий і сільськогосподарський потенціал, з одного боку, сприяв розвитку господарської діяльності в області, а з іншого – запустив процеси регресу і навіть деградації природних екосистем.

У зазначених умовах невідкладним завданням є відновлення екологічного балансу регіону. Відновити екологічний баланс регіону можливо шляхом збереження цінних і типових компонентів ландшафтного та біологічного різноманіття, земель з малозміненими природними ландшафтами, головним чином, природних для нашого регіону степових екосистем, забезпечення необхідних умов для відновлення їх ключових компонентів, а також достатнім простором природних середовищ.

Збереження місць оселення та зростання видів тваринного і рослинного світу, шляхів міграції тварин і рослин має забезпечити поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду у єдину територіальну схему – регіональну екологічну мережу (фрагмент національної екологічної мережі), яка інтегруватиметься в загальнодержавну та всеєвропейську Смарагдову мережу.

Ключовим підходом до збереження біологічного різноманіття на всіх його рівнях (видовому, популяційному, ценотичному, генетичному) – є збереження різноманіття місць мешкання і життєздатних популяцій, що в свою чергу покладено в основу концепції екологічної мережі.

5) Земельні ресурси і ґрунти.

Площа області складає 27,2 тис. км², що становить 4,5 % від території України, з яких понад 82,5 % земель задіяні в сільському господарстві, що свідчить про високий рівень сільськогосподарського освоєння земель і про значний агроресурсний потенціал області.

Основними чинниками антропогенного впливу на земельні ресурси області є сільське господарство, промисловість, енергетика, транспорт, гірничодобувна промисловість.

Природно-кліматичні умови, а також нераціональне використання сільськогосподарських земель збільшує площу деградованих ґрунтів. Ерозія, засолення, осолонцювання, ущільнення, підтоплення, порушення, зсуви – всі ці види деградації земель характерні для області.

Використання деградованих та малородючих ґрунтів, безпідставно включених до складу орних земель, завдають щорічно збитків, оскільки виробничі витрати на них не компенсуються отриманими врожайми. Крім того, наносяться не виправні збитки екологічного характеру за рахунок змиву родючого шару ґрунту. Втрати від ерозії вимірюються десятками мільйонів гривень на рік, знищуються найродючіші шари ґрунту та його найважливіша складова – гумус.

У Запорізькій області по даних земельного обліку налічується 62,1 тис. га (2,3 %) земель сільськогосподарського призначення, що потребують консервації.

Надмірна розораність території погіршує екологічні умови та можливості саморегулювання агроландшафту, знижує активність ґрунтоутворюючих процесів та природної родючості ґрунтів, посилює їх ерозію.

За останні 35 років площа еродованих земель збільшилася на 25,2 %. На цей час водною ерозією охоплено 35,5 %, а вітровою – більш ніж 90 % площі сільськогосподарських угідь (в роки з пиловими бурями практично вся територія області піддається дії вітрової ерозії).

Найбільш піддані водній ерозії Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський, Більмацький, Кам'янсько-Дніпровський райони; вітровій – Веселівський та Михайлівський райони. Одночасно водній та вітровій ерозії найбільш піддані Приморський та Бердянський райони.

6) Відходи.

Запорізька область відноситься до регіонів, де зосереджена значна кількість підприємств важкої промисловості: 45 % від загальної кількості виробленої продукції в області займає продукція металургії та оброблення металу, 20 % – виробництво та розподілення електроенергії, газу, тепла, води.

Масштабність ресурсного використання і енергетично-сировинної спеціалізації економіки регіону в цілому сприяють значному утворенню і накопиченню відходів виробництва і споживання. Так, Запорізька область замикає п'ятірку регіонів з найбільшим показником утворення відходів I–IV класів небезпеки (у 2018 році – 5294,4 тис. тонн, або 1,5 % від загальної кількості по Україні).

З року в рік спостерігається стійка тенденція до збільшення питомої ваги використаних, знешкоджених та утилізованих відходів від загального обсягу утворених, так у 2015 році цей показник склав 50 %, у 2016 році – 58,9 %, у 2017 році – 59,4 %, а у 2018 році – 63,8 %. Це обумовлено збільшенням відсотку відходів, які використовуються як вторинні матеріали. Так, у 2018 році в області утилізовано 3325,9 тис. тонн відходів та видалено у спеціально відведених місцях чи об'єктах – 1568,1 тис. тонн відходів.

На сьогодні в області особливо гостро постає проблема поводження з твердими побутовими відходами, виникнення і ліквідації несанкціонованих звалищ відходів.

Роботу з підтримання санітарного стану території, організації збору побутових відходів, виявлення та ліквідації стихійних звалищ проводять комунальні та приватні підприємства, сільські та селищні ради із залученням суб'єктів підприємницької діяльності, що провадять господарську діяльність на підпорядкованій території.

Отже, основними екологічними проблемами регіону залишаються:

забруднення поверхневих водних об'єктів неочищеними і недостатньо очищеними зворотними водами підприємств металургійного комплексу та житлово-комунальної галузі, у зв'язку з чим нагальним є підтримання в

належному стані, модернізація існуючих та будівництво нових очисних споруд в промисловому секторі та житлово-комунальному господарстві;

локальний характер повітряохоронних заходів, які проводяться підприємствами-забруднювачами і не дозволяють досягти екологічного ефекту, достатнього для поліпшення якості повітря області, у зв'язку з чим необхідною є модернізація промислового виробництва, а саме в галузі металургії та енергетики. Крім цього необхідно створювати та розширювати існуючу мережу підприємств з виробництва відновлювальних джерел енергії;

наявність значних обсягів накопичених відходів, відсутність потужностей для їх знешкодження чи утилізації, а також місць для їх видалення, у зв'язку з чим основними пріоритетами є скорочення обсягів розміщених відходів, забезпечення екологічно безпечного поводження з ними та своєчасне виявлення негативних наслідків накопичення відходів;

збідніння ландшафтного та біологічного різноманіття, у зв'язку з чим загальним є відновлення екологічного балансу регіону, зокрема шляхом формування та розбудови регіональної екологічної мережі.

16. Урахування гендерного компонента в процесах економічного та соціального розвитку регіону.

Відповідно до Глобального індексу гендерного розриву у 2018 році Україна посіла 65 місце в рейтингу серед 149 країн, причому найбільші гендерні розриви відбулися в сфері економічних можливостей та політичній участі жінок. Водночас Україна досягла певного прогресу у формуванні законодавства та інституційних рамок, які визначають основні принципи гендерної рівності та недискримінації.

Вагомим індикатором гендерної рівності є політична участь. Запровадження гендерних квот у виборчому процесі (мінімум 30 % жінок у списках кандидатів у депутати) розширило можливості участі жінок у прийнятті управлінських рішень. Однак, за станом на 2019 рік жінки становлять лише 20 % депутатів Верховної Ради України. Дещо нижчою є частка жінок серед депутатів обласних рад в Україні – 14,9 %.

По Запорізькій області представництво жінок у: обласній раді сьомого скликання становить 17 %; міських радах (міст обласного значення) – 21 %; районних радах – 28 %; сільських радах – 60 %. Серед голів ОТГ частка жінок складає 21 %.

Слід зазначити, що жінки мають менше можливостей на ринку праці, через переважаючі норми та стереотипи щодо ролі жінок та чоловіків у сім'ї та суспільстві. Хоча загальний рівень безробіття жінок у Запорізькій області за 2018 рік становить 8,6 %, що нижче ніж в цілому по області (9,9 %). Однак, розрив у середньомісячній заробітній платі жінок та чоловіків у регіоні за

станом на I квартал 2019 року складає 30,4 %, що набагато вище, ніж по Україні (22 %) ¹⁷.

В області діє Координаційна рада з питань сім'ї, жінок, охорони материнства і дитинства при голові облдержадміністрації, затверджена розпорядженням голови від 28.03.2019 № 164.

У той же час, створені ключові інституційні механізми гендерної рівності в області, представники органів влади на регіональному та місцевому рівнях пройшли тренінги з питань: гендерної рівності, впровадження порядку денного «Жінки, мир, безпека», запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству, а також гендерно орієнтованого бюджетування.

Наявність цих механізмів реалізації гендерної політики та боротьби з дискримінацією є сильною стороною Запорізької області. Регіон має значний науковий потенціал для зміцнення існуючих механізмів та розширення гендерної інтеграції в освіті та сфері наукових досліджень через Гендерний ресурсний центр при Запорізькій облдержадміністрації ¹⁸.

Тим не менш, негативні демографічні тенденції становлять ризик для подальшого гендерного дисбалансу серед населення та збереження гендерного розриву в тривалості життя, структурі зайнятості та заробітній платі. Зростання гендерного насильства в конфліктних ситуаціях вимагає посилення системи реагування на дискримінацію та гендерно зумовлене насильство.

Постійне партнерство зі структурою ООН Жінки в рамках проєкту «Побудова демократичного, мирного та гендерно рівноправного суспільства в Україні» за підтримки Уряду Королівства Норвегії та Проєкт «Гендерне бюджетування в Україні» (Проєкт ГОБ) за фінансової підтримки уряду Швеції надає можливості Запорізькій обласній адміністрації посилити виконання програм та бюджетів щодо гендерної рівності.

Урахування гендерного компонента у програмах економічного і соціального розвитку з урахуванням актуальних потреб галузей і регіону дозволить зменшити гендерні розриви у соціально-демографічній та економічній сфері в області.

¹⁷ За даними Держкомстату - <http://www.ukrstat.gov.ua/>

¹⁸ Розпорядження голови облдержадміністрації від 22.05.2013 № 236 «Про створення Гендерного ресурсного центру та призначення радника з гендерних питань» - http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/ZP130112.html

17. Результати досягнення прогнозованих індикаторів діючої стратегії.

При розробці Стратегії враховано результати, досягнуті при реалізації попередніх стратегічних документів, насамперед, Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року (затверджена рішенням обласної ради від 25.02.2016 № 1, далі – Стратегія-2020).

Стратегія-2020 включає в себе в себе 12 оперативних цілей і 34 завдання щодо їх виконання. Виконання Стратегії-2020 реалізовується у два етапи: перший – 2016-2018 роки; другий – 2019-2020 роки.

План заходів на 2016-2018 роки з реалізації Стратегії-2020, затверджений рішенням обласної ради від 25.02.2016 № 2, є плановим документом для першого етапу.

На підставі звітів, що надійшли від структурних підрозділів облдержадміністрації, територіальних органів центральних органів виконавчої влади, райдержадміністрацій, виконкомів рад міст обласного значення, громадських організацій, наукових установ області – відповідальних за реалізацію заходів, за наявними даними офіційної статистики, з додержанням вимог постанови Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 № 932 «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» (із змінами), облдержадміністрацією підготовлено Звіт про результати моніторингу виконання у 2018 році Плану заходів на 2016-2018 роки з реалізації Стратегії-2020 та Звіт з оцінки результативності реалізації у 2018 році Стратегії-2020 та Плану заходів з її реалізації¹⁹.

У 2018 році завершився I етап реалізації Стратегії-2020, який тривав протягом трьох років.

За результатами виконання I етапу реалізовано та продовжено роботи з реалізації 50 проєктів (70,4 % від загальної кількості), включених до Плану заходів, на загальну суму понад 4,4 млрд грн (у 2 рази більше, ніж передбачалося), фінансування яких здійснювалося за рахунок різних джерел.

Основними причинами, які не дозволили розпочати у 2016-2018 роках реалізацію 21 проєкту, передбачених Планом заходів, є:

обмеженість обсягів фінансування з бюджетів різних рівнів та складнощі у пошуку інвесторів;

відсутність пропозицій щодо впровадження проєктів;

відхилення проєктів за результатами конкурсного відбору як такі, що не відповідали визначеним критеріям для фінансування за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку та потребували доопрацювання;

¹⁹ відповідні щорічні звіти розміщено на офіційному вебсайті облдержадміністрації - <https://www.zoda.gov.ua/article/2285/zviti.html>

вплив інфляційних процесів, що призвело до подорожчання матеріалів та вартості послуг, необхідності виконання додаткових робіт у рамках розпочатих проєктів та, у зв'язку з цим, необхідність коригування проєктно-кошторисної документації, укладання нових угод з партнерами.

У 2019 році розпочалося виконання Плану заходів на 2019-2020 роки з реалізації Стратегії-2020 (затверджений рішенням обласної ради від 01.03.2018 № 55) – це другий етап реалізації Стратегії-2020, який триватиме протягом двох років.

ПЕРЕЛІК

індикаторів, на досягнення прогнозованих значень яких спрямована
Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року для
Запорізької області та рівень їх досягнення

Показник	2014 рік	Прогнозовані індикатори на 2020 рік	2018 рік	Стан досягнення індикатора
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на одну особу, грн.	30526	56666	75306 (2017 рік)	Досягнуто за абсолютним значенням
Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн.	31106,2	39515	54261 (2017 рік)	
Середньомісячна заробітна плата (номінальна), грн.	3432	5581	8726	
Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу, дол. США	497,4	963	526,3	Зростання за 2014-2018 рр. становить лише 5,8 %
Експорт товарів у розрахунку на одну особу, дол. США	2112,4	2531	1950,9	Показник 2018 р. складає лише 92,4% до 2014 р.
Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення, од.	78	91	84	Прослідковується тенденція до зростання показника
Кількість середніх підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення, од.	3	8	3	Показник залишається на рівні 2014 р.
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, % загального обсягу реалізованої промислової продукції	1,7	6	2,2	Відбулося незначне зростання
Загальний коефіцієнт вибуття сільського населення (на 1 тис. наявного сільського населення), проміле	13,1	12,1	7,4 (2017 рік)	Досягнуто
Забезпеченість населення лікарями всіх спеціальностей (на 10 тис. наявного населення на кінець року), лікарів	31,7	32,0	32,7	Досягнуто
Рівень обладнання загальної площі житлового фонду водопроводом у міській місцевості, %	80,4	83,9	80,1	Відбулося незначне зменшення
Рівень обладнання загальної площі житлового фонду водопроводом у сільській місцевості, %	32,6	33,2	33,9	Досягнуто
Рівень смертності на 1 тис. населення, проміле	15,7	14,1	16,3	Має місце протилежна до задекларованої тенденція
Демографічне навантаження на 1 тис. осіб	600	514,7	665	Має місце

Показник	2014 рік	Прогнозовані індикатори на 2020 рік	2018 рік	Стан досягнення індикатора
постійного населення віком 16 – 59 років (міська місцевість), проміле				протилежна до задекларованої тенденція
Демографічне навантаження на 1 тис. осіб постійного населення віком 16 – 59 років (сільська місцевість), проміле	671	559,9	711	Має місце протилежна до задекларованої тенденція
Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами (міська місцевість), %	70	74	85	Досягнуто
Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами (сільська місцевість), %	39	46	52	Досягнуто
Питома вага утилізованих відходів, % від загальної кількості утворених відходів	31,5	33,9	62,8	Досягнуто
Рівень безробіття за методологією Міжнародної організації праці, %	8,4	6,4	9,9	Має місце протилежна до задекларованої тенденція
Площа земель природно-заповідного фонду, тис. га	124,2	326,2	125,06	Змін практично не відбулось. Досягнення показника дуже сумнівне
Питома вага площі природно-заповідного фонду до площі області, %	4,6	12	4,6	

III. ГОЛОВНІ ЧИННИКИ І СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ОБЛАСТІ

1. SWOT-аналіз соціально-економічного становища Запорізької області.

SWOT-аналіз соціально-економічного становища Запорізької області проведено з урахуванням тенденцій розвитку, виділених проблемних аспектів функціонування економіки, інфраструктури та соціальної сфери, динамічних змін у геополітичному становищі регіону, визначення можливих зовнішніх впливів та викликів. В основу SWOT-аналізу лягли висновки до розділів описово-аналітичної частини Стратегії, пропозиції, надані за результатами засідань тематичних робочих підгруп з розробки Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року.

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Наявність природних ресурсів і забезпеченість власними енерго- та водоресурсами. Частка регіону в сумарних запасах мінеральної сировини в Україні складає: пегматит - 88 %, апатит -63 %, марганцева руда – 69 %, вторинні каоліни -23 %, вогнетривкі глини - 9 %. На території області протікає: р. Дніпро –	1. Суттєві втрати транзитного потенціалу через окупацію частини Донбасу та анексію Криму. 2. Низький рівень природного приросту населення, зокрема за рахунок суттєво вищого за середньоукраїнське значення рівня смертності та нижчого рівня

- третя за величиною річка в Європі, яка є найбільшою водною артерією України ; 3 середніх, 62 малих річки (довжиною понад 10 км)
2. **Наявність виходу до моря та територіальна близькість до транспортного коридору Європа – Азія**
  3. **Наявність родючих сільськогосподарських угідь:** площа земель сільськогосподарського призначення становить 1903,6 тис га, що складає 7 % від загальної площі ріллі України
  4. **Сприятлива поточна структура населення за віком:** 2/3 населення області перебуває у працездатному віці, з них 66,9 % зайняті в економіці області. Високий професійно-освітній та кваліфікаційний рівень економічно активного населення (52,4 % мають повну, базову або неповну вищу освіту)
  5. **Висока результативність процесів адміністративно-фінансової децентралізації та формування спроможних ОТГ,** більшість з яких характеризуються вищим за середньоукраїнський рівень власних доходів та потужним фінансово-економічним потенціалом
  6. **Диверсифікована та розвинута транспортна інфраструктура.** До транспортної системи входить низка стратегічних автомобільних та залізничних шляхів; відзначається нарощення потенціалу міжнародного аеропорту «Запоріжжя», Бердянського морського порту, Запорізького річкового порту
  7. **Високий рівень індустріалізації економіки з акцентом на переробну промисловість** (а не традиційну для України добувну). Останнє слід вважати суттєвою конкурентною перевагою регіону
  8. **Вищий рівень прибутковості підприємств регіону,** ніж в середньому по Україні (частка підприємств, що одержали прибуток 77 %, по Україні – 74 %)
  9. **Високий рівень інтегрованості регіону у національний та світовий економічний простір.** Розвинені міжрегіональні та міжнародні соціально-економічні зв'язки (коло країн – торговельних партнерів області налічує понад 160 країн світу та стабільно розширюється)
  10. **Експортоорієнтованість економіки регіону,** що свідчить про конкурентоздатність місцевої продукції на міжнародних ринках (область входить у п'ятірку лідерів за обсягами експорту товарів; вартісна частина експорту складає 7 % загальноукраїнського обсягу; стабільно зберігається позитивне сальдо зовнішньої торгівлі - 3 місце серед регіонів)
  11. **Лідерство серед промислових регіонів України**
- народжуваності. Очікувана тривалість життя чоловіків менша на 10 років від очікуваної тривалості життя жінок
3. **Високий рівень депопуляції сільського населення у північно-східних районах** (скорочення населення у центральних та південних районах протягом 2013-2018 років становило (5,2 - 6,5 %), у північно-східних районах (6,9 - 8,1 %)
  4. **Брак кадрів робітничих професій,** у т.ч. у зв'язку з міграцією населення
  5. **Територіальна концентрація економічного та інвестиційного потенціалу регіону** у м. Запоріжжя, Василівському, Пологівському районах. Левова частка суб'єктів господарювання регіону та інституційної інфраструктури підтримки бізнесу сконцентрована в обласному центрі – м. Запоріжжя. Суттєві просторові диспропорції у забезпечені соціальною інфраструктурою
  6. **Складність ведення бізнесу в регіоні.** За індексом легкості ведення бізнесу Запорізька область посідає 24 місце. Найбільші труднощі підприємці відчувають при одержанні дозволів на будівництво, підключення до енергоресурсів та доступі до земельних ресурсів. Недостатній рівень підключення бізнесу до електронних сервісів
  7. **Наявність тінізації підприємницької діяльності**
  8. **Інертність у зміні старопромислової структури та використання низькотехнологічних процесів та обладнання.** Ступінь зносу основних фондів в області складає більше 70 %, внаслідок чого лише невелика частка продукції виробляється з великою доданою вартістю. Недостатній рівень на підприємствах АПК сучасної системи технічного регулювання якості
  9. **Недостатній рівень вологості ґрунту та використання зрошуваних земель.** Кожні 6-8 років із 10 оцінюються як сухі та посушливі. Площа сухої та дуже сухої зони постійно зростає (зокрема, за останні 10 років - на 7 %). Щорічний фактичний полив в області здійснюється лише на 22 % площі від наявного фонду (241,1 тис. га зрошуваних земель)
  10. **Загострення екологічних проблем, зумовлених концентрацією в регіоні еколого-небезпечних видів економічної діяльності.** У розрахунку на 1 особу обсяги

- за енергогенеруючими потужностями. Диверсифікована енергетична інфраструктура. В області виробляється 30 % гідроелектроенергії та 60 % вітроелектроенергії від загальних обсягів в Україні
12. **Наявність високо-професійного дослідницького середовища** у сфері металургії, машинобудування, агропромислового комплексу. Реалізація науково-дослідних програм та створення новітніх розробок на потужних машинобудівних підприємствах
13. **Вища частка інноваційно активних промислових підприємств**, порівняно із регіонами-сусідами (окрім Харківської області) – 19 % від загальної кількості промислових підприємств. При цьому, відповідний показник по Україні – 16 %
14. **Потужний природно-рекреаційний потенціал для розвитку туристичної сфери**, який включає узбережжя Азовського моря, р. Дніпро, унікальні пам'ятки історії та культури
15. **Значний досвід толерантного співіснування багатонаціональної громади в області**
16. **Інституційна підтримка бізнесу та місцевих товаровиробників** (об'єкти інфраструктури, місцеві програми розвитку бізнесу, проведення бізнес-місій, виставкових заходів, презентацій економічного та інвестиційного потенціалу регіону серед потенційних бізнес-партнерів тощо)
17. **Активна співпраця з проєктами міжнародної технічної допомоги**
18. **Зростання рівня громадської активності**, розвиток демократичного, мирного та гендерно рівноправного суспільства, посилення розвитку регіону за рахунок налагодження взаємодії влада–бізнес–громадські об'єднання

викидів забруднюючих речовин складають майже 102 кг, що майже у 2 рази перевищує середній показник по країні (по Україні – 59 кг). Високий рівень забруднення водних ресурсів підприємствами металургійної промисловості та ЖКГ

11. **Незначні капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища**, які склали за 2018 рік – 1065 млн грн. Незважаючи на збільшення таких інвестицій порівняно з 2017 роком на 30,4 %, їх обсяги сусідніх промислових регіонах залишаються суттєво вищими
12. **Обмеженість доступу до кредитних ресурсів для бізнесу та наявність нетарифних бар'єрів при експорті продукції місцевих товаровиробників.**
13. **Невисокий рівень привабливості туристично-рекреаційного комплексу регіону** через нерозвиненість інфраструктури. Низька якість туристично-рекреаційних послуг та недостатній рівень розвитку готельно-ресторанного бізнесу

Можливості	Загрози
1. Поглиблення міжнародних зв'язків і співробітництва в контексті інтеграції в світовий економічний простір	1. Загострення воєнного конфлікту на сході України. Збільшення кількості жінок та чоловіків постраждалих від конфлікту. Порушення міжнародно-правових норм судноплавства у Азовському та Чорному морях
2. Покращення кон'юнктури на світових ринках зернових культур і чорних металів, що створює можливості для нарощення експорту регіону	2. Високі темпи депопуляції населення області та погіршення статеві-вікової структури за рахунок збільшення частки осіб післяпрацездатного віку
3. Розширення європейських та азійсько-африканських ринків збуту продукції	3. Суттєве скорочення населення у працездатному віці у короткостроковій перспективі (у т.ч. за рахунок трудової міграції) та посилення демографічного навантаження
4. Збалансування структури експорту товарів та послуг у розрізі країн-торгових партнерів регіону	4. Зростання частки металургії та зернових у експорті узалежнює регіон від кон'юнктури на світовому ринку сировини, що може мати
5. Диференціація структури експорту товарів за рахунок зростання частки високотехнологічних товарів та послуг шляхом збільшення у ній кількості видів послуг	
6. Залучення інвестиційного ресурсу та організація системної взаємодії учасників екосистеми залучення інвестицій.	

- Організаційне забезпечення залучення для роботи в області міжнародних консалтингових компаній, які займаються залученням інвестицій
7. **Завершення процесів дерегуляції, децентралізації**, реформування територіальної організації влади в Україні
  8. **Імплементация смарт-спеціалізації економіки регіону** (зокрема, у сфері виробництва: ендопротезів з молібденового і титанового складів; електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільчої та контрольної апаратури; проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв; машин і устаткування для сільського та лісового господарства; двигунів та запчастин до гвинтокрилів)
  9. **Розширення галузевої спеціалізації малого та середнього підприємництва**, чому сприятиме наявність значних внутрішніх резервів розвитку підприємництва
  10. **Формування кластерних ініціатив** на території області у сферах економічної діяльності, що продукують понад 5 % ВРП Запорізької області або характеризуються високим інноваційним потенціалом та кадровим ресурсом
  11. **Розвиток приморської туристично-рекреаційної інфраструктури**, зростання ролі азовського морського узбережжя у структурі внутрішнього туристичного ринку (що обумовлено анексією Криму). Розвиток агротуризму і створення зелених садів
  12. **Відновлення та розвиток інфраструктури зрошувального землеробства**, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції
  13. **Розвиток креативних індустрій в галузі культури** та участь закладів культури в світових культурологічних мережах, міжнародних проектах тощо
  14. **Підвищення інвестиційної привабливості України та покращення бізнес-клімату в регіоні**, що сприятиме зростанню ділової активності жінок та чоловіків, розширенню сектора малого та середнього підприємництва
  15. **Активізація використання механізму державно-приватного партнерства** для реалізації масштабних інфраструктурних проектів
- сильні впливи на економіку регіону
5. **Низькі позиції України в рейтингу ведення бізнесу** (Doing Business-2019) – 71 місце з-поміж 190 країн світу – можуть негативно вплинути на залучення інвестицій в економіку регіону
  6. **Відсутність комплексної імплементації усталених і прийнятних в міжнародній практиці стандартів у сфері інвестування** (організаційних, правових, інституційних, маркетингових тощо)
  7. **Поглиблення спеціалізації області на виробництві товарів з низькою доданою вартістю може призвести до низького рівня інвестування в інноваційні процеси та дослідницьку діяльність підприємств**. Потужні капітальні інвестиції (в т. ч. за рахунок бюджетного ресурсу) особливо актуальні для розвитку високо-технологічного машинобудування, яке виробляє 20 % продукції регіону
  8. **Низькі темпи розбудови вітчизняної транспортної мережі та інфраструктури, відсутність системних заходів щодо їх інтегрування в Транс'європейську опорну транспортну мережу (TEN-T)**.
  9. **Ухилення бізнесу та фізичних осіб від оподаткування, проблеми зі сплатою місцевих податків**
  10. **Погіршення макроекономічної/демографічної ситуації, подальша тінізація економіки України**
  11. **Низький рівень оплати праці в Україні в порівнянні з сусідніми країнами обумовить збільшення відтоку трудових кадрів** (включно з робочими спеціальностями) за кордон
  12. **Високий рівень монополізму транспортної та енергетичної сфер**
  13. **Екстенсивний розвиток сільського господарства**, зокрема моноспеціалізація на вирощуванні пшениці та кукурудзи
  14. **Зростання посухи, розвиток процесів опустелювання у степовій зоні, погіршення ґрунтового-меліоративного стану зрошуваних земель**

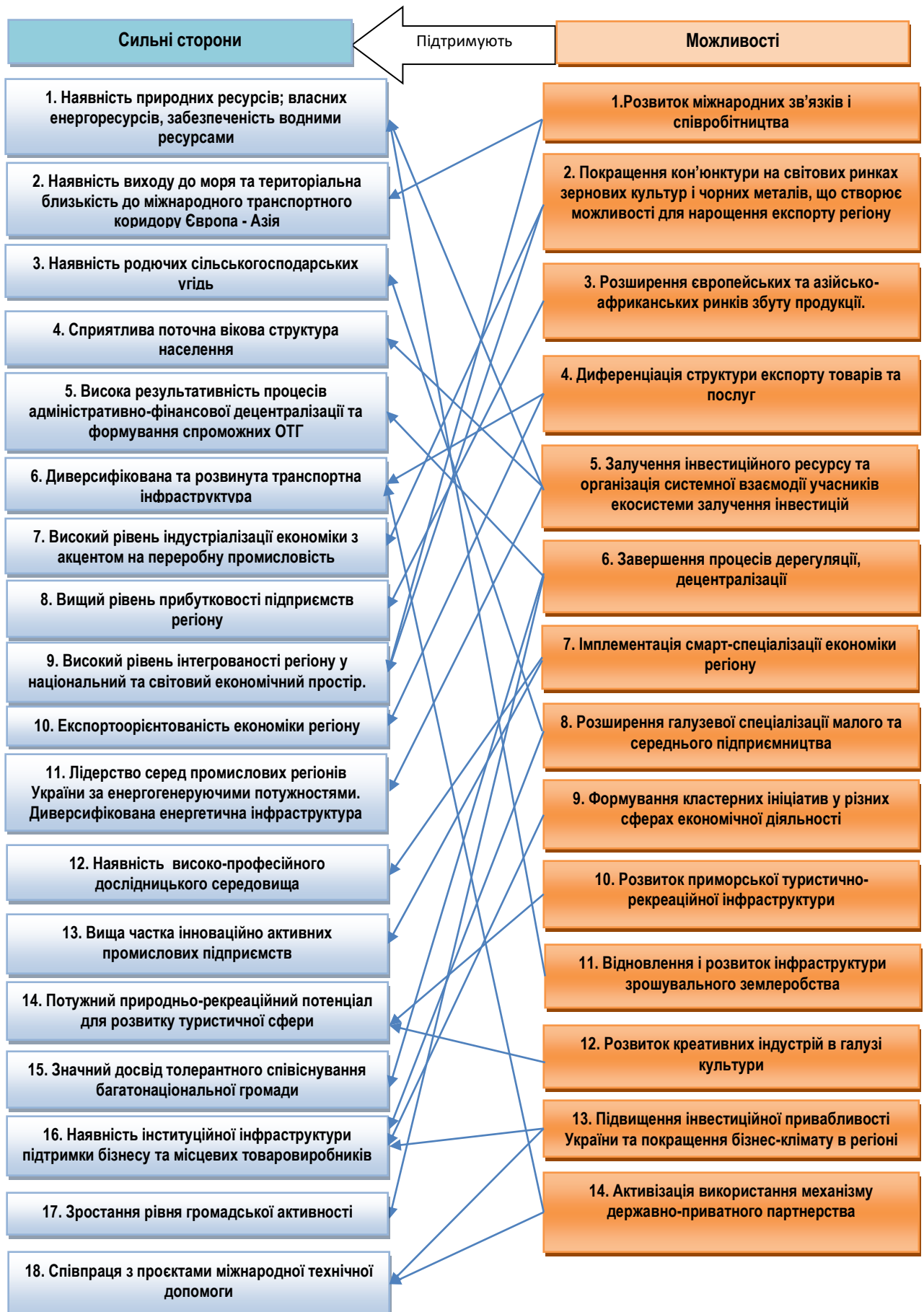
2. SWOT-матриця.

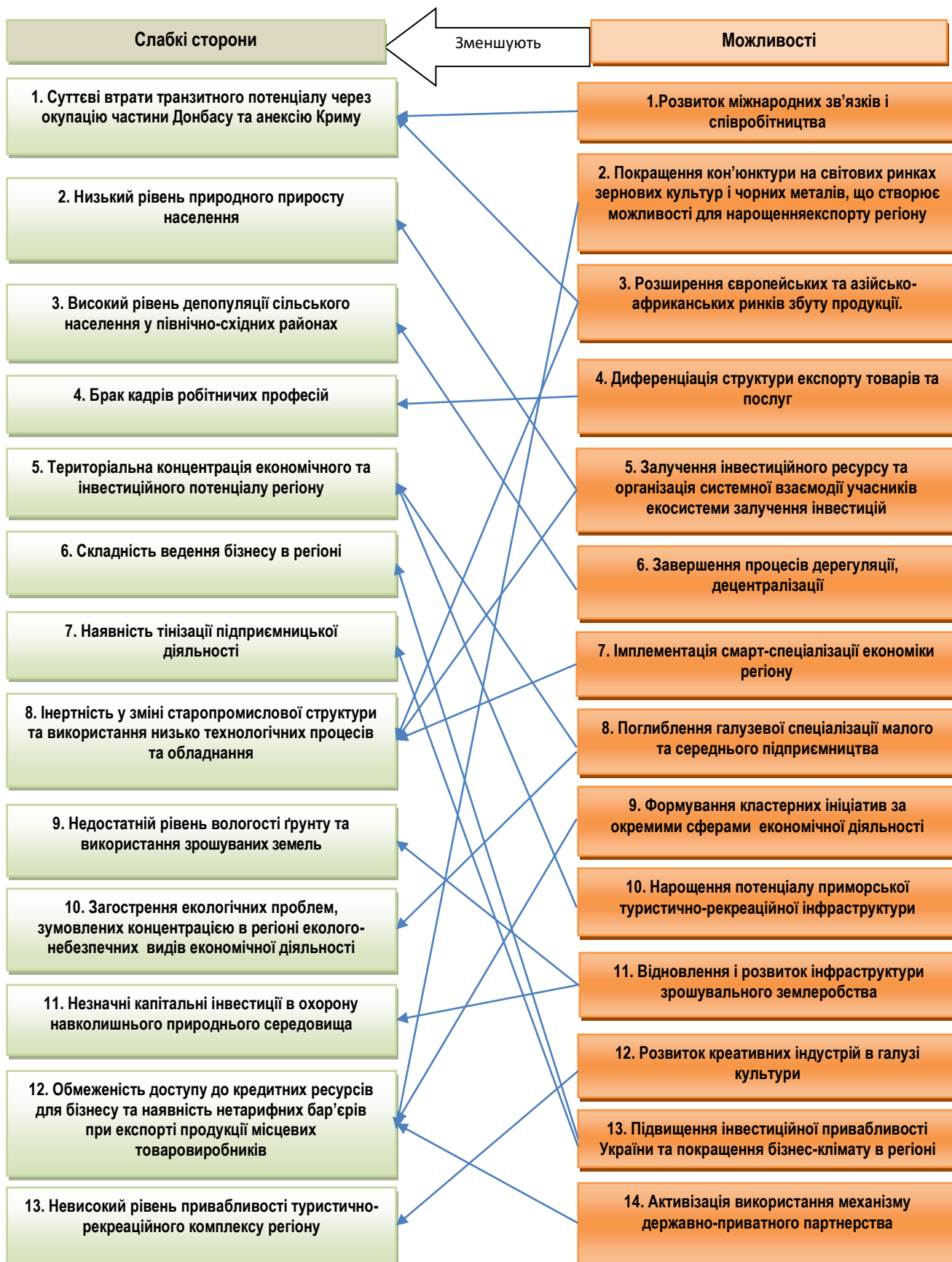
SWOT-матриця дозволяє виявити взаємозв'язки між «внутрішніми» (сильні та слабкі сторони) та «зовнішніми» (можливості та загрози)

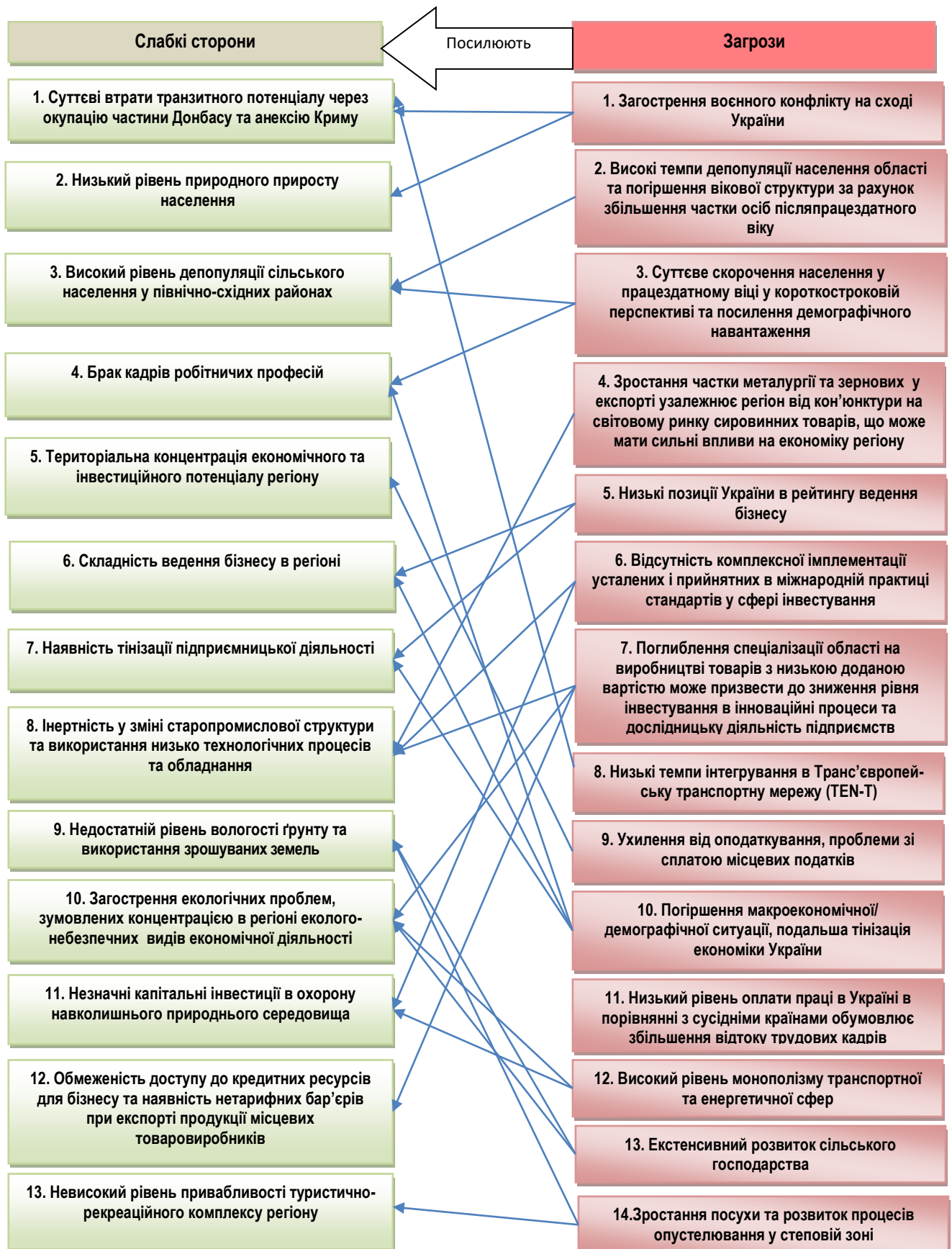

факторами, що мають стратегічне значення для Запорізької області. Саме ці взаємозв'язки дозволяють сформулювати порівняльні переваги, виклики й ризики, які є основою для стратегічного вибору – формулювання стратегічних та операційних цілей розвитку області на довгострокову перспективу.

3. Порівняльні переваги, виклики й ризики розвитку області.

1) Порівняльні переваги (визначені в результаті аналізу сильних сторін і можливостей).

Сильними сторонами Запорізької області є наявність природних ресурсів, зокрема забезпеченість енергоресурсами та водними ресурсами. Розвиток міжнародних зв'язків та співробітництва дозволить ефективно використати такі переваги як наявність виходу до моря, територіальна близькість до міжнародного транспортного коридору Європа – Азія, диверсифікована і розвинута транспортна інфраструктура.

Економіка регіону характеризується високим рівнем індустріалізації з акцентом на переробну промисловість. Запорізька область є лідером серед промислових регіонів України за енергогенеруючими потужностями. Водночас зберігається високий рівень диверсифікації. Ці сильні сторони підтримуватимуться такими можливостями, як залучення інвестиційного ресурсу та організація системної взаємодії учасників екосистеми залучення інвестицій, розширення галузевої спеціалізації малого та середнього підприємництва, імплементація смарт-спеціалізації економіки регіону.

Запорізький регіон має значний економічний та науково-технічний потенціал, розвинутий сектор високотехнологічної промисловості, мережу наукових та освітніх закладів, які є порівняльною перевагою в умовах глобального розвитку ІТ-сектору та залучення іноземних інвестицій у високотехнологічні галузі.

В області діють програми, спрямовані на забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків, що сприяє участі у міжнародних місіях експертної та технічної допомоги, для зміцнення політики та бюджетів, що забезпечують рівні права та можливості жінок та чоловіків, дівчат та хлопців у Запорізькому регіоні.

Область має значний потенціал для інтенсивного розвитку туристично-рекреаційної сфери, зокрема відпочинкового туризму у приморських районах, історичного та зеленого туризму. В умовах поглиблення децентралізації фінансового ресурсу та орієнтування на внутрішній потенціал громад розвиток туристичної сфери може слугувати джерелом доходів місцевих бюджетів та збільшення зайнятості в громадах.

Сільське господарство області є достатньо ефективне. Це може бути підтримано можливостями розширення європейських та азійсько-африканських ринків збуту продукції, покращення кон'юнктури на світових ринках зернових культур, відновлення інфраструктури зрошувального землеробства.

2) Виклики (визначені в результаті аналізу слабких сторін і можливостей).

Одним із найсуттєвіших викликів сучасного етапу розвитку господарської системи регіону є значні втрати транзитного потенціалу через окупацію частини Донбасу та анексію Криму. Нівелювання його негативних наслідків може бути забезпечене розширенням міжнародних зв'язків та ринків збуту продукції і послуг Запорізької області, зокрема за рахунок європейських та азійсько-африканських країн.

Підвищення інвестиційної привабливості України та покращення бізнес-клімату в регіоні сприятиме зростанню ділової активності, розширенню сектора малого та середнього підприємництва, дозволить знизити рівень тінізації підприємницької діяльності та стимулюватиме бізнес до використання високотехнологічних процесів та обладнання. Це, своєю чергою, розширить фінансові можливості підприємств здійснювати еколого-орієнтовані інвестиції та знизить гостроту екологічних проблем в регіоні.

Зростання привабливості туристично-рекреаційного комплексу області може бути забезпечене через розвиток креативних індустрій в регіоні та застосування механізмів публічно-приватного партнерства.

Децентралізація системи управління та розширення власних повноважень органів місцевого самоврядування дозволить підвищити фінансову спроможність територіальних громад, що призведе до покращення стану об'єктів соціальної інфраструктури та зменшення диспропорцій у розвитку територій та адміністративно-територіальних одиниць області. Результатом реалізації таких ініціатив може стати сповільнення темпів депопуляції сільського населення, зокрема у північно-східних районах області.

3) Ризики (визначені в результаті аналізу слабких сторін і загроз).

Поглиблення спеціалізації області на виробництві товарів з низькою доданою вартістю може призвести до зниження рівня інвестування в інноваційні процеси та дослідницьку діяльність підприємств. Водночас зростання частки металургії та зернових у експорті узалежнює регіон від кон'юнктури на світовому ринку сировинних товарів, що може мати сильні впливи на економіку регіону.

Негативні демографічні тенденції (скорочення населення, висока трудова міграція за кордон, підвищення демографічного навантаження, 10-річний розрив у очікуваній тривалості життя жінок та чоловіків) створюють ризик для подальшого «старіння» населення та поглиблення невідповідності між пропозицією і потребами регіонального ринку праці, зокрема, в частині браку кадрів робітничих професій.

Розширення ареалів депресивності окремих територій формує ризики зростання рівня безробіття та погіршення якості життя населення, посилення трудової міграції до територій з вищою економічною активністю.

Загострення військового конфлікту на сході України може призвести до збільшення кількості: жінок та чоловіків, які постраждали від конфлікту; внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, які потребуватимуть додаткової соціально-психологічної підтримки.

Невирішеність проблеми поводження з відходами та екологічних проблем, зумовлених концентрацією в регіоні еколого-небезпечних видів економічної діяльності, поширення локальних екологічних проблем (у т.ч. зростання посухи, опустелювання у степовій зоні, деградація земельних ресурсів) можуть бути загострені через інтенсивне природокористування та негативно відобразитись на туристично-рекреаційному комплексі регіону.

4. Обґрунтування вибору сценарію розвитку області.

При обґрунтування вибору сценарію області акцентовано увагу на таких аспектах, як:

- тенденції демографічних процесів в регіоні;
- потенційні напрямки розвитку економіки (зокрема, в контексті світових трендів);
- можливі моделі просторового розвитку області.

1) Демографічний прогноз.

Аналіз статистичних даних, які описують демографічні процеси у регіоні, а також ймовірні тенденції змін статевовікової структури, показників народжуваності, смертності та міграції населення дозволили здійснити сценарний демопрогноз Запорізької області до 2035 року (табл. 16).

Таблиця 16

Чисельність населення Запорізької області до 2035 року
за різними сценаріями розвитку демоподій

Варіант прогнозу	Кількість населення, тис. осіб				
	2017	2020	2025	2030	2035
оптимістичний	1739	1726	1716	1702	1694
середній (тенденційний)		1699	1633	1557	1483
песимістичний		1674	1556	1424	1291

Розрахунки показують, що за будь-яким варіантом прогнозу чисельність населення Запорізької області до 2035 року зменшиться. При цьому, якщо демографічні показники (сумарні коефіцієнти народжуваності, смертності, структура народжуваності, міграційні процеси) залишатимуться незмінними, то до 2035 року кількість населення зменшиться майже

на 250 тис осіб (середній варіант прогнозу). Якщо показники відтворення, смертності та міграції населення погіршаться, то кількість населення зменшиться майже на 450 тис осіб, а за оптимістичного варіанту розвитку подій – зменшиться на 45 тис осіб (рис. 32).

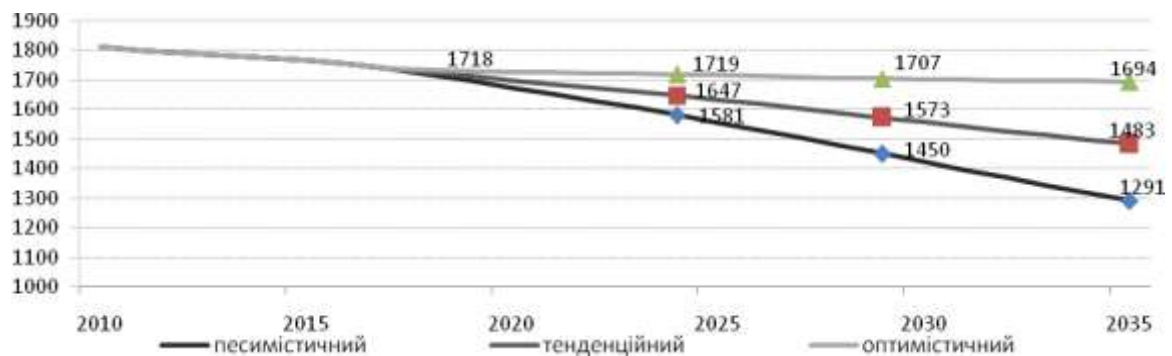

Рис. 32. Перспективна чисельність населення Запорізької області до 2035 року за різними сценаріями розвитку демографічних подій, тис осіб

При тривалому збереженні високих показників народжуваності і позитивного сальдо міграції, які закладені у оптимістичному варіанті розвитку демоподій, починаючи з 2030 року значення показника чисельності населення може стабілізуватись та почати зростати в наступні роки.

Привертають увагу ризики погіршення вікової структури населення: за будь-яким варіантом прогнозу істотно зросте частка осіб післяпрацевдатного віку. За оптимістичним варіантом прогнозу в 1,15 раза, середнім – в 1,2 раза, песимістичним – 1,35 раза (рис. 33). Частка дітей у загальній сукупності населення за середнім варіантом прогнозу в 2035 році порівняно з 2017 роком зменшиться на 17 %, за песимістичним – майже на 40%, тоді як за оптимістичним – може зрости на 8 % (рис. 35).

Рис. 33. Частка населення у післяпрацевдатному віці до 2035 року за різними сценаріями розвитку демографічних подій, %

Рис. 34. Частка населення у працездатному віці до 2035 року за різними сценаріями розвитку демографічних подій, %

Рис. 35. Частка населення у допрацездатному віці до 2035 року за різними сценаріями розвитку демографічних подій, %

Таким чином, за будь-якого сценарію демографічного прогнозу в найближчій перспективі Запорізьку область очікує зменшення кількості жителів та погіршення вікової структури населення в напрямку збільшення кількості осіб післяпрацездатного віку, зменшення кількості дітей дошкільного та шкільного віку, що безумовно має відобразитись на пріоритетах розвитку соціальної інфраструктури області. Крім цього, для області характерні досить високі темпи зниження кількості осіб працездатного віку, що може нести певну загрозу для розвитку економіки регіону.

2) Економічні тренди.

З 2017 року в економіці області спостерігаються позитивні зміни в динаміці розвитку (рис. 36 (а, б)), що значною мірою можна пояснити певною стабілізацією соціально-економічної ситуації в Україні загалом, а також покращенням із 2016 року кон'юнктури на світових ринках зернових культур і чорних металів, які становлять основу експорту Запорізької області. У 2017 році область збільшила обсяги експорту майже на 30 %, що стало

поштовхом для нарощення ВРП, виробництва промислової продукції, зростання капітальних інвестицій у регіоні.

Водночас висока залежність економіки області від кон'юнктури світового ринку створює ризики у перспективі, зокрема існує ймовірність зниження обсягів експорту зважаючи на прогнозування поступового падіння світових цін на сировинні матеріали (які включають ціни на сільськогосподарську сировину і чорні метали; рис. 36 (в)).

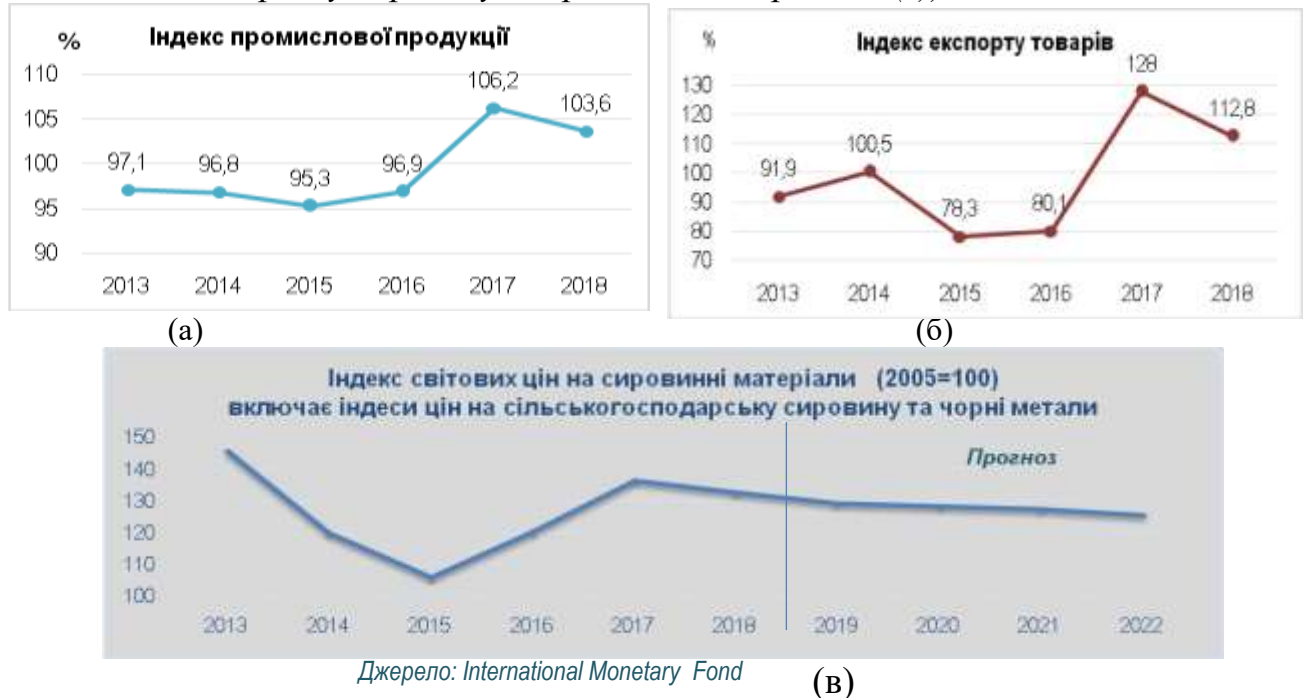

Рис. 36. Порівняння індексів виробництва промислової продукції (а) і експорту товарів (б) Запорізької області та трендів світових цін на сировинну продукцію (в)

Протягом наступного стратегічного періоду процеси, що вже відбуваються в економічно більш розвинених країнах (деагrarianізація, деіндустріалізація та зростання ролі сфери послуг), посилюватимуть свій вплив і на економіку регіону. Попередження дії ризиків, пов'язаних з означеними процесами, можливе через:

1) покращення підприємницького середовища в регіоні, що дозволить активізувати малий та середній бізнес у сфері промисловості та нівелювати негативні явища, пов'язані із втратами промислових підприємств-«гігантів», розосередити кваліфіковану робочу силу та зберегти потенціал розвитку промислового сектора регіону;

2) застосування принципів смарт-спеціалізації в регіоні, що сприятиме технологічній модернізації інноваційно активних видів економічної діяльності у промисловому секторі та створенню точок економічного зростання в окремих видах промисловості.

Така конкурентна перевага, як низькі витрати на оплату праці зайнятих, втратить своє значення. Старіння населення спричинить погіршення

співвідношення кількості зайнятих до безробітних. Це явище все більше поглинати бюджетні кошти, все більший потік яких доведеться спрямовувати на задоволення потреб пенсійного забезпечення та систем охорони здоров'я. Такі процеси суттєво обмежать можливості інвестування в економіку за рахунок бюджетних коштів.

Технологічний прогрес стане ключовим фактором підвищення продуктивності економіки. Отже, розвиток економіки Запорізької області прямо пов'язаний із збільшенням кількості підприємств та зайнятих у середньо- та високотехнологічних сферах.

Одним із найважливіших завдань, що забезпечує впровадження економіки 4.0 та розвиток інформаційного суспільства в наступне десятиліття, буде забезпечення відповідної швидкості передачі даних для потреб підприємств та населення. Отже, визначального значення набуває якість та доступність інформаційно-технологічної інфраструктури на території усієї області, а не лише у містах.

Щодо сільського господарства, то його розвиток ускладнюватиметься через процеси зміни клімату. Сільськогосподарські угіддя області розташовані в зоні недостатнього та нестійкого зволоження. Кожні 6-8 років із 10 оцінюються як сухі та посушливі. За останні 10 років на 7 % розширилась площа сухої та дуже сухої зони, що ускладнює умови розвитку сільського господарства в регіоні.

3) Гармонізація просторового розвитку.

Сучасний стан внутрішньорегіональних диспропорцій між окремими територіями і громадами Запорізької області є загрозливим для її подальшого розвитку. Збереження існуючих тенденцій призведе до подальшого посилення м. Запоріжжя та кількох міських центрів регіонального значення на тлі депопуляції, економічного та соціального занепаду решти територій регіону, особливо його північно-східних районів. Така диференціація не дозволить стати містам джерелом економічного зростання для навколишніх територій.

Отже, економічне зростання Запорізької області у стратегічній перспективі прямо залежить від імплементації сценарію подолання внутрішньорегіональних диспропорцій у рівні розвитку та конкурентоспроможності територій, а також вирівнювання економічних та соціальних умов функціонування та розвитку місцевих громад.

Напрямами стратегічного втручання стане, зокрема:

стимулювання економічної активності у проблемних та депресивних територіях;

ефективне використання смарт-спеціалізації для забезпечення конкурентоспроможності продукції промислових підприємств, розташованих головним чином у таких містах регіону, як: Мелітополь, Бердянськ тощо;

стимулювання розвитку відпочинкового туризму в приморських районах області;

підвищення якості адміністративних послуг у сільській місцевості, розбудова транспортної інфраструктури, а також мережі субрегіональних центрів досліджень та розробок.

IV. СТРАТЕГІЧНЕ БАЧЕННЯ І МІСІЯ

Стратегічне бачення

Запорізький край – історико-культурна столиця південно-східної України, регіон з безпечними умовами та високою якістю життя, сприятливим бізнес-середовищем та високо-технологічною економікою, конкурентоспроможною в національному та світовому просторі

Місія

Збереження та ефективне використання людського, економічного, історико-культурного, освітньо-наукового, природно-ресурсного, рекреаційно-туристичного потенціалу регіону для зростання якості життя мешканців, забезпечення гармонійного розвитку всіх громад регіону

V. СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ (ПРІОРИТЕТИ), ОПЕРАТИВНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ

Стратегічне бачення досягатиметься через досягнення стратегічних цілей, а обрані стратегічні цілі буде реалізовано через систему оперативних цілей.

Стратегічні цілі	Оперативні цілі	Завдання
Стратегічна ціль 1. Розвиток людського капіталу та підвищення якості життя населення	1.1. <i>Збереження та розвиток людського потенціалу</i>	1.1.1. Покращення стану здоров'я населення, у т.ч. шляхом підвищення доступності та ефективності медичного обслуговування з урахуванням потреб усіх груп населення 1.1.2. Забезпечення надання якісних освітніх послуг та рівного доступу до них упродовж всього життя. Розвиток інклюзивної освіти 1.1.3. Розвиток компетенцій та вмінь в контексті вимог ринку праці з урахуванням потреб усіх груп населення 1.1.4. Розвиток молодіжної політики, фізичної культури та спорту як активація людського резерву регіону
	1.2. <i>Створення умов для зростання добробуту, комфортного та безпечного проживання мешканців</i>	1.2.1. Забезпечення соціального захисту населення та гендерної рівності 1.2.2. Створення умов для включення людей з інвалідністю в активне життя (у т.ч. підвищення доступності публічних та

Стратегічні цілі	Оперативні цілі	Завдання
		інфраструктурних об'єктів) 1.2.3. Розбудова комунальної інфраструктури та благоустрій, оновлення житлового фонду (у т.ч. забезпечення населення якісною питною водою) 1.2.4. Покращення системи надання адміністративних послуг (зокрема із використанням сучасних інформаційних технологій) 1.2.5. Зміцнення громадської безпеки та забезпечення цивільного захисту населення
	1.3. <i>Забезпечення взаємодії органів влади, бізнесу, громади, особи</i>	1.3.1. Активізація діалогу між представниками бізнесу, органів влади, громадськості та їх залучення до процесів управління локальним та регіональним розвитком 1.3.2. Посилення інституційної спроможності організацій громадянського суспільства
Стратегічна ціль 2. Конкурентоспроможна економіка регіону (яка розвивається на засадах смарт-спеціалізації) у національному та глобальному просторі	2.1. <i>Індустріально-технологічний розвиток економіки на інноваційних засадах</i>	2.1.1. Підтримка видів економічної діяльності, які характеризуються високим інноваційним потенціалом та зростаючою віддачею (зокрема, у сфері виробництва: ендопротезів з молібденового і титанового складів; електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільчої та контрольної апаратури; проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв; машин і устаткування для сільського та лісового господарства; двигунів та запчастин до гвинтокрилів) 2.1.2. Розвиток альтернативної, відновлювальної енергетики 2.1.3. Розвиток ІТ-технологій та інновацій, сприяння їх впровадженню у виробничі процеси (у т.ч. просування технологій індустрії 4.0)
	2.2. <i>Розвиток бізнес-екосистеми регіону</i>	2.2.1. Розширення інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу, системи

Стратегічні цілі	Оперативні цілі	Завдання
		інституцій залучення та супроводу інвесторів (в т.ч. інформаційне забезпечення інвестиційних процесів, міжнародної взаємодії) 2.2.2. Диверсифікація внутрішніх та зовнішніх джерел, форм інвестування в економіку регіону 2.2.3. Розвиток організаційних (бізнес-організації, громадські об'єднання) та просторових форм інтеграції бізнесу (кластери, індустріальні, науково-технологічні парки, мережі, хаби) 2.2.4. Детінізація економіки. Забезпечення доступу суб'єктів малого та середнього підприємництва до фінансових, трудових, земельних ресурсів 2.2.5. Сприяння виходу суб'єктів бізнесу регіону на нові ринки
	2.3. <i>Нарощення туристично-рекреаційного потенціалу</i>	2.3.1. Розвиток сфери культури і мистецтва та збереження історико-культурної спадщини 2.3.2. Розвиток туристичної індустрії 2.3.3. Розвиток рекреаційно-курортної зони Приазов'я
	2.4. <i>Модернізація транспортно-логістичної інфраструктури в умовах зовнішніх викликів</i>	2.4.1. Нарощення потенціалу летовищ та портів (у т.ч. річкового судноплавства) 2.4.2. Інтеграція транспортної мережі та інфраструктури в Транс'європейську опорну транспортну мережу (TEN-T)
	3.1. <i>Стимулювання економічної активності територій регіону</i>	3.1.1. Подолання внутрішньо-регіональних диспропорцій, стимулювання ділової активності в малих містах та сільських поселеннях 3.1.2. Створення сприятливого середовища для розвитку підприємств місцевої промисловості
Стратегічна ціль 3. Гармонійний просторовий розвиток	3.2. <i>Підтримка перспективних видів аграрно-</i>	3.2.1. Впровадження технологій ресурсоефективного і чистого вирощування та

Стратегічні цілі	Оперативні цілі	Завдання
	<i>промислового виробництва</i>	виробництва продукції, в т.ч. сучасної системи зрошення 3.2.2. Впровадження європейських практик організації виробництва, зберігання та збуту продукції
	<i>3.3. Інфраструктурне забезпечення просторового розвитку</i>	3.3.1. Поліпшення стану дорожньо-транспортної інфраструктури та транспортного сполучення територій 3.3.2. Створення елементів інформаційно-комунікаційної, інноваційної інфраструктури розвитку громад 3.3.3. Підвищення ефективності просторового планування в регіоні
Стратегічна ціль 4. Екологічна безпека та збереження природних ресурсів	<i>4.1. Охорона та раціональне використання водних ресурсів та зниження негативного впливу на атмосферу</i>	4.1.1. Зменшення скиду в природні водні об'єкти неочищених і недостатньо очищених стічних вод 4.1.2. Зменшення забруднення атмосферного повітря через впровадження інноваційних проєктів з використання альтернативних джерел енергії
	<i>4.2. Розв'язання проблеми негативного впливу відходів на довкілля та здоров'я населення</i>	4.2.1. Забезпечення сталої інфраструктури управління відходами 4.2.2. Розвиток нових потужностей з переробки та утилізації відходів
	<i>4.3. Збереження біологічного та відновлення ландшафтного розмаїття області</i>	4.3.1. Створення нових та розширення існуючих територій та об'єктів природно-заповідного фонду
	<i>4.4. Екологічний моніторинг та інформування</i>	4.4.1. Організація та впровадження відкритої системи моніторингу довкілля, зокрема атмосферного повітря, вод, ґрунтів 4.4.2. Впровадження системи інформування населення про стан довкілля

1. Стратегічна ціль 1. Розвиток людського капіталу та підвищення якості життя населення.

Відповідно до принципу людиноцентричності, закладеного в Стратегії, пріоритетним напрямом розвитку регіону в соціальному вимірі буде розвиток людського капіталу та підвищення якості життя мешканців Запорізької області.

У сучасних умовах саме накопичений у регіоні людський капітал може стати драйвером розбудови економіки на інноваційних засадах. Натомість низька якість життя, нерозвиненість суспільних інститутів обумовляють загострення таких проблем як зниження рівня людського розвитку і, відповідно, подальшого послаблення конкурентоспроможності регіону, погіршення вікової структури населення внаслідок зростання кількості населення похилого віку і скорочення молодшого, погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням, зростання трудової міграції, погіршення здоров'я громадян та зниження якості освіти, що призведе до браку кваліфікованого людського капіталу у всіх сферах економічної системи регіону.

Саме тому система цілей і завдань у цій сфері охоплює діяльність у різних сферах соціально-економічного життя мешканців області, серед яких: забезпечення рівних прав та гендерної рівності, забезпечення доступності та якості послуг охорони здоров'я, якісної освіти, соціальних послуг, популяризація здорового способу життя, розвиток регіонального ринку праці, розбудова комунальної інфраструктури та зміцнення громадянської безпеки.

Визначальним чинником розвитку регіону у перспективі стане інтегрованість мешканців у процеси прийняття рішень щодо розвитку їх територіальних громад та регіону загалом, що вимагає активізації діалогу між представниками бізнесу, органів влади, громадськості.

Стратегічна ціль 1. РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ		
Оперативна ціль 1.1	Оперативна ціль 1.2	Оперативна ціль 1.3
Збереження та розвиток людського потенціалу	Створення умов для зростання добробуту, комфортного та безпечного проживання мешканців	Забезпечення розвитку регіону, бізнесу, громади, особи

Оперативна ціль 1.1. Збереження та розвиток людського потенціалу.

Людський потенціал регіону – це накопичений населенням регіону запас фізичного і морального здоров'я, загальнокультурної та професійної

компетентності, творчої, підприємницької та громадянської активності, що реалізуються в різноманітних сферах життєдіяльності.

Зважаючи на основні проблеми, які стримують ефективний розвиток людського потенціалу в області, основними напрямками спрямування спільних зусиль у найближчій перспективі повинні стати:

покращення стану здоров'я населення, у т.ч. шляхом підвищення доступності та ефективності медичного обслуговування з урахуванням потреб усіх груп населення. Здоров'я є важливою цінністю з точки зору добробуту населення територіальних громад та суспільства в цілому. Здорові мешканці регіону – це також передумова економічної продуктивності і процвітання. Тільки здорова людина може повністю реалізувати свій економічний потенціал. Слідуючи сучасним принципам формування здорового регіону, в Запорізькій області (поряд із модернізацією медичної інфраструктури та підвищенням якості медичних послуг) першочерговими мають стати заходи щодо профілактики, виявлення на ранніх стадіях та лікування найбільш поширених в регіоні соціально небезпечних хвороб, охорони материнства та дитинства, а також активна популяризація здорового способу життя;

забезпечення надання якісних освітніх послуг та рівного доступу до них, розвиток інклюзивної освіти. Запорізька область володіє високим науково-освітнім потенціалом, розвиненою мережею закладів середньої, професійно-технічної та вищої освіти, із належним кадровим забезпеченням. Тобто регіон має передумови для створення конкурентоспроможного науково-освітнього кластера із спеціалізацією на підготовці висококваліфікованих фахівців інженерних спеціальностей. При цьому якість освітніх послуг в регіоні повинна розглядатись одночасно і як передумова формування освіченого, активного, креативного члена суспільства в майбутньому, і як фактор стримання міграції молоді за межі регіону в пошуках кращої підготовки;

розвиток компетенцій та вмінь в контексті вимог ринку праці з урахуванням потреб усіх груп населення. Розбудова інноваційної та високоіндустріалізованої економіки регіону вимагає підготовки висококваліфікованих фахівців. При цьому акцент необхідно робити на імплементації засад освіти впродовж життя та освіти «срібного віку». Останнє особливо актуальне з огляду на старіння населення області та необхідність підвищення соціальної та економічної активності людей передпенсійного та пенсійного віку;

активна молодіжна політика. Молодь – носій великого інтелектуального потенціалу, нових і новітніх знань, життєва сила суспільства, провідник і прискорювач впровадження в практику нових ідей та ініціатив. Соціальне становище молоді, як однієї з найбільш уразливої категорії населення (характеризується наявністю амбіцій, завищених

очікувань, пошуком власного шляху і прагнення до самореалізації) є показником успішності громади і Запорізького регіону загалом;

розвиток фізичної культури та спорту як активація людського резерву регіону. Фізична культура і спорт є важливою складовою гармонійного виховання дітей і підлітків, учнівської та студентської молоді, відіграє значну роль у зміцненні здоров'я мешканців, фізичної та розумової працездатності, забезпеченні активної життєдіяльності впродовж усього життя. Адже систематичні заняття фізичною культурою дозволяють зберегти і примножити фізіологічні та функціональні резерви людини, а відповідно, забезпечити високий рівень її здоров'я і працездатності, підвищити активне творче довголіття та тривалість життя.

Створення в регіоні відповідних умов для реалізації людського потенціалу в кожній із зазначених сфер дозволить ефективно вирішувати поточні та стратегічні завдання регіонального розвитку.

Очікувані результати:

трансформація системи охорони здоров'я, що забезпечить якісну, ефективну, доступну медичну допомогу всім верствам населення;

зростання середньої тривалості життя, зокрема за рахунок зниження темпів розповсюдження та смертності від ускладнень серцево-судинних, судинно-мозкових захворювань, онкологічних та соціально-небезпечних хвороб;

зниження показників перинатальної, немовлячої та дитячої смертності, відсутність материнської смертності;

покращення демографічної структури населення;

модернізація освітньої інфраструктури, підвищення якості освіти регіоні;

впровадження форм інклюзивної освіти;

удосконалення системи професійно-технічної освіти відповідно до вимог ринку праці в регіоні;

подолання дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили на ринку праці області;

зростання рівня зайнятості населення (зокрема, серед молоді) та рівня доходів;

розвиток освіти «срібного віку» задля забезпечення освітніх та інформаційно-комунікаційних потреб людей похилого віку;

популяризація здорового способу життя серед населення області;

збереження та розширення інфраструктури та кадрового потенціалу у сфері фізкультури та спорту;

зростання громадської активності та патріотизму молоді, розширення можливостей для її інтелектуального та творчого розвитку.

Індикатори:

середня тривалість життя чоловіків та жінок, років;

кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань за класами хвороб (новоутворення; хвороби органів дихання), на 100 тис. населення, одиниць;

показник малюкової смертності, ‰;

забезпеченість населення лікарями всіх спеціальностей (на 10 тис. наявного населення), лікарів;

укомплектованість закладів охорони здоров'я в сільській місцевості лікарями, які надають первинну медичну допомогу, %;

частка випускників закладів загальної середньої освіти, які отримали за результатами зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та математики 160 балів і вище, у загальній кількості учнів, що проходили тестування з цих предметів, %;

частка учнів, які забезпечені довозенням до місця навчання, серед тих, які його потребують, %

кількість персональних комп'ютерів на 100 учнів, одиниць;

кількість дітей, охоплених інклюзивним навчанням, осіб;

наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн;

середня заробітна плата, грн;

рівень зайнятості населення віком 15-70 років (за методологією МОП), %;

кількість охоплених осіб шляхом профорієнтаційної роботи;

кількість побудованих (реконструйованих) об'єктів для заняття фізичною культурою на спортом, одиниць;

кількість консультативно-дорадчих органів молодіжних рад у містах, районах та об'єднаних територіальних громадах, одиниць;

кількість створених молодіжних центрів/платформ/хабів, одиниць.

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
1.1.1. Покращення стану здоров'я населення, у т.ч. шляхом підвищення доступності та ефективності медичного обслуговування з урахуванням потреб усіх груп населення	оптимізація та модернізація закладів охорони здоров'я, що надають медичну допомогу (у т.ч. матеріально-технічне забезпечення, впровадження електронних та телемедичних сервісів, оптимізація покриття мережею Інтернет тощо); розширення та розвиток спеціалізованих та високоспеціалізованих медичних послуг, покращення якості їх надання; забезпечення екстреної медичної допомоги автотранспортом та кваліфікованими кадрами; охорона материнства та дитинства (у т.ч. створення відповідних перинатальних центрів); розвиток паліативної допомоги; забезпечення пільгових контингентів лікарськими засобами та технічними засобами, згідно чинного законодавства; реалізація заходів щодо профілактики, виявлення на ранніх стадіях та лікування найбільш поширених в регіоні і соціально небезпечних хвороб;

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
	<p>проведення інформаційно-оздоровчих заходів спільно із закладами охорони здоров'я, освіти, органів місцевої влади, засобами масової інформації та громадськими організаціями щодо популяризації здорового способу життя;</p> <p>підвищення рівня кваліфікації медичних працівників;</p> <p>забезпечення молодих спеціалістів належним соціальним захистом та житлом</p>
1.1.2. Забезпечення надання якісних освітніх послуг та рівного доступу до них упродовж всього життя. Розвиток інклюзивної освіти	<p>оптимізація (з урахуванням демографічних, економічних і соціальних перспектив) та модернізація мережі закладів освіти;</p> <p>вдосконалення функціонування опорних шкіл, створення єдиного освітнього простору в межах освітнього округу;</p> <p>діджиталізація освіти, її матеріально-технічне та фахове забезпечення;</p> <p>розвиток мережі закладів позашкільної освіти для забезпечення рівного доступу дітей з урахуванням їх особистісних потреб;</p> <p>впровадження форм інклюзивної освіти;</p> <p>забезпечення організованим та безпечним довозенням учнів і педагогічних працівників до місць навчання та роботи, придбання шкільних автобусів</p>
1.1.3. Розвиток компетенцій та вмінь в контексті вимог ринку праці з урахуванням потреб усіх груп населення	<p>оновлення матеріально-технічної бази закладів професійної (професійно-технічної) освіти;</p> <p>оптимізація мережі закладів професійної (професійно-технічної) освіти шляхом створення багатопрофільних регіональних центрів;</p> <p>створення на базі професійних закладів освіти навчально-практичних центрів із пріоритетних для регіону професій;</p> <p>створення на базі окремих закладів професійної (професійно-технічної) освіти центрів професійної досконалості для працівників будь-якого віку;</p> <p>заходи щодо популяризації та підвищення престижності професійних робітничих професій, формування позитивного іміджу закладів професійної (професійно-технічної) освіти;</p> <p>створення центрів профорієнтації для сільської учнівської молоді;</p> <p>залучення потенційних роботодавців до участі у підготовці кваліфікованих робітників шляхом розвитку дуальної форми освіти;</p> <p>створення освітньо-виробничої комунікативної платформи;</p> <p>реалізація навчальних програм для осіб передпенсійного та пенсійного віку, спрямованих на підвищення соціальної та економічної активності</p>
1.1.4. Розвиток молодіжної політики, фізичної культури та спорту як активація людського резерву регіону	<p>будівництво нових капітальних спортивних об'єктів;</p> <p>будівництво нових і реконструкція наявних спортивних майданчиків для масового використання;</p> <p>капітальний ремонт, реконструкція і оснащення наявних спортивних споруд; розширення мережі спортивних шкіл, клубів, секцій, фізкультурно-оздоровчих груп;</p>

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
	розвиток і системна робота з обдарованою і талановитою молоддю; проведення масових фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів для усіх категорій населення; проведення інформаційно-оздоровчих заходів щодо популяризації активного способу життя, формування відповідального ставлення до власного здоров'я

Оперативна ціль 1.2. Створення умов для зростання добробуту, комфортного та безпечного проживання мешканців.

Запорізька область – один з найбільш економічно розвинутих регіонів України. Однак економічне багатство не стало запорукою забезпечення високої якості життя мешканців та їх добробуту. Стратегія ставить перед собою важливу для всіх людей ціль – створити в регіоні комфортні та безпечні умови проживання для його мешканців. Одним із основних критеріїв ефективності розвитку регіону має стати забезпечення комфортного, безпечного середовища життєдіяльності для людей на всій території регіону, незалежно від розташування місцевості. Громадяни мешкають у конкретних містах, селищах і селах, де повсякденно мають вирішуватись проблеми життєзабезпечення.

Комфортне і безпечне середовище життєдіяльності, яке визначається рівнем захищеності життєво важливих інтересів особи, є запорукою уникнення міграційних настроїв у громаді та ексклюзії окремих груп населення, активного включення мешканців в соціально-економічні відносини в регіоні, що забезпечить стале зростання кожної окремої громади та регіону загалом.

Поряд з цим, зростання рівня добробуту мешканців Запорізької області, забезпечення комфорту та безпеки їх проживання вимагає подолання низки ризиків, пов'язаних із:

недостатньою ефективністю системи соціального захисту та низьким рівнем охоплення соціальними послугами осіб, які їх потребують, відсутністю превентивних механізмів щодо попередження основних ризиків у сфері соціального захисту та поглиблення проблем бідності населення;

наявністю проблем з доступом осіб з інвалідністю до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів – до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту;

недостатньою забезпеченістю населення області якісними житлово-комунальними послугами (близько 90 % території регіону має недостатнє забезпечення водними ресурсами; рівень забезпеченості житлових будівель у

сільських поселеннях природнім газом – 42,4 % при середньодержавному значенні – 53,8 %);

нижчою забезпеченістю житловим фондом, зокрема якісним, сільського населення, що є одним із чинників вищих темпів скорочення чисельності населення на сільських територіях;

необхідністю розширення спектру послуг, що надаються через Центри надання адміністративних послуг, підвищенням територіальної доступності таких послуг;

необхідністю: зменшення кількості дітей та сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, наповненості інтернатних закладів дітьми; забезпечення належних умов для виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у сімейному чи наближеному до сімейного оточення;

низьким рівнем просвітницької діяльності з питань гендерної рівності у всіх сферах життя.

Окреслені проблеми особливо актуалізувались для Запорізької області з огляду на її територіальну близькість до зони збройного конфлікту з Російською Федерацією на сході країни, що обумовлює наявність значної кількості внутрішньо переміщених осіб, які, як правило, потребують соціального захисту, забезпечення житлом, працевлаштування, користуються послугами соціальної інфраструктури регіону тощо, а також числа учасників військових дій та членів їх сімей, які потребують медикосоціального супроводу.

Очікувані результати:

розширення та надання спектру соціальних послуг, впровадження новітніх технологій та інноваційних моделей соціальної роботи;

розвиток інфраструктури соціального захисту;

підвищення рівня доступності публічних та інфраструктурних об'єктів для людей з особливими потребами;

модернізація водопровідно-каналізаційного господарства, підвищення ефективності та надійності його функціонування

підвищення забезпеченості населення регіону газопостачанням та якісною питною водою;

оновлення житлового фонду регіону;

підвищення якості та доступності адміністративних послуг для мешканців регіону;

максимальне забезпечення дітей, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки;

формування гендерної культури та подолання гендерних норм та стереотипів у суспільстві;

викорінення дискримінації за ознакою статі у всіх сферах, включаючи домашнє насильство та гендерно-зумовлене насильство, надання допомоги та захисту постраждалим особам;

модернізація системи цивільного захисту та посилення громадської безпеки в регіоні

Індикатори:

рівень охоплення соціальними послугами (*співвідношення кількості отримувачів до кількості потребуючих*), %;

кількість об'єктів, обладнаних спеціальними та допоміжними засобами для осіб з інвалідністю, одиниць;

рівень охоплення централізованим питним водопостачанням населення та централізованим водовідведенням, %;

частка ветхих та аварійних водопровідних мереж, каналізаційних мереж, %;

рівень забезпеченості житлових будівель у сільських поселеннях природнім газом, %;

обсяг прийнятого в експлуатацію житла у розрахунку на 10 тис. осіб населення, м² загальної площі;

рівень впровадження Єдиної технології прийому громадян, %;

частка адміністративних послуг в електронному вигляді, %;

частка населення та суб'єктів господарювання як користувачів адміністративних послуг в електронному вигляді, %;

охоплення ОТГ Інформаційною інтегрованою системою «Соціальна громада», %;

кількість дітей, які виховуються з закладах інституційного догляду, осіб;

частка молоді, охопленої кампаніями щодо зниження гендерних стереотипів і зниження толерантності до гендерно-зумовленого насильства, %;

кількість спеціалізованих установ та ліжко-місць, де надаються послуги для осіб, які постраждали від насильства та/або насильства за ознакою статі, одиниць.

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
1.2.1. Забезпечення соціального захисту населення та гендерної рівності	розвиток сучасних інструментів надання соціальних послуг; оптимізація та модернізація матеріально-технічної бази установ та закладів соціального захисту; підтримка сімейних форм виховання; реалізація заходів з подолання гендерних стереотипів; запобігання та протидія домашньому насильству;
1.2.2. Створення умов для включення людей з інвалідністю в активне життя (у т.ч.	обладнання спеціальними і допоміжними засобами у населених пунктах існуючих об'єктів житлово-комунального та громадського призначення, транспортної інфраструктури, вулично-дорожньої мережі та елементів благоустрою населених

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
підвищення доступності публічних та інфраструктурних об'єктів)	пунктів, що не пристосовані для осіб з інвалідністю; збільшення парку транспортних засобів громадського користування з урахуванням потреб осіб з інвалідністю; забезпечення умов для організованого та безпечного підвозу учнів з інвалідністю до місць навчання та проживання
1.2.3. Розбудова комунальної інфраструктури та благоустрій, оновлення житлового фонду (у т.ч. забезпечення населення якісною питною водою)	розвиток водопровідно-каналізаційного господарства, підвищення ефективності та надійності його функціонування; захист джерел питного водопостачання від шкідливого впливу суб'єктів господарювання та об'єктів, що створюють залучення підприємств загрозу забрудненню вод; розвиток мереж газопостачання населених пунктів області; оновлення житлового фонду регіону; утворення нових та реконструкція існуючих зелених зон (парків, скверів тощо) в населених пунктах
1.2.4. Покращення системи надання адміністративних послуг (зокрема із використанням сучасних інформаційних технологій)	розбудова мережі Центрів надання адміністративних послуг у Запорізькій області через створення їх територіальних підрозділів; розширення спектру послуг, що надаються через Центри надання адміністративних послуг, та підвищення ефективності їх діяльності; впровадження системи надання електронних адміністративних послуг у Запорізькій області
1.2.5. Зміцнення громадської безпеки та забезпечення цивільного захисту населення	модернізація системи центрального оповіщення про загрозу виникнення надзвичайних ситуацій; створення підрозділів муніципальної варти та забезпечення її функціонування

Оперативна ціль 1.3. Забезпечення взаємодії органів влади, бізнесу, громади, особи.

Визначальною особливістю процесів розробки та реалізації Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року є високий рівень інклюзивності. Інклюзивність стратегічного управління регіональним розвитком передбачає максимальне залучення до вирішення проблем розвитку регіону чи громади усіх верств та груп населення, посилення взаємодії органів влади, місцевого самоврядування, бізнесу, громадських організацій в процесі визначення пріоритетів та імплементації розробленої Стратегії. Інклюзивний розвиток регіону акцентує на тому, що кожен суб'єкт економіки є важливим, унікальним, цінним для суспільства.

Використання такого підходу дозволить:

максимально повно використати соціально-економічний потенціал усіх суб'єктів економіки регіону для досягнення обраних стратегічних цілей;

активізувати процес створення та розвитку інституцій громадянського суспільства (громадських організацій, професійних спілок, органів

самоорганізації населення тощо), посилення громадського контролю за функціонуванням органів управління та підприємницьких структур;

налагодження відкритого діалогу органів влади із бізнесом, громадськими організаціями підприємців, який забезпечується діяльністю обласної координаційної ради з питань розвитку підприємництва та Запорізької регіональної ради підприємців;

сформувати передумови для підвищення якості підприємницького середовища регіону та детінізації економіки, забезпечення ефективності діяльності інфраструктури підтримки підприємництва;

підвищити зацікавленість усіх сторін – органів влади, місцевого самоврядування, бізнесу, громадських організацій – у результативності регіонального розвитку.

Очікувані результати:

стимулювання громадської активності;

сприяння формуванню партнерських відносин органів влади, місцевих рад, бізнесу та громадян у вирішенні питань регіонального та місцевого значення;

удосконалення процедур та усталення практики участі громадськості у формуванні і реалізації регіональної політики;

здійснення громадського контролю за діяльністю органів публічної влади та підприємницьких структур;

делегування інститутам громадянського суспільства окремих повноважень щодо реалізації заходів регіональної політики та надання соціальних послуг (соціальне замовлення).

Індикатори:

кількість консультативно-дорадчих органів, створених при органах регіональної влади, одиниць;

кількість консультацій з громадськістю щодо головних питань гуманітарної, соціально-економічної політики та екологічних питань, одиниць.

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
1.3.1. Активізація діалогу між представниками бізнесу, органів влади, громадськості	впровадження ефективних майданчиків для діалогу між представниками бізнесу, влади та громади; залучення представників бізнесу до реалізації місцевих програм, проєктів
1.3.2. Посилення інституційної спроможності організацій громадянського суспільства	впровадження кращих практик управління в організаціях громадянського суспільства; підвищення кваліфікації і розвиток професійних компетенцій представників організацій громадянського суспільства; розробка, розширення і впровадження нових форм

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
	залучення громадськості до процесу формування і реалізації регіональної політики (наприклад, громадський бюджет)

2. Стратегічна ціль 2. Конкурентоспроможна економіка регіону(яка розвивається на засадах смарт-спеціалізації) у національному та глобальному просторі.

Стратегічний пріоритет розвитку економіки Запорізької області до 2027 року на засадах конкурентоспроможності в національному та глобальному просторі є одним з найважливіших напрямів проривного суспільного розвитку регіону, адже найперше визначає можливості оптимізації структури економіки, промислового виробництва та розвитку області на основі смарт-спеціалізації, підвищення експортного потенціалу ключових секторів економіки, модернізації та переоснащення техніко-технологічної бази промислового виробництва, розвитку наукомістких, енерго- та екологоефективних і високотехнологічних промислових виробництв із зростаючою економічною і соціальною віддачею, а у підсумку – розширення ринків збуту для вітчизняної продукції.

Смарт-спеціалізація полягає у виявленні та реалізації унікального для кожного регіону потенціалу економічного розвитку, заснованого на його специфічних конкурентних перевагах. Обґрунтована смарт-спеціалізація регіону здатна достатньо швидко активізувати якісні структурні економічні трансформації та підвищити конкурентоспроможність економіки регіону у національному та глобальному просторі. Окрім цього, імплементація принципів смарт-спеціалізації при виборі пріоритетних сфер економічної діяльності в регіоні відкриває можливості залучення коштів європейських структурних та інвестиційних фондів для стимулювання розвитку обраних сфер.

Стратегія смарт-спеціалізації є актуальною для досягнення сталого зростання, сприяючи переходу до ресурсозберігаючої економіки, створюючи конкурентні переваги на внутрішніх та зовнішніх ринках; підтримуючи структурні зміни, пропонуючи нові та кращі робочі місця та соціальні інновації. Смарт-спеціалізація дає можливість розблокувати регіональний потенціал для структурних і технологічних змін, а також промислової модернізації на інноваційних засадах.

Досягнення стратегічної цілі передбачається через реалізацію чотирьох оперативних цілей:

Стратегічна ціль 2. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНА ЕКОНОМІКА РЕГІОНУ (ЯКА РОЗВИВАЄТЬСЯ НА ЗАСАДАХ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ) У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ			
Оперативна ціль 2.1.	Оперативна ціль 2.2.	Оперативна ціль 2.3.	Оперативна ціль 2.4.
Індустріально-технологічний розвиток економіки на інноваційних засадах	Розвиток бізнес-екосистеми регіону	Нарощення туристично-рекреаційного потенціалу	Модернізація транспортно-логістичної інфраструктури в умовах зовнішніх викликів

Оперативна ціль 2.1. Індустріально-технологічний розвиток економіки на інноваційних засадах.

Запорізька область є одним з найбільш розвинених промислових регіонів України із високим виробничим та експортним потенціалом. За обсягом реалізованої промислової продукції регіон у 2018 році посідає третє місце в Україні (після Дніпропетровської та Донецької областей). Частка промисловості Запорізької області у 2018 році склала 8,4 % у загальних обсягах реалізованої продукції промисловості України.

Структура промисловості Запорізької області є висококонцентрованою, близько 40 % у ній припадає на металургію та понад 21 % на постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. Такий сегмент, як машинобудування (майже 13 %) (за умови вибору інноваційного вектору розвитку!) у перспективі дозволить набути статусу високотехнологічного смарт-регіону та отримати міжгалузевий мультиплікативний ефект.

Попри позитивні акценти на переробну промисловість для промисловості Запорізького регіону існують значні ризики в частині консервування старопромислової структури низькотехнологічних укладів, тобто нарощення виробництва ресурсо- та енергоємної продукції з низьким ступенем переробки. Зміна зазначених тенденцій вимагає перегляду промислової політики держави і регіону та стимулювання високотехнологічних індустрій, які базуються на потужному інвестиційному, технологічному та інноваційному ресурсі.

Оцінюючи науково-дослідний та інноваційний потенціал області в розрізі видів та підвидів економічної діяльності, а також враховуючи розвиненість необхідної інфраструктури, потенціал суміжних галузей, інвестиційну привабливість тощо, основу для смарт-спеціалізації регіону у перспективі можуть сформувати такі види економічної діяльності: виробництво ендопротезів з молібденового і титанового складів; виробництво електрообладнання (електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільчої та контрольної апаратури; виробництво проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв); виробництво машин і устаткування

для сільського та лісового господарства; виробництво двигунів та запчастин до гвинтокрилів;

У цьому напрямку індустріально-технологічний розвиток економіки регіону можливий завдяки підтримці видів економічної діяльності, які характеризуються високим інноваційним потенціалом та зростаючою віддачею (високою доданою вартістю), збільшенню і диверсифікації високотехнологічного експорту, формуванню регіональної інноваційної системи (наука – освіта – бізнес), сприянню реалізації проєктів у сфері екологічно безпечних та енергоефективних технологій.

На сьогодні в області однією з найбільших проблем є необхідність зменшення рівня енергоємності виробництва на основі реалізації енергозберігаючої моделі розвитку промисловості, що передбачає розширення використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії, диверсифікацію енергопостачання, а також формування ефективної структури енергогенеруючих потужностей у промисловому виробництві. Тобто, економіка регіону потребує оновлення на базі створення високоефективних високотехнологічних та наукомістких промислових підприємств, продукція яких буде конкурентоздатною як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

В області працюють підприємства традиційної генерації, які сумарно виробляють електроенергії майже 30 % від загального виробництва електричної енергії України. Крім того, одним з найважливіших перспективних напрямів розвитку Запорізької області є реалізація проєктів з використанням відновлюваних джерел енергії, зокрема, перспективними для будівництва вітроустановок є райони Приазовський, Приморський, Мелітопольський, Бердянський та Якимівський; також реалізуються проєкти будівництва сонячних електростанцій. Розвиток сфери відновлюваної енергетики визначений пріоритетним для держави – Енергетична Стратегія України до 2030 року.

Очікувані результати:

розвиток видів економічної діяльності, які визначені смарт-спеціалізацією регіону;

модернізація виробничих потужностей промислових підприємств, створення нових потенційно прибуткових, наукомістких та високотехнологічних промислових виробництв;

оптимізація структури промислового виробництва на базі розвитку тих видів діяльності, які здатні забезпечити підвищення експортного потенціалу економіки регіону;

підвищення інвестиційної привабливості регіону;

підвищення конкурентоспроможності та розширення ринків збуту виробленої продукції та наданих послуг;

зменшення рівня енергоємності виробництва на основі розширення використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії, диверсифікації енергопостачання, оптимізації структури енергогенеруючих потужностей у промисловому виробництві;

покращення екологічної ситуації в регіоні на основі розвитку екологоефективних технологій промислового виробництва.

Індикатори:

обсяг реалізованої інноваційної продукції, тис. грн;

частка реалізованої інноваційної промислової продукції, %;

кількість підприємств, які функціонують у видах економічної діяльності смарт-спеціалізації в регіоні, одиниць;

кількість впроваджених інноваційних технологічних процесів у промисловості, одиниць;

частка підприємств, які реалізують інноваційні проекти, %;

кількість освоєних нових видів продукції у промисловості, одиниць;

кількість організацій, які виконують наукові і науково-технічні роботи, одиниць;

частка виробництва експортної високотехнологічної продукції, %;

кількість реалізованих інвестиційних проектів з енергоефективності, одиниць;

обсяги та темпи зростання виробництва електричної енергії з нетрадиційних відновлюваних джерел енергії, кВт. год та %;

частка відновлюваних джерел енергії у структурі споживання паливно-енергетичних ресурсів області, %

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
<i>2.1.1. Підтримка видів економічної діяльності, які характеризуються високим інноваційним потенціалом та зростаючою віддачею (зокрема, у сфері виробництва: ендопротезів з молибденового і титанового складів; електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільчої та контрольної апаратури; проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв; машин і устаткування для сільського</i>	створення сприятливого інституційного середовища для залучення інвестицій та організація заходів з просування видів економічної діяльності, смарт-спеціалізації; стимулювання інвестицій у модернізацію та технічне переоснащення техніко-технологічної бази промислового виробництва та особливо у створення нових високотехнологічних підприємств; налагодження співпраці громадських організацій, органів місцевого самоврядування з європейськими організаціями та фондами, що займаються фінансовою підтримкою регіонального розвитку; налагодження взаємодії дрібних промислових виробників з великими торгівельними мережами; стимулювання внутрішньогалузевої та міжрегіональної співпраці щодо виробництва високотехнологічної продукції; сприяння просуванню та розширенню ринків збуту

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
<i>та лісового господарства; двигунів та запчастин до гвинтокрилів)</i>	продукції підприємств галузей смарт-спеціалізації, особливо експортоорієнтованої
<i>2.1.2. Розвиток альтернативної, відновлювальної енергетики</i>	розбудова енергетичної інфраструктури, зокрема будівництво, модернізація та реконструкція ліній електропередач; інтеграція в європейську енергетичну інфраструктуру; налагодження механізмів використання місцевих видів палива; підтримка розвитку відновлюваної та альтернативної енергетики на місцевій сировинній основі; налагодження контактів зі всіма зацікавленими стейкхолдерами для диверсифікації ринків збуту електроенергії
<i>2.1.3. Розвиток ІТ – технологій та інновацій, сприяння їх впровадженню у виробничі процеси (у т.ч. просування технологій індустрії 4.0)</i>	налагодження взаємодії між освітньо-науковими установами та бізнесом у сфері розробки та реалізації інноваційних проєктів; створення центру комерціалізації інновацій; підтримка розвитку кластеру «Інжиніринг – Автоматизація – Машинобудування» та Центрів індустрії 4.0; створення карти інноваторів Індустрії 4.0; стимулювання розвитку промислових хайтек-сегментів шляхом підтримки інноваційної та експортної діяльності інноваторів 4.0, а також інвесторів; розробка навчальних програм, проведення акцій зі спільної промоції та координації дій між інноваторами 4.0 та ІТ-асоціаціями

Оперативна ціль 2.2. Розвиток бізнес-екосистеми регіону.

Формування сприятливої бізнес-екосистеми регіону є запорукою стабільного розвитку підприємництва та становлення конкурентоспроможної економіки регіону та держави загалом. Проте в регіональному рейтингу ведення бізнесу в 2018 році Запорізька область посіла 24 місце серед регіонів України, зокрема, низькими є позиції за показниками «сплати місцевих податків», «одержання дозволів на будівництво», «оформлення земельної ділянки». Сучасне інституційне середовище ведення бізнесу в регіоні уповільнює процеси створення нових суб'єктів господарювання.

До чинників розвитку бізнесу в регіоні належить ефективне функціонування інфраструктури підтримки підприємництва, а також мережі просторових форм інтеграції бізнесу. За станом на 01.01.2019 в області функціонувало: 6 бізнес-інкубаторів на базі вищих навчальних закладів; 2 бізнес-центри; 2 лізингових центри; 13 інвестиційних та 2 інноваційних фондів та кампаній; 16 бірж; 35 аудиторських фірм; 17 інформаційно-

консультативних установ; 74 громадських об'єднання організацій підприємців; 1 фонд підтримки підприємництва. При цьому, лише незначна кількість з цих об'єктів мають досвід щодо впровадження інвестиційних проєктів, проєктів міжнародної технічної допомоги та програм розвитку підприємництва.

Для створення сприятливих умов (інституційної підтримки) ведення бізнесу в Запорізькій області передбачається: розширення інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу, системи інституцій залучення та супроводу інвесторів, в тому числі щодо інформаційного забезпечення інвестиційних процесів, міжнародної взаємодії; диверсифікація внутрішніх та зовнішніх джерел, форм інвестування в економіку регіону; розвиток організаційних (бізнес-організації, громадські об'єднання) та просторових форм інтеграції бізнесу (кластери, індустріальні, науково-технологічні парки, мережі, хаби); детінізація економіки та забезпечення доступу суб'єктів малого та середнього підприємництва до фінансових, трудових, земельних ресурсів; сприяння виходу суб'єктів бізнесу регіону на нові ринки.

Очікувані результати:

створення сприятливого регуляторного середовища підприємницької діяльності та інвестиційного клімату регіону;

розвиток інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу;

збільшення кількості суб'єктів малого та середнього підприємництва;

підвищення інституційної спроможності органів виконавчої влади і місцевого самоврядування у питаннях інвестиційного супроводу;

залучення інвестиційного ресурсу у модернізацію діючих та формування нових виробничих високотехнологічних підприємств;

підвищення інвестиційного потенціалу реалізації перспективних проєктів на території області за рахунок різних джерел фінансування;

підвищення ролі малого і середнього бізнесу у створенні ВРП;

підвищення експортного потенціалу підприємницького сектору регіону;

налагодження взаємодії та кооперація підприємств на основі створення різних організаційних та просторових форм інтеграції бізнесу;

наращення експортного потенціалу області та розширення кола торговельних партнерів.

Індикатори:

обсяг ВРП у розрахунку на 1 особу (у фактичних цінах), тис. грн;

індекс фізичного обсягу ВРП (у порівняних цінах), %;

обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на 1 особу, тис. грн;

індекс капітальних інвестицій, %;

частка прямих іноземних інвестицій в реальному секторі економіки (промисловість, сільське господарство, будівництво), %;

місце області у регіональному рейтингу ведення бізнесу;

- кількість новостворених суб'єктів малого та середнього підприємництва, осіб;
- кількість створених галузевих інноваційних чи креативних кластерів, індустріальних чи науково-технологічних парків, хабів, одиниць;
- частка реалізованої продукції (товарів, послуг) малими і середніми підприємствами у загальному обсязі реалізації регіону, %;
- питома вага платників податків серед суб'єктів малого і середнього підприємництва до загальної кількості зареєстрованих, %;
- кількість видів адміністративних послуг, які надаються в електронній формі, одиниць;
- кількість об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва, одиниць;
- темпи зростання експорту товарів та послуг, %;
- кількість країн, до яких експортувались товари та послуги, одиниць.

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
<i>2.2.1. Розширення інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу, системи інституцій залучення та супроводу інвесторів (в т.ч. інформаційне забезпечення інвестиційних процесів, міжнародної взаємодії)</i>	створення інноваційної інфраструктури, поглиблення зв'язків суб'єктів малого та середнього бізнесу з науковими установами для запровадження інновацій; створення центрів підтримки бізнесу, бізнес-інкубаторів, агенцій регіонального розвитку, мережі інформаційно-консультаційних пунктів на базі центрів надання адміністративних послуг та інших об'єктів інфраструктури; стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу у високотехнологічних галузях економіки; консалтингова підтримка та супровід (методичний, організаційний) потенційних інвесторів; дослідження та активна промоція інвестиційних можливостей регіону (інформаційне наповнення і підтримка сайту, промо-матеріали) як в Україні, так і за кордоном; розробка проєктів, які зможуть взяти участь у конкурсі проєктів регіонального розвитку на отримання коштів секторальної підтримки з боку ЄС
<i>2.2.2. Диверсифікація внутрішніх та зовнішніх джерел, форм інвестування в економіку регіону</i>	формування та регулярна актуалізація баз даних для інвестиційної діяльності (опис вільних земельних ділянок та інших об'єктів нерухомості; провідних компаній за ключовими галузями; діючих компаній з іноземними інвестиціями; інституцій, які займаються залученням інвестицій; інвестиційних проєктів; потенційних інвесторів); забезпечення співфінансування проєктів міжнародної технічної допомоги, спрямованих на регіональний розвиток; формування платформи для тісної співпраці з європейськими організаціями та фондами, що фінансують проєкти регіонального розвитку; сприяння налагодженню зовнішньоекономічних бізнес-зв'язків з партнерами з країн-членів ЄС;

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
	розробка та видання Інвестиційного паспорту регіону
<i>2.2.3. Розвиток організаційних (бізнес-організації, громадські об'єднання) та просторових форм інтеграції бізнесу (кластери, індустріальні, науково-технологічні парки, мережі, хаби)</i>	<p>створення кластерів за окремими напрямками ведення бізнесу (зелений туризм, виробництво продуктів харчування, переробка продуктів сільгоспвиробництва тощо) та їх популяризація на регіональному, національному та зовнішньоекономічному рівнях;</p> <p>проведення аудиту використання ділянок промислового призначення, які знаходяться на території області;</p> <p>формування геоінформаційної системи та відображення на інвестиційному порталі регіону бази даних (в т.ч. опис стану та показників ефективності використання) земельних ділянок промислового призначення, а також вільних земельних ділянок типу Green-field та Brown-field для створення індустріальних парків;</p> <p>створення та/або підтримка просторових форм інтеграції бізнесу на економічно й соціально проблемних територіях;</p> <p>підвищення рівня обізнаності громадських об'єднань підприємців щодо діючих місцевих та міжнародних програм підтримки підприємництва;</p> <p>підтримка створення креативних хабів, бізнес-акселераторів, творчих просторів і платформ, бізнес-інкубаторів, громадських просторів, освітніх і креативних кластерів</p>
<i>2.2.4. Детінізація економіки. Забезпечення доступу суб'єктів малого та середнього підприємництва до фінансових, трудових, земельних ресурсів</i>	<p>забезпечення прозорості ринку землі, дозвільних і погоджувальних процедур;</p> <p>спрощення регуляторного середовища ведення бізнесу та залучення інвестицій на території регіону;</p> <p>надання інформаційно-консультаційних послуг з питань започаткування та ведення підприємницької діяльності незайнятому населенню;</p> <p>фінансова підтримка суб'єктів малого та середнього підприємництва;</p> <p>створення інституційної платформи для діалогу між представниками банків, інституційних інвесторів та бізнесу для розширення доступу малого та середнього підприємництва до кредитних ресурсів і фінансових послуг</p>
<i>2.2.5. Сприяння виходу суб'єктів бізнесу регіону на нові ринки</i>	<p>реалізація тренінгових програм для підвищення компетенції бізнесу в сфері міжнародної торгівлі;</p> <p>маркетингова діяльність в Україні та за кордоном щодо інвестиційної привабливості і конкретних інвестиційних пропозицій (проєктів), товарів, послуг;</p> <p>участь бізнес-спільноти регіону у міжнародних конгресно-виставкових заходах, конференціях</p>

Оперативна ціль 2.3. Нарощення туристично-рекреаційного потенціалу.

У Запорізькій області зосереджений значний історико-культурний та туристичний потенціал, що робить територію області привабливою для розвитку різних видів туризму.

Відповідно Генеральної схеми планування території України Запорізька область частково належить до двох туристичних районів Дніпровсько-Запорізького та Азовського, які станом природних ресурсів та матеріальної бази, вагомістю екскурсійних об'єктів відносяться до групи районів міжнародного та державного значення з пріоритетним освоєнням.

Разом з тим, туристичний потік та перелік туристичних послуг у Запорізькій області розподілений нерівномірно. Так, кількість екскурсантів у м. Запоріжжя складає 73 % від загальної кількості по області. Більш відвідуваними, крім Запоріжжя, є міста Бердянськ, Мелітополь, Енергодар, Приморськ, а також Василівський та Якимівський райони. Основним курортно-рекреаційним ресурсом області є узбережжя Азовського моря, берегова лінія якого в межах області складає понад 300 км, але з них потенційнопридатними для рекреації є 198 км.

Поряд з історико-культурним та курортно-рекреаційним туризмом перспективним для регіону є зелений туризм. Для розвитку туристичних продуктів сфери зеленого агротуризму реалізуються проекти, які спрямовані на покращення кваліфікації працівників малого та середнього підприємництва сфери агротуризму. Отже відпрацьовані моделі, управлінські інструменти та методи за підтримки міжнародних партнерів, грантових проєктів допомагають підвищити конкурентоспроможність відповідної галузі та розвивати нові напрямки.

Проте високий рівень мінізації бізнесу у сфері туризму загрожує втратами фінансового ресурсу бюджетів територіальних громад і регіону загалом через недоотримання податків та платежів. Надалі залишається порівняно низький рівень якості послуг як в частині розміщення туристів, так і в інших видах послуг. Це ускладнюється нерозвиненістю або відсутністю систем прісного водозабезпечення практично по всьому узбережжю, централізованих інженерних комунікацій, централізованих мереж каналізації, очисних споруд господарсько-побутових стічних вод, що стримує можливості розвитку туризму у приморських територіях області.

Досягнення операційної цілі буде забезпечено шляхом подолання означених проблем та через стимулювання розвитку сфери культури і мистецтва та збереження історико-культурної спадщини, розвитку туристичної індустрії, різноманітних туристичних продуктів регіону та рекреаційно-курортної зони Приазов'я.

Очікувані результати:

підвищення конкурентоспроможності регіонального туристичного продукту на внутрішньому туристичному ринку;
покращення туристично-рекреаційної й курортної інфраструктури;
створення нових туристичних продуктів та підвищення якості існуючих;
збільшення обсягів наданих туристичних послуг, створення нових туристичних маршрутів;
підвищення рівня інформованості про туристичний потенціал краю;
зростання потоку туристів, в тому числі іноземних;
створення сприятливих умов для розвитку перспективних тематичних напрямів туризму, зокрема, сільського (зеленого), історико-культурного, релігійного тощо;
підвищення іміджу області серед мешканців України та іноземних громадян.

Індикатори:

кількість відвідувачів області з метою туризму, осіб;
кількість місць в об'єктах розміщення туристів та відпочиваючих, одиниць;
кількість відвідувачів вебпорталу Запорізького обласного туристично-інформаційного центру, тис. осіб;
кількість проведених культурно-мистецьких та рекламно-інформаційних туристичних заходів, у т.ч. за участю майстрів декоративно-прикладного мистецтва та національно-культурних товариств, одиниць/тис. осіб;
кількість реекспозицій та нових експозиційних розділів, одиниць;
обсяг туристичного збору до місцевих бюджетів регіону, тис. грн.

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
2.3.1. Розвиток сфери культури і мистецтва та збереження історико-культурної спадщини	модернізація мережі закладів сфери культури; проведення інвентаризації об'єктів традиційної культурної спадщини регіону; промоція нематеріальної культурної спадщини (популяризація народних традицій, ремесел, фольклору, художніх промислів шляхом проведення фестивалів, ярмарок, майстеркласів, фольклорно-етнографічних експедицій; діджиталізація елементів нематеріальної культурної спадщини регіону – розроблення електронного реєстру); розбудова туристично-музейного комплексу на о. Хортиця; здійснення реекспозицій, створення нових експозиційних розділів у музеях та заповідниках області; створення нових туристичних маршрутів; залучення майстрів декоративно-прикладного мистецтва та національно-культурні товариства до популяризації

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
	туристичних можливостей краю
2.3.2. Розвиток туристичної індустрії	створення туристичних продуктів та мереж; туристична промоція області шляхом формування он-лайн-платформи «Історикотуристичний гід»; подальший розвиток мережі туристично-інформаційних центрів Запорізької області; створення нових об'єктів зеленого агротуризму; впровадження нових моделей управління, методів розвитку об'єктів зеленого агротуризму; популяризація регіонального туристичного продукту через проведення культурно-мистецьких та рекламно-інформаційних туристичних заходів (інфотурів, прес турів, фестивалів, конкурсів), участь у регіональних, всеукраїнських, міжнародних виставках, форумах, проєктах; створення рекламно-інформаційної та методичної продукції, он-лайн гідів та путівників, віртуальних екскурсій з використанням 3D графіки
2.3.3. Розвиток рекреаційно-курортної зони Приазов'я	ремонт та реконструкція автомобільних доріг, які з'єднують рекреаційні центри зони Приазов'я з Запоріжжям та адміністративними центрами районів; інфраструктурне забезпечення рекреаційних центрів (будівництво і модернізація систем водопостачання, водовідведення й очищення стічних вод, поводження з відходами); організація доступного та ефективного ринку санаторно-курортних і оздоровчих послуг, збереження та раціонального використання природних лікувальних ресурсів; облаштування відпочинкових територій, місць для автокемпінгів, наметових полів; створення та розвиток мережі туристично-інформаційних центрів; налагодження моніторингу екологічного стану рекреаційної зони; моніторинг рекреаційних навантажень на ландшафти та збереження курортних факторів території Приазов'я

Оперативна ціль 2.4. Модернізація транспортно-логістичної інфраструктури в умовах зовнішніх викликів.

Модернізація транспортно-логістичної інфраструктури має важливе значення для ефективного функціонування економіки, а саме виступає важливим фактором формування сукупного попиту (з логістичними системами пов'язано отримання 20-30 % валового національного продукту промислово-розвинених країн), збільшення обороту оптової та роздрібної торгівлі, підвищення інвестиційної привабливості територій, а також несе в собі позитивні ефекти, які полягають у зниженні впливу відстані між

регіонами, забезпеченні інтеграції національного ринку та зниженні вартості транспортування на ринки інших країн та регіонів.

Визначена операційна ціль дасть змогу модернізувати транспортну систему Запорізької області (мережу автомобільних та залізничних шляхів, об'єкти морського, річкового, авіаційного та електротранспорту, зокрема: Запорізький міський електротранспорт, Запорізький аеропорт, Запорізький річковий порт та Бердянський морський торговельний порт), адже ефективні види транспорту, тобто високоякісні магістралі та залізниці, порти та аеропорти, сприятимуть не лише підвищенню доступності найменш розвинених населених пунктів до основних економічних процесів та послуг, але й послужать підприємцям гарантією своєчасного постачання своєї продукції та послуг на ринок, забезпечення безперервного потоку усіх необхідних логістичних операцій.

Внутрішні фактори, що зумовлюють конкурентні переваги регіону: значний потенціал для розвитку та розбудови летовищ та портів (у т.ч. річкового судноплавства), наявність аеропортів та посадкових майданчиків (зокрема, міжнародний аеропорт Запоріжжя, Бердянський аеропорт та злітно-посадковий майданчик «ШИРОКЕ»), діючі порти регіону – Запорізький річковий порт та Бердянський морський торговельний порт, проходження через область міжнародного транспортного коридору.

Україна включена в Транс'європейську опорну транспортну мережу (TEN-T) і є важливим учасником розвитку стратегічного транспортного коридору Європа – Азія. Через Запорізьку область проходить транспортний коридор Бухарест – Одеса – Миколаїв – Маріуполь. Через військові дії на Сході України державна розбудова транспортних коридорів (які мали проходити через територію Донбасу) неможлива, що безумовно негативно впливає і на розвиток транспортної інфраструктури Запорізької області.

Важливу роль у транспортній системі Запорізької області відіграє КП «Міжнародний аеропорт Запоріжжя», розташування якого дає можливість створення на його основі великого мультимодального логістичного центру з перевезення та зберігання вантажів з будівництвом вантажного терміналу. У завершальній стадії перебуває будівництво нового пасажирського терміналу. Зростання пасажиропотоків Запорізького аеропорту зумовлено співпрацею із великими світовими та українськими перевізниками, впровадженням новітніх технологічних засобів у роботі з пасажирами.

Територією регіону проходить р. Дніпро, по якій здійснюються, зокрема, вантажні перевезення через шлюзи греблі Дніпровської ГЕС із заходом суден («річка-море») до «Запорізького річкового порту» (13 вантажних причалів, вантажний і пасажирський термінали), що провадить перевалку наступних вантажів: руди, коксу, вугілля, металобрухту, металовиробів, добрив, глини, піску, феросплавів, бокситів тощо.

Стратегічне значення для регіону має також Бердянський морський торговельний порт, який є високоомеханізованим транспортним підприємством, до складу якого входять 9 вантажних причалів, з яких 8 причалів є універсальними та можуть використовуватися для прийому та перевантаження генеральних вантажів (металоконструкція, обладнання тощо), навалювальних вантажів (руда, вугілля, хімічні та мінерально-будівельні вантажі, кокс тощо), насипних вантажів (зернові, продовольчі та ін.), наливних вантажів (світлі нафтопродукти), а також складування і зберігання вантажів.

Проте, існують чинники, які ускладнюють формування конкурентних переваг регіону: незадовільний стан автотранспортної інфраструктури (невідповідність міжнародним вимогам), низька пропускна здатність портів, обмежена пропускна здатність існуючих мостів через р. Дніпро та незавершеність будівництва нових.

За умови сучасної модернізації транспортно-логістичної інфраструктури, мережа діючих аеропортів та портів області може бути більш раціонально використана для розширення транспортної логістики регіону.

Отже, досягнення операційної цілі буде забезпечено через нарощення потенціалу летовищ та портів (у т.ч. річкового судноплавства), а також інтеграції транспортної мережі та інфраструктури регіону в Транс'європейську опорну транспортну мережу (TEN-T).

Очікувані результати:

- реконструкція, модернізація існуючих аеропортів та відновлення роботи непрацюючих;

- покращення роботи річкового та морського портів, побудова нових;

- покращення стану існуючих та будівництво нових об'єктів транспортної інфраструктури;

- зняття навантаження з автомобільних і залізничних шляхів;

- створення здорової конкуренції на ринку перевезень регіону;

- створення передумов для інтеграції в інтермодальну логістичну схему;

- зниження екологічного навантаження на навколишнє природне середовище;

- підвищення економічного та соціального розвитку області та країни.

Індикатори:

- обсяги перевезення вантажів транспортом, тис. тонн;

- обсяги перевезення пасажирів транспортом, тис. осіб;

- кількість та обсяги реалізованих проєктів з будівництва/ модернізації транспортної, логістичної інфраструктури, одиниць;

- кількість інфраструктурних проєктів на основі державно-приватного партнерства, одиниць;

- кількість створених логістичних центрів, одиниць.

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
2.4.1. Нарощення потенціалу летовищ та портів (у т.ч. річкового судноплавства)	підтримка розвитку інфраструктури річкових та морських портів; реконструкція аеропортів; стимулювання залучення інвестицій у проєкти розвитку потенціалу летовищ та портів на засадах ДПП
2.4.2. Інтеграція транспортної мережі та інфраструктури в Транс'європейську опорну транспортну мережу (TEN-T)	будівництво мостів через р. Дніпро; залучення інвестицій у будівництво та/або реконструкцію транспортної мережі та інфраструктури; створення візуальної туристично-інформаційної інфраструктури на автодорогах області (ДСТУ 4100); предпроектна підготовка до створення транспортного хабу на базі аеропорту в м. Запоріжжя; методичний супровід створення логістичних центрів

3. Стратегічна ціль 3. Гармонійний просторовий розвиток.

Одним із основних завдань регіональної політики є досягнення рівномірного та збалансованого розвитку територій, розвиток їх співробітництва, запобігання поглибленню соціально-економічних диспропорцій шляхом формування «точок зростання», активізації місцевої економічної ініціативи та зміцнення потенціалу сільської місцевості, забезпечення соціально-економічної єдності та рівномірності розвитку територій задля створення рівних умов для розвитку людини.

Водночас тенденції розвитку окремих районів, міст та створених територіальних громад у Запорізькій області є досить нерівномірними, а інколи і різноспрямованими. Швидші темпи розвитку міст та низки інших територій супроводжуються концентруванням в них фінансових ресурсів, місць прикладання праці та, відповідно, людського ресурсу, посиленням розриву між міськими та сільськими територіями, поглибленням територіальної розбалансованості економіки регіону. Така ситуація зумовлює нові виклики та загрози для розвитку регіону як цілісної господарської системи, особливо в соціально-просторовому вимірі.

Зважаючи на історичну сформовану систему розселення та розміщення промислового потенціалу по території регіону, Запорізька область має об'єктивні передумови для нерівномірного просторового розвитку і в економічному, і в екологічному, і в соціальному аспектах.

Найвагомішим викликом просторового розвитку є те, що активний розвиток м. Запоріжжя та ще кількох центрів не супроводжується стимулюванням економічної активності на суміжних територіях, що може призвести до розширення депресивних та проблемних територій. Натомість має місце надвисока техногенна навантаженість у м. Запоріжжя і м. Енергодар (територіальна концентрація викидів у атмосферне повітря -

частка в загальному обсязі викидів – 97,2 %, при цьому в цих містах проживає близько 50 % населення області). Паралельно відбувається знелюднення північно-східних територій та поселень регіону, зокрема у Розівському, Гуляйпільському, Новомиколаївському та Більмацькому районах, під впливом економічних, соціальних, безпекових чинників.

Подолання цих проблем вимагає посилення ролі інструментів регулювання територіального розвитку та вироблення нових підходів до стимулювання економічної активності територіальних громад, зокрема у слаборозвинених районах, ефективного використання їх власного потенціалу у різних сферах діяльності. Адже розвиток регіону повинен бути гармонійним, збалансованим та ефективним не тільки з економічної, а й з просторової точки зору.

Досягнення стратегічної цілі передбачає реалізацію трьох оперативних цілей:

Стратегічна ціль 3. ГАРМОНІЙНИЙ ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК		
Оперативна ціль 3.1	Оперативна ціль 3.2	Оперативна ціль 3.3
Стимулювання економічної активності територій регіону	Підтримка перспективних видів агропромислового виробництва	Інфраструктурне забезпечення просторового розвитку

Оперативна ціль 3.1. Стимулювання економічної активності територій регіону.

Периферійні території регіону, зокрема малі міста та сільські поселення, характеризуються нижчим рівнем соціально-економічного розвитку у порівнянні з районними та обласними центрами, містами обласного значення. Це ускладнює реалізацію ефективної регіональної політики, у тому числі у сфері розвитку підприємництва, якості життя населення, налагодження внутрішньорегіональних зв'язків, стримує культурний розвиток. Розвиток економіки на периферійних територіях характеризується такими проблемами:

низька ділова активність і мала кількість суб'єктів підприємництва у розрахунку на 10 тис осіб наявного населення, обмеженість підприємницьких ініціатив серед сільських жителів;

порівняно нижча ефективність фінансово-господарської діяльності представників малого та середнього підприємництва, зокрема через обмеженість їх інтелектуально-кадрового, матеріально-технічного та ресурсного забезпечення;

невелика кількість практик налагодження кооперації за участю малих та середніх підприємств. Для сільських територій розвиток кооперації

забезпечить активізацію підприємницьких ініціатив, розвиток виробничої інфраструктури, організацію нових ринків;

низький рівень розвитку та ефективності функціонування інституцій підтримки бізнесу, відсутність належного дорожньо-транспортного сполучення, достатньої кількості об'єктів ринкової, фінансової, соціальної та інформаційної інфраструктури. Рівень розвитку інституційного середовища на периферійних територіях Запорізької області не відповідає сучасним вимогам та об'єктивним потребам суб'єктів господарювання. Якісні послуги щодо підтримки та обслуговування бізнесу, покращення доступу до ресурсів та ринків представники бізнесу можуть отримати лише в обласному та районних центрах, великих містах. На периферійних територіях відсутні бізнес-інкубатори, центри підтримки бізнесу, недостатньо використовується такий інституційний інструмент сприяння розвитку малого підприємництва як агенції регіонального чи місцевого розвитку;

погіршення соціально-економічного розвитку периферійних територій стимулює сільське населення, передусім молодь, до міграції у міста, де більш насичений ринок праці, розвинена інфраструктура і кращі умови для проживання. Цим ускладнюється формування та ефективне використання інтелектуально-кадрового потенціалу розвитку економіки у малих містах та сільських населених пунктах.

З метою подолання внутрішньорегіональних диспропорцій та стимулювання економічної активності в малих містах та сільських поселеннях регіону в Стратегії передбачається здійснення заходів із створення робочих місць не лише у традиційному агровиробництві, але й у неаграрних сферах, зростання самозайнятості населення, створення сприятливого середовища для розвитку місцевих товаровиробників.

Очікувані результати:

зниження диспропорцій за рівнем соціально-економічного розвитку між територіями регіону;

створення додаткових робочих місць в сільській місцевості та стимулювання (мотивація) товаровиробників особистих селянських господарств до самозайнятості;

підвищення якості життя працездатного населення та залучення громадян до розвитку сільських територій через стимулювання їх ділової активності;

збільшення доходів індивідуальних домогосподарств;

підвищення якості трудових ресурсів у малих містах та на сільських територіях;

поширення неаграрних видів бізнесу у сільській місцевості;

зростання конкурентоспроможності товарів і послуг місцевого виробництва;

збільшення обсягів виробництва та реалізації продукції місцевих товаровиробників.

Індикатори:

середній рівень середньодушових еквівалентних грошових доходів у сільській місцевості, грн;

співвідношення між найвищим і найнижчим значеннями середньомісячної заробітної плати у розрізі районів області, разів;

рівень безробіття на сільських територіях, %;

кількість суб'єктів малого та середнього підприємництва в малих містах та сільських населених пунктах області на 10 тис. осіб, одиниць;

кількість малих агровиробників, одиниць;

кількість майстрів народного мистецтва, осіб;

кількість об'єктів торгівлі в сільській місцевості;

кількість проведених заходів для суб'єктів господарювання з питань підтримки місцевих товаровиробників, одиниць.

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
<i>3.1.1. Подолання внутрішньорегіональних диспропорцій, стимулювання ділової активності в малих містах та сільських поселеннях</i>	розвиток та впровадження неаграрних видів бізнесу (зелений туризм, народні ремесла тощо); обладнання навчальних майстерень професійно-технічних навчальних закладів для покращення професійної підготовки у сфері інформаційних технологій, сільського зеленого туризму; реалізація інвестиційних проєктів та створення робочих місць в менш розвинутих районах області; розвиток самозайнятості населення; навчальна і маркетингова підтримка майстрів народних ремесел; відтворення стародавніх, традиційних продуктів та виробів
<i>3.1.2. Створення сприятливого середовища для розвитку місцевих товаровиробників</i>	промоція місцевих виробників товарів і послуг, локальних брендів, маркування продукції місцевих товаровиробників, розширення ринків збуту продукції та послуг місцевих виробників; залучення місцевих товаровиробників до участі у торгах (тендерах) по закупівлі товарів, робіт (послуг) за державні кошти; налагодження взаємодії місцевих товаровиробників та підприємств роздрібної мережевої торгівлі; підвищення рівня коопераційних зв'язків між місцевими товаровиробниками, навчальними закладами та науково-дослідними установами регіону

Оперативна ціль 3.2. Підтримка перспективних видів аграрно-промислового виробництва.

Аграрно-промисловий комплекс – один із найбільших і важливих секторів економіки Запорізької області. Тут формується основна частина продовольчих ресурсів та майже три чверті роздрібного товарообігу, що має визначальний вплив на гарантування продовольчої безпеки як регіону, так і держави в цілому.

Основною зерновою культурою області є озима пшениця, питома вага якої в валовому виробництві в 2019 році склала 76 %. Провідною технічною культурою залишається соняшник (27 % в структурі посівних площ), що обумовлено високою рентабельністю вирощування цієї культури. Щороку збільшується площа посіву гороху, що позитивно впливає на родючість ґрунтів. В області 18 підприємств забезпечують товаровиробників високоякісним насіннєвим матеріалом.

Оскільки Запорізька область знаходиться у зоні ризикованого землеробства, то зрошення є важливою складовою. В області всього обліковується 240,7 тис. га зрошуваних земель. Щороку фактичний полив в області забезпечується лише на п'ятій частині цих земель.

Негативною тенденцією функціонування тваринництва в регіоні є скорочення поголів'я великої рогатої худоби, що зумовлено низькою рентабельністю молочного скотарства та відсутністю підтримки цієї галузі на національному рівні. Водночас стабілізація та подальший розвиток галузі тваринництва є перспективою економічного розвитку регіону, яка дає можливість створення нових робочих місць, покращення благополуччя та підняття життєвого рівня сільського населення області.

До перспективних напрямків виробництва сільськогосподарської продукції у Запорізькій області слід віднести і бджільництво. Щороку в усіх категоріях господарств області виробляється більше чотирьох тисяч тонн меду, з яких більше 1,5 тис. тонн експортується.

Регіональна політика розвитку аграрно-промислового виробництва буде спрямована на:

- збільшення обсягів вирощування нішевих культур у рослинництві області, які є менш виснажливими для ґрунтів, а їх виробництво пов'язане із створення більшої кількості робочих місць для місцевого населення;

- впровадження технологій ресурсоефективного і чистого вирощування та виробництва продукції, в тому числі сучасної системи зрошення. Останнє є особливо актуальним з огляду на поступове розширення площі сухої та дуже сухої зони, що ускладнює умови розвитку сільського господарства в регіоні;

- поглиблення рівня переробки продукції сільськогосподарського виробництва, що дозволить збільшити її додану вартість;

поширення європейських практик організації виробництва та зберігання продукції, серед яких кооперація в аграрному секторі, сімейне фермерство тощо.

Очікувані результати:

підвищення ефективності аграрно-промислового виробництва, зокрема за рахунок активного впровадження інноваційних технологій виробництва та переробки;

зростання рівня переробки сільськогосподарської продукції;

розвиток сфери органічного сільськогосподарського виробництва;

розвиток продовольчого ринку області, підвищення безпечності та якості харчових продуктів, збільшення асортименту сільськогосподарської продукції місцевих виробників та створення умов здорової конкуренції на ринку продовольчої продукції;

сталий розвиток кооперативного руху в області;

запровадження кластерної моделі розвитку аграрно-промислового виробництва;

збереження родючості ґрунтів та формування сучасної системи зрошення;

імплементация сучасних практик організації виробництва та зберігання сільськогосподарської продукції.

Індикатори:

індекс виробництва продукції сільського господарства до попереднього року за усіма категоріями господарств, %;

частка нішевих культур в структурі посівних площ, %;

частка зрошуваних земель, на яких забезпечується фактичний полив, %;

рівень впровадження стандартів ISO (кількість отриманих сертифікатів ЄС сільськогосподарськими товаровиробниками), одиниць;

кількість наявних у сільській місцевості об'єктів інфраструктури зберігання сільськогосподарської продукції (кооперативних логістичних центрів, складських, холодильних приміщень, овочесховищ тощо), одиниць;

кількість проведених заходів щодо удосконалення організації виробництва, зберігання та збуту сільськогосподарської продукції, одиниць.

Завдання	Потенційно можливі напрями реалізації проєктів
3.2.1. Впровадження технологій ресурсоефективного і чистого вирощування та виробництва продукції, в т.ч. сучасної системи зрошення.	стимулювання впровадження інноваційних технологій виробництва та переробки високоякісних і безпечних сільгосппродуктів; інтеграція аграрної науки, освіти та інновацій у виробництво; науково та експертно-дорадницький супровід виробництва; навчально-консультативна, матеріальна та маркетингова підтримка розвитку сільськогосподарського виробництва;

	участь аграріїв у міжнародних форумах, семінарах, конференціях, виставках та ярмарках; надання інформаційно-консультаційних послуг з питань започаткування та ведення органічного виробництва
3.2.2. Впровадження європейських практик організації виробництва та зберігання продукції (кооперація в аграрному секторі, сімейне фермерство...)	надання інформаційної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам щодо впровадження стандартів ISO та сертифікатів ЄС в регіоні; організація тренінгів для сільськогосподарських виробників з питань реалізації систем управління якістю; демонстрація діяльності кращих кооперативів; покращення матеріально-технічної бази сільськогосподарських кооперативів; створення у сільській місцевості кооперативних логістичних центрів, складських, холодильних приміщень, овочесховищ; підтримка розвитку ферм сімейного типу; надання інформаційно-консультаційних послуг з питань створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та супроводження особистих селянських господарств з ініціатив створення малих підприємств у сільській місцевості

Оперативна ціль 3.3. Інфраструктурне забезпечення просторового розвитку.

Важливими елементами забезпечення гармонійного просторового розвитку є забезпечення належного стану дорожньо-транспортної інфраструктури та транспортного сполучення територій, а також розвиток інформаційно-комунікаційної, інноваційної інфраструктури громад. Вони значною мірою визначають можливості ефективного використання соціального та економічного потенціалу окремих територій, територіальних громад та підприємств.

Запорізька область є однією із областей України, в якій всі населені пункти сполучені дорогами з твердим покриттям. Щільність автомобільних доріг загального користування Запорізької області складає 250,7 км/тис.км². Водночас на сьогоднішній день більшість автомобільних доріг загального користування, особливо у сільській місцевості, перебуває у незадовільному експлуатаційному стані та потребує проведення ремонтних робіт. Для збереження існуючої мережі автомобільних доріг загального користування у технічно задовільному стані необхідно щороку ремонтувати капітальним ремонтом понад 600 км доріг, поточним середнім ремонтом – до 2000 км. Проведення цих робіт потребує залучення значних фінансових ресурсів.

Невід'ємною умовою сучасного розвитку є глибинне та динамічне проникнення інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності особи, суспільства, суб'єктів господарювання та

держави. Це обумовлює необхідність вирішення питання забезпечення усіх територій якісною і сучасною інформаційно-комунікаційною інфраструктурою, яка включає сукупність різноманітних інформаційних (автоматизованих) систем, інформаційних ресурсів, телекомунікаційних мереж і каналів передачі даних, засобів комунікацій і управління інформаційними потоками, а також організаційно-технічних структур, механізмів, що забезпечують їх функціонування. Сьогодні при достатньо високому рівні їх розвитку в м. Запоріжжі та інших містах обласного значення, забезпечення периферійних територій елементами інформаційно-комунікаційної та інноваційної інфраструктури залишається недостатнім. Однак саме ці технології є необхідним інструментом соціально-економічного прогресу, одним з основних чинників інноваційного розвитку економіки, зокрема в сільській місцевості.

На сьогодні зберігаються проблеми організації широкосмугового доступу для користувачів і низькі показники якості доступу до Інтернету та мобільного зв'язку в сільській місцевості; повільно впроваджуються сучасні засоби доступу громадян до публічної інформації суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації. Слід наголосити, що органи місцевого самоврядування регіонального та базового рівнів порівняно з центральними та регіональними органами управління мають значно нижчий рівень інформаційно-технологічного забезпечення адміністративно-управлінських процесів, а також розвитку інформаційно-технологічної інфраструктури та державних інформаційних систем. Зазначене обумовлює диференціацію сільського та міського населення у доступі до якісних адміністративних послуг.

Підвищення ефективності просторового планування в регіоні вимагає забезпечення регіону та адміністративно-територіальних одиниць сучасною містобудівною документацією та створення системи містобудівного кадастру на основі використання сучасних геоінформаційних технологій.

Вирішення визначених завдань полягає в такому:

внесення змін до Схеми планування території Запорізької області (затверджена рішенням Запорізької обласної ради від 29.12.2011 № 4), у зв'язку з реформою децентралізації, в тому числі зміною адміністративно-територіального устрою Запорізької області, законодавчої бази та соціально-економічних відносин та показників; розроблення планів об'єднаних територіальних громад, яке ускладнено неврегульованістю на законодавчому рівні питання щодо документації з просторового планування в об'єднаних територіальних громадах;

завершення процесу розроблення та затвердження генеральних планів населених пунктів області, планів зонування територій і детальних планів території, їх оновлення та внесення змін до них; запровадження у Запорізькій області системи містобудівного кадастру з використанням сучасних

геоінформаційних технологій, що підвищить ефективність управлінських рішень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Очікувані результати:

посилення просторової інтегрованості регіону та взаємозв'язків сільських територій з обласним центром та містами обласного і районного значення;

розвиток мережі автомобільних доріг загального користування державного та місцевого значення;

покращення експлуатаційного стану автомобільних доріг загального користування;

зростання темпів економічного розвитку сільських територій на основі створення елементів інформаційно-комунікаційної, інноваційної інфраструктури розвитку громад;

підвищення ефективності управлінських рішень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за рахунок зростання якості системи просторового планування в регіоні.

Індикатори:

протяжність відремонтованих автодоріг, км;

площа відремонтованих ділянок автодоріг загального користування за рахунок експлуатаційного утримання, м²;

схема планування території Запорізької області, одиниць;

кількість планів об'єднаних територіальних громад, одиниць;

кількість генеральних планів населених пунктів, планів зонування територій та детальних планів територій, одиниць;

кількість містобудівних кадастрів на обласному та районному рівнях, одиниць.

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
3.3.1. Поліпшення стану дорожньо-транспортної інфраструктури та транспортного сполучення територій	будівництво, реконструкція і ремонт внутрішніх доріг автомобільного сполучення; оптимізація та розвиток маршрутної мережі транспортного сполучення; завершення будівництва під'їзних доріг з твердим покриттям до сільських населених пунктів; запобігання та недопущення руйнування автомобільних доріг; проведення ремонту доріг за маршрутним принципом; розвиток мережі пасажирського автомобільного транспорту та його інфраструктури; розбудова і облаштування зупинок автобусного транспорту на території віддалених сільських населених пунктів
3.3.2. Створення елементів інформаційно-комунікаційної, інноваційної інфраструктури розвитку	розширення мобільного та фіксованого широкосмугового доступу до Інтернету у сільській місцевості; створення міжрегіональних та внутрішньорегіональних

<i>громад</i>	інформаційних і комунікативних мереж; упровадження електронних інструментів відкритості влади та прозорості використання ресурсів громад; підвищення рівня інформаційно-технологічного забезпечення адміністративно-управлінських процесів органів місцевого самоврядування регіонального та базового рівнів
<i>3.3.3. Підвищення ефективності просторового планування в регіоні</i>	розроблення містобудівної документації та забезпечення її публічності; впровадження геоінформаційних систем містобудівного кадастру на обласному, районному місцевому рівнях та забезпечення їх публічності

4. Стратегічна ціль 4. Екологічна безпека та збереження природних ресурсів.

Запорізька область – унікальний регіон, де зосереджено могутній промисловий потенціал металургійного, гірничозбагачувального, машинобудівного та хімічного комплексів. Водночас результатом територіальної концентрації промислових підприємств в межах кількох промислових вузлів стало надмірне навантаження на навколишнє середовище цих населених пунктів. Запорізька область входить до п'ятірки найбільш забруднених областей України. З огляду на це, однією з визначальних умов сталого економічного і соціального розвитку Запорізької області в цілому є охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та збереження екологічної безпеки життєдіяльності населення.

Щороку в атмосферне повітря Запорізької області потрапляє значна кількість забруднених речовин, більша частина яких надходить від стаціонарних джерел. Основною екологічною проблемою у галузі водних ресурсів в області є забруднення природних водних об'єктів неочищеними і недостатньо очищеними стічними водами промислових підприємств та установ житлово-комунального комплексу. Значний негативний вплив на довкілля Запорізької області здійснюють звалища побутових та промислових відходів. З огляду на необхідність подолання визначених проблем, досягнення стратегічної цілі передбачається через реалізацію чотирьох оперативних цілей:

Стратегічна ціль 4. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ			
Оперативна ціль 4.1.	Оперативна ціль 4.2.	Оперативна ціль 4.3.	Оперативна ціль 4.4.
Охорона та раціональне використання водних ресурсів та зниження негативного впливу на атмосферу	Розв'язання проблеми негативного впливу відходів на довкілля та здоров'я населення	Збереження біологічного та відновлення ландшафтного розмаїття області	Екологічний моніторинг та інформування

Оперативна ціль 4.1. Охорона та раціональне використання водних ресурсів та зниження негативного впливу на атмосферу.

Основною екологічною проблемою регіону залишається забруднення поверхневих водних об'єктів неочищеними і недостатньо очищеними зворотними водами підприємств металургійного комплексу та житлово-комунальної галузі.

З метою покращення екологічного стану водних об'єктів необхідно виконати заходи, спрямовані на припинення скиду в природні водні об'єкти неочищених і недостатньо очищених стічних вод від підприємств-забруднювачів, здійснити реконструкцію існуючих та будівництво нових каналізаційних мереж та очисних споруд населених пунктів, впровадити на підприємствах заходи з раціонального використання водних ресурсів, а саме: розширення та реконструкцію оборотних систем виробничого водопостачання, а також систем послідовного і повторного використання води.

Розгалужена структура промислових виробництв, що потребує значних затрат енергії та природних ресурсів, в комплексі зі застарілим обладнанням, яке, в більшості випадків, не підлягає модернізації, є основною причиною значних обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря для Запорізької області. Повітряохоронні заходи, що проводяться підприємствами-забруднювачами, мають локальний характер і не дозволяють досягти прийнятного екологічного ефекту, достатнього для поліпшення якості повітря області. У зв'язку з цим, для регіону життєво необхідною є модернізація промисловості, а саме металургії та енергетики. Крім цього, необхідно створювати та розширювати існуючу мережу підприємств з виробництва відновлювальних джерел енергії.

Очікувані результати:

- покращення стану атмосферного повітря;
- удосконалення діючих та впровадження сучасних систем очищення;
- будівництво нових та реконструкція існуючих очисних каналізаційних споруд та мереж каналізації;
- відновлення і підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану річок;
- поліпшення екологічного стану малих річок та річки Дніпро;
- скорочення забруднення водних об'єктів за рахунок проведення заходів по упорядкуванню зливової каналізації міст і селищ.

Індикатори:

- обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т;
- загальний обсяг водовідведення, в тому числі нормативно очищених стічних вод та забруднених зворотних вод, млн м³.

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
4.1.1. Зменшення скиду в природні водні об'єкти неочищених і недостатньо очищених стічних вод	будівництво та реконструкція очисних каналізаційних споруд та мереж каналізації; упорядкування зливової каналізації міст і селищ; розчистка русел річок
4.1.2. Зменшення забруднення атмосферного повітря через впровадження інноваційних проєктів з використання альтернативних джерел енергії	розробка та впровадження інноваційних проєктів з використання альтернативних джерел енергії; розвиток автоматизованої системи контролю та обліку викидів на джерелах забруднення

Оперативна ціль 4.2. Розв'язання проблеми негативного впливу відходів на довкілля та здоров'я населення.

Враховуючи наявність в області великих обсягів накопичених відходів, відсутність потужностей для їх знешкодження чи утилізації, а також місць для їх видалення, основними пріоритетами в сфері поводження з відходами в області є скорочення обсягів розміщених відходів, забезпечення екологічно безпечного поводження з ними та своєчасне виявлення негативних наслідків накопичення відходів.

Основними напрямками діяльності у сфері поводження з відходами мають бути:

- повернення промислових відходів у виробництво з метою вилучення цінних компонентів;

- використання промислових відходів як вторинної сировини;

- впровадження сучасних природоохоронних заходів на полігонах промислових відходів;

- регенерація, впровадження маловідходних технологій та процесів замкнутого циклу;

- реабілітація територій, забруднених відходами.

Основними напрямками діяльності у сфері поводження з побутовими відходами мають бути:

- зменшення кількості несанкціонованих сміттєзвалищ шляхом проектування та будівництва об'єктів поводження з ТПВ;

- зменшення кількості накопичення побутових відходів шляхом будівництва сортувальних ліній та комплексів по їх переробці;

- реабілітація забруднених територій від несанкціонованого розміщення відходів;

- створення умов для залучення інвестицій у сферу поводження з відходами.

Очікувані результати:

запобігання та мінімізація утворення відходів шляхом удосконалення діючих та впровадження сучасних технологій і обладнання;

зменшення обсягів забруднення промисловими та твердими побутовими відходами;

обмеження утворення відходів шляхом реструктуризації виробництва;

покращення управління твердими побутовими відходами;

розвиток та формування системи збирання, заготівлі та переробки відходів як вторинної сировини;

впровадження сучасних екологічно чистих технологій переробки відходів, у тому числі переробки з отриманням енергії.

Індикатори:

обсяги промислових відходів (I-III класів небезпеки), тис. т;

питома вага використаних, знешкоджених та утилізованих відходів від загального обсягу утворених, %;

кількість виявлених та ліквідованих несанкціонованих сміттєзвалищ, одиниць.

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
4.2.1. <i>Забезпечення сталої інфраструктури управління відходами</i>	реалізація Регіонального плану управління відходами Запорізької області до 2030 року; будівництво полігонів, які відповідають сучасним стандартам; забезпечення населених пунктів області обладнанням та технікою для санітарної очистки
4.2.2. <i>Розвиток нових потужностей з переробки та утилізації відходів</i>	впровадження новітніх технологій та обладнання зі збирання, сортування, транспортування, переробки і утилізації ТПВ; створення сприятливих умов для розвитку бізнесу у сфері поводження з побутовими відходами

Оперативна ціль 4.3. Збереження біологічного та відновлення ландшафтного розмаїття області.

Збереження цінних і типових компонентів ландшафтного та біологічного різноманіття шляхом їх заповідання дає змогу відновити екологічний баланс регіону, а саме природні ландшафти, головним чином, природних для нашого регіону степових екосистем, забезпечення необхідних умов для відновлення їх ключових компонентів, а також достатнім простором природних середовищ.

Збереження місць оселення та зростання видів тваринного і рослинного світу, шляхів міграції тварин і рослин має забезпечити поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду у єдину територіальну схему – регіональну екологічну мережу (фрагмент національної екологічної мережі),

яка інтегруватиметься в загальнодержавну та всеєвропейську Смарагдову мережу.

Регіональна екологічна мережа також передбачає подальший розвиток заповідної справи, особливо в природних та адміністративних районах, в яких недостатньо репрезентовані природні заповідні ландшафти. Регіональна екологічна мережа сприятиме збалансуванню структури землекористування, оптимізації ландшафтно-екологічної структури території, що в свою чергу створить сприятливу екологічну ситуацію та високий рівень комфортності природних просторових умов для проживання населення.

Реалізація концепції екомережі на регіональному рівні дозволить вирішити ряд важливих завдань щодо збереження біологічного різноманіття, підтримання динамічної рівноваги між природними та антропогенними ландшафтами в регіоні, узгодженості використання природно-ресурсного потенціалу. Важливим надбанням від впровадження концепції екомережі є можливість оптимізувати природно-ресурсний потенціал, насамперед, рекреаційний, туристичний та біоресурсний.

Очікувані результати:

припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття;
забезпечення належного рівня утримання існуючих та створення нових об'єктів природно-заповідного фонду.

Індикатори:

кількість територій та об'єктів природно-заповідного фонду на території області, одиниць;
площа земель природно-заповідного фонду, %;
питома вага площі природно-заповідного фонду від загальної площі області, %.

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
4.3.1. Створення нових та розширення існуючих територій та об'єктів природно-заповідного фонду	розробка проєктів землеустрою з організації та встановлення в натурі меж територій природно-заповідного фонду; складання документації державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду Запорізької області

Оперативна ціль 4.4. Екологічний моніторинг та інформування.

Екологічні проблеми зачіпають життєві інтереси кожного громадянина, їх розв'язання неможливе без активної участі широких верств населення області та неурядових організацій. Отже, розширення участі громадськості у виробленні і прийнятті рішень у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів та екологічної безпеки та якісне поліпшення взаємодії з громадськістю і надалі повинно залишатися одним з найважливіших пріоритетів у Запорізькій області.

Визначення напрямів та конкретизацію заходів щодо створення системи екологічної безпеки області необхідно здійснювати, керуючись, так званим, екоетичним ідеалом – благо живих істот та екосистем може бути досягнуте одночасно з (частково контрольованим) задоволенням людських потреб, а отже, реалізація запропонованих заходів сприятиме досягненню покращеного довкілля та, відповідно, здоров'я українських громадян, їх добробуту та добробуту регіону в цілому.

Очікувані результати:

вдосконалення системи державного моніторингу навколишнього природного середовища на регіональному рівні;

підвищення рівня інформування громадян про стан навколишнього середовища;

стимулювання участі громадськості в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля;

підвищення екологічної культури населення.

Індикатори:

створено відкриту систему моніторингу стану складових довкілля та інформування громади щодо результатів спостережень;

кількість просвітницьких заходів, спрямованих на підвищення екологічної культури та освіти, одиниць.

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
4.4.1. Організація та впровадження відкритої системи моніторингу довкілля, зокрема повітря, вод, ґрунтів	розроблення та впровадження програмного забезпечення для узагальнення екологічної інформації щодо моніторингу складових довкілля на території регіону наданих від суб'єктів моніторингу та інших відомств; модернізація та переоснащення засобів аналітичного контролю служб спостережень за станом природних об'єктів
4.4.2. Впровадження системи інформування населення про стан довкілля	залучення громадськості в процес прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля; організація та проведення заходів щодо пропаганди охорони навколишнього природного середовища; видання поліграфічної продукції з екологічної тематики

VI. ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ

Реалізація Стратегії здійснюватиметься на основі партнерства, координації та узгодження діяльності всіх основних учасників цього процесу.

Впровадження Стратегії буде забезпечуватися через системну реалізацію комплексу інформаційних, організаційних та фінансових заходів, які будуть проводитися суб'єктами регіонального розвитку області відповідно до Плану реалізації Стратегії та інших регіональних програм, які впливають із Стратегії, а також рішень органів місцевого самоврядування, що приймаються для досягнення стратегічних цілей.

Регіональна стратегія не може передбачити всі дії місцевого, регіонального та національного рівня, які будуть реалізовуватись в Запорізькій області до 2027 року, та можуть сприяти досягненню очікуваних результатів.

Проте, стратегічні цілі, визначені цим документом, фактично визначають точки прикладання зусиль та напрями використання ресурсів (у тому числі приватних інвестицій), аби їх результативність була максимальною з точки зору досягнення стратегічного бачення, визначеного у Стратегії.

Реалізація Стратегії – це завдання для підрозділів обласних та місцевих органів влади, сектору громадських організацій та громадян, які займаються різноманітною діяльністю у сфері розвитку регіону, у тому числі за підтримки проєктів міжнародної технічної допомоги.

Стратегія у значній мірі покладається на компетентність, готовність і бажання мешканців області сприяти змінам і покращенням.

Стратегія побудована таким чином, аби зробити можливим паралельну реалізацію усіх цілей з метою поширення спроможностей реалізації, територіального розповсюдження впливу і фінансової доступності. У цьому сенсі черговість проєктів у рамках Плану реалізації Стратегії вибудовується так, щоб уникнути розривів і пропусків у виконанні пов'язаних між собою заходів проєктів.

Методика реалізації Стратегії передбачає її здійснення в рамках двох послідовних та взаємопов'язаних програмних етапів, включених **у два Плани реалізації:**

перший – 2021-2023 роки;

другий – 2024-2027 роки.

План заходів з реалізації Стратегії розробляється строком на три роки та після оцінки його виконання на наступні роки періоду дії Стратегії.

План заходів з реалізації Стратегії передбачає заходи, обсяги і джерела фінансування з визначенням індикаторів результативності їх виконання та є основою для розроблення інвестиційних програм (проєктів), спрямованих на розвиток регіону.

Основними механізмами реалізації Стратегії є:

1) *механізм державно-приватного партнерства*, який передбачає використання різних його форм – концесії, орендних відносин, лізингу, угоди про розподіл продукції, договору щодо управління державним і комунальним майном, договору про спільну діяльність тощо.

У процесі реалізації Стратегії механізми державно-приватного партнерства можуть використовуватися у сфері будівництва (реконструкції, модернізації) мереж газо- і теплопостачання, водопостачання, водовідведення, розвитку житлового будівництва; розбудови об'єктів дорожнього господарства та інфраструктури галузі охорони здоров'я та соціального забезпечення; видобутку та переробки корисних копалин; екологізації регіонального розвитку (будівництві очисних споруд, переробці твердих побутових відходів тощо), забезпечення координації та надання інформаційно-методичної підтримки діяльності суб'єктів господарювання;

2) *механізм кооперації*, який передбачає розроблення регіональної програми розвитку кооперативного руху; підвищення кваліфікаційних знань про сільськогосподарську кооперацію (організацію на постійній основі тренінгів, семінарів та курсів для керівників і працівників сільськогосподарських підприємств, фермерів, селян); розроблення єдиного інформаційно-просвітницького Інтернет-ресурсу.

У процесі реалізації Стратегії переваги механізму кооперації можуть використовуватися у розвитку виробничих кооперативів, обслуговуючих кооперативів, споживчих кооперативів, а також кредитної (ощаднопозичкової) і страхової кооперації;

3) *механізм кластеризації*, що передбачає розроблення системи заходів щодо фінансового стимулювання кластерних ініціатив та існуючих у регіоні кластерів; організації та проведення тематичних конференцій, семінарів та засідань за круглим столом для зацікавлених осіб, чинних і потенційних учасників кластера, із залученням фахівців відомих вітчизняних і зарубіжних кластерних об'єднань;

4) *механізм стимулювання підприємницької активності* передбачає:

спрощення процедур реєстрації (функціонування «єдиного вікна») та ведення бізнесу на місцевому, регіональному рівні;

підтримку в регіоні розвинутого конкурентного середовища, недопущення монополізації сфер діяльності малого та середнього бізнесу;

сприяння розвитку інфраструктурного забезпечення діяльності малого та середнього бізнесу, самозайнятості населення (у т. ч. налагодження роботи бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів тощо);

налагодження ефективної взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з підприємцями, сприяння формуванню

освітньої, інституційної та інформаційної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу, підприємництва та самозайнятості в регіоні;

5) *механізм міжрегіонального співробітництва*, який передбачає підтримання постійних робочих контактів між обласними, районними державними адміністраціями, місцевими радами та профільними управлінськими структурами Запорізької та суміжних областей задля виявлення та визначення шляхів розв'язання проблем, що мають міжрегіональне значення.

б) *механізм комунікації держави, бізнесу та громад*. Досягненню цілей та пріоритетів Стратегії сприятиме системний підхід до взаємодії держави, бізнесу та суб'єктів громадянського суспільства, зокрема шляхом використання таких комунікаційних механізмів:

формування ефективно діючої системи електронного урядування;

участь представників громадськості у розробці проєктів рішень обласної влади, регіональних цільових програм, стратегій регіонального розвитку (області, районів, міст тощо);

розвиток механізмів державно-приватного партнерства;

розвиток механізмів громадського моніторингу соціально-економічної ситуації, включаючи громадський контроль і експертизу реалізації Стратегії;

реалізація політики інформаційної відкритості влади.

Реалізація зазначеної взаємодії забезпечуватиме активне залучення громадськості до процесів планування та реалізації стратегічних планів та проєктів розвитку. На цій основі має бути досягнуто конструктивного ставлення населення до процесу розробки і реалізації та до змісту регіональних стратегій, планів, управлінських і соціальних інновацій тощо, максимально втілено потенціал креативної ініціативи усіх прошарків суспільства.

Організаційно-інституційне забезпечення реалізації Стратегії передбачає:

координацію заходів щодо реалізації Стратегії, зокрема чіткий розподіл повноважень, усунення дублювання під час прийняття управлінських рішень, налагодження ефективної співпраці всіх органів влади на регіональному та місцевому рівні;

державну підтримку та стимулювання взаємодії органів місцевого самоврядування різних територіальних рівнів під час вирішення спільних питань місцевого та регіонального рівня в рамках інструментів співробітництва між територіальними громадами;

завершення розроблення (оновлення) містобудівної документації на регіональному та місцевому рівні;

створення системи взаємопов'язаних програмних документів щодо розвитку регіону, їх узгодження з містобудівною документацією регіонального та місцевого рівня.

Основними інститутами, які відповідають за реалізацію Стратегії, є: Запорізька обласна рада, Запорізька обласна державна адміністрація, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Обласна рада затверджує:

Стратегію;

План заходів щодо реалізації Стратегії та регіональні цільові програми, спрямовані на вирішення актуальних проблем місцевого розвитку та соціально-економічного розвитку регіону.

Обласна державна адміністрація забезпечує реалізацію Стратегії та розробляє:

План заходів щодо реалізації Стратегії;

регіональні цільові програми, спрямовані на вирішення актуальних проблем місцевого розвитку та соціально-економічний розвиток регіону.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування беруть участь у реалізації Стратегії відповідно до Плану заходів щодо реалізації у рамках їхніх повноважень, а також можуть, спираючись на положення Стратегії, розробляти стратегії розвитку та плани у межах відповідних територіальних громад. З метою практичного забезпечення реалізації положень Стратегії в регіоні можуть бути задіяні (створені, наприклад – Агентство регіонального розвитку) інститути розвитку, які у тому числі функціонують на засадах державно-приватного партнерства.

Фінансове забезпечення реалізації Стратегії.

Стратегія регіонального розвитку розглядається як плановий документ найвищого ієрархічного рівня планування в регіоні, її реалізація вимагає зосередження фінансових та людських ресурсів. Усі зусилля органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування в області, громадянського суспільства, наукових кіл і громадян повинні бути націлені на успішну реалізацію проєктів та заходів, передбачених Стратегією. Таким чином, зосередження та належна координація наявних фінансових ресурсів, залучених із надходжень регіонального рівня, державного бюджету, із коштів донорів та з приватних джерел, дасть змогу забезпечити досягнення цілей, визначених у цій Стратегії.

Джерелами фінансування реалізації Стратегії будуть:

кошти Державного бюджету України, зокрема державного фонду регіонального розвитку, галузевих (міжгалузевих) державних цільових програм та бюджетних програм центральних органів виконавчої влади, що спрямовуються на розвиток відповідної сфери у регіонах, субвенцій, інших трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам;

кошти місцевих бюджетів;

кошти міжнародних організацій, зокрема кошти технічної допомоги ЄС;

коштів інвесторів, власних коштів підприємств;

благодійні внески;

кошти з інших джерел, не заборонених законодавством.

Конкретні обсяги фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів, необхідних для виконання Стратегії, будуть визначені під час розроблення Плану заходів з її реалізації.

Узгодженість Стратегії з програмними та стратегічними документами. Національна система стратегічного планування має базуватися на узгодженій системі координації процесів стратегічного планування на центральному, регіональному та місцевому рівні.

Розроблена Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року відповідає принципам, пріоритетам, стратегічним цілям та завданням Державної регіональної політики України року та процесів державного стратегічного планування розвитку окремих секторів економіки країни та її регіонів, що враховує потреби їх розвитку та необхідність підвищення конкурентоспроможності.

Система моніторингу та оцінки результативності реалізації Стратегії. У процесі розробки Стратегії було наголошено на важливості впровадження моніторингу її реалізації.

Для всіх можливих форм організації процесу моніторингу головним є проведення ретельного відслідковування виконання завдань та реалізації проєктів, коригування та актуалізація Стратегії, за необхідності, з огляду на зміну ситуації, оскільки одні проєкти будуть завершені, а деякі замінені іншими.

З метою забезпечення належного рівня відповідальності за реалізацію Стратегії передбачається створення системи моніторингу її реалізації. Така система буде включати, зокрема:

документ (розпорядження голови облдержадміністрації) про організацію моніторингу та оцінки результативності реалізації Стратегії, у тому числі склад моніторингової групи;

систему індикаторів (результатів) впровадження Стратегії (кількісні та якісні показники).

Моніторинг базується на розгляді обмеженої кількості відібраних показників (індикаторів). При цьому обов'язковою умовою забезпечення моніторингу реалізації Стратегії є застосування системи індикаторів, які використовуються для визначення результативності реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року в розрізі регіонів України для Запорізької області. Ці індикатори можуть бути досягнуті при умові виконання базового сценарію розвитку області та України і забезпечення відповідного фінансування за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та надходження коштів із зовнішніх джерел фінансування.

Проведення моніторингу та оцінки результативності виконання Стратегії та Плану заходів з її реалізації здійснюватиметься у порядку,

визначеному Кабінетом Міністрів України. Відповідний звіт про результати моніторингу подається обласній раді щороку.

Моніторингові звіти є відкритими документами і використовуються для уточнення завдань та бюджетних програм області на наступний за звітним бюджетний рік.